

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

110670

HADİSLERDE TİCARİ AHLAK

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof.Dr. Talat SAKALLI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Abdurrahman ARSLAN

T 110670

ISPARTA - 2001

ÖNSÖZ

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu özelliğinden dolayı insanlar topluluklar halinde birbiriyle ilişki içerisinde yaşarlar. İnsanları karşılıklı ilişki içerisine sokan davranışlardan biri de ticarettir.

İnsanların beşer olmaları münasebetiyle ihtiyaçları çoktur. Bu ihtiyaçlarının bir kısmının temini genellikle ticari yollardan olmaktadır. Bu münasebetle ticaret bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Herkes ister istemez satıcı olarak yahut alıcı olarak ticaretle ilgilenir. İnsanların arasındaki ilişkilerin iyi olması için yaptıkları ticaretin ahlaka uygun olması gerekmektedir. En doğru, en iyi ahlakî kurallar Allah'ın kitabı Kur'an da ve Rasulullah'ın sünnetinde bulmak mümkündür.

Ticarî ahlakın bu derece önemi ve günümüzdeki bu konudaki zaafı bizi bu konuyu araştırma ve incelemeye yönlendirdi. Konuyu incelerken hadisleri ele aldık ve tezin adını "Hadislerde Ticarî Ahlak" olarak belirledik. Hadisleri incelerken sahlilik yönünden Kütüb-i Sitte diğer hadis kitaplarına göre daha meşhur olduğundan dolayı, konumuzu Kütüb-i Sitte çerçevesinde ele almayı uygun bulduk. Bununla beraber diğer muteber hadis kitaplarına müracaat etmeyi ihmal etmedik.

Tezimizi konuyla ilgili kavram ve terimlerin açıklanmasından sonra bir giriş ve dört bölümde inceledik. Birinci bölümde, hadislerde yer alan genel ticarî ahlak kuralları ve günümüzdeki uygulamaları hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde, içinde aldatma bulunan, alıcının veya satıcının aldanabileceği alış veriş çeşitleri ve bunların ahlakî boyutları üzerinde durduk. Üçüncü bölümde, hadislerde yasaklanan ticaret şekilleri ve ahlakî açıdan değerlendirilmesi üzerinde durduk. Dördüncü bölümde, hadislerde şüpheli olan alış veriş şekilleri ve hadisler ışığında alış verişte dikkat edilmesi gereken davranışlar üzerinde durarak, ticarî ahlaka uymadıkları için başına felaket gelen Şuayb Peygamber'in ümmetinden de bir örnekle tezimizi tamamladık.

Bu vesile ile konunun tesbiti ve hazırlanmasında her türlü yardımcı esirgemeyen tez hocam Prof. Dr. Talat SAKALLI Bey'e, kaynak eserlerin temininde yardımcı olan diğer hocalarıma ve arkadaşlara teşekkür ederim.

Abdurrahman ARSLAN
ISPARTA – 2001

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ	1
I- KONUYLA İLGİLİ KAVRAM VE TERİMLER	3
A-TİCARET.....	5
B-AHLAK.....	5
1-Ahlakın Tanımı.....	5
2-Ahlakın Çeşitleri.....	7
3-Ahlakın Gayesi.....	7
4-Ticarî Ahlakın Önemi.....	8
II-CAHİLİYE DÖNEMİNDE AHLAK.....	9
III-TİCARETİN GEREKLİLİĞİ.....	9
IV-ALIŞ VERİŞ ÇEŞİTLERİ.....	13
V-TİCARETİN MEŞRU OLUŞUNUN DELİLLERİ.....	15

I.BÖLÜM

HADİSLERDE YER ALAN GENEL TİCARÎ AHLAK KURALLARI.....	18
I. Doğruluk.....	18
II. Doğru Ölçüp Tartma.....	22
III. Yemin.....	27
IV. Müşteri Tavlamama (Neces).....	30
V. İhanet Etmeme	32
VI. Malın Methodilmemesi.....	33

III

VII. Kolaylık (Suhulet).....	35
VIII. Satış Üzerine Satış, Pazarlık Üzerine Pazarlık Yapmama.....	38
IX. Aldatmama (Garar).....	39

II.BÖLÜM

İÇİNDE ALDATMA BULUNAN MÜŞTERİNİN VEYA SATICININ

ALDANABİLECEĞİ ALIŞ VERİŞ ÇEŞİTLERİ.....

I.Taş Atımı Satış	43
II.Mülamese.....	44
III.Münabeze.....	45
IV.Muhakale	45
V.Muzabene.....	46
VI.Muhabere	46
VII.Muaveme	46
VIII.Bey'ü'l-Musarrat	47
IX.Yanında Hazır Olmayan Malın Satılması.....	47
X.Satılık Malın Teslim Alınmadan Satılması.....	48
XI.Gebe Devenin Yavrusunun Gebeliğine Kadar(Vade İle) Satış	49
XII.Celep Mallarını Karşılama.....	50
XIII.Şehirlinin Bedevi Namına Satış Yapması.....	52
XIV.Miktarı Belli Olmayan Hurma Yığınının Hurma İle Satılması	54
XV.Meyvelerin Olgunlaşmadan Satılması.....	55
XVI.Bilinmeyen Şeylerin (Elde Olmayan) Satılması.....	56

III.BÖLÜM

HADİSLERDE YASAKLANAN TİCARET ŞEKİLLERİ VE AHLAKİ

AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....

I. Şarap Satmak	58
II. Hür Olan Bir Kimseyi Satmak.....	60

IV

III. Kadın Şarkıcıların Satışı ve Fahişe Olan Cariyenin Kazancı.....	60
IV. Hacamat ve Döğme Parası.....	61
V. İhtikar (Karaborsa).....	61
VI. Faiz.....	65
1-Faizin Çeşitleri.....	66
2-Cahiliye Döneminde Faiz.....	68
3-Hadislerle Göre İçine Faiz (Riba) Karışan Alış Verişler.....	68

İVİ.BÖLÜM

HADİSLERDE ŞÜPELİ OLAN ALIŞ VERİŞ ŞEKİLLERİ VE ALIŞ VERİŞTE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN DAVRANIŞLAR	72
--	----

I. Mushafın Satışı.....	72
II. Çocuk ve Köle Eğitim Ücreti.	72
III. Resim Bulunan Eşyaların Alış Verişi.....	72
IV. Yazı ve Kur'an Öğretme Ücreti.....	73
V. Alış Verişte Şart Koşma, Yararlanma Şartı.....	73
VI. Bir Satışta İki Satış.....	74
VII. Veresiye Alış Verişte Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	76
VIII. Göttürü Alış Veriş (Cizaf).....	77
IX. Alış Verişte Muhayyerlik.....	78
X. Muzayede.....	79
XI. Alış Verişin Uygun Olmadığı Zamanlar.....	80
XII. Alış Verişin Uygun Olduğu Bereketli Zamanlar.....	80
XIII. Müşriklerle Alış Veriş.....	81
XIV. Yahudilerle Alış Veriş.....	81
XV. Alış Verişin Sahih Olması.....	81
XVI. Peşin Alış Verişte Hediye Verme.....	82
XVII. Çarşıda Bağırarak.....	82
XVIII. Ticarî Ahlak ve Reklam.....	83

1-Reklamın Tarihcesi.....	83
2-Reklamın Tüketicile İlgisi.....	83
Ticarî ahlaka riayet etmediklerinden dolayı geçmiş ümmetlerin başına gelenler.	86
SONUÇ.....	87
BİBLİYOGRAFYA.....	89

KISALTMALAR

A.g.	: Adı Geçen
A.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniverstesi.
İst.	: İstanbul
Neşr.	: Neşreden
öl.	: Ölümü
R.A.	: Radıyallahuanh
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(SAV)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Tah.	: Tahkik
Tas.	: Tashih
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Dinimiz insanın hem maddî, hem manevî yönüne önem verip, her ikisi arasında sağlam bir denge kurmayı emretmektedir. İnsanın manevî yönü için gıda olan ibadetleri emrettiği gibi, maddî yönü için de temel nitelikte olan ticaret, sanat, tarım gibi hayatî olan faaliyetleri de emretmektedir. Allah Teâlâ Kur'an'da ticaret ve alış veriş için şöyle buyurmaktadır: “Allah alış verişi helal, ribayı haram kılmıştır.”¹ Yine Cuma suresinde “Ey iman edenler, Cuma günü çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı anmaya (namaza) koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kıldıktan sonra yer yüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan (nasiplerinizi) arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”²

Ayet-i kerimede yer yüzüne dağılıp nasip arama emri vardır. Bundan dolayı ticaret bir nevi geçim kaynağı olduğu gibi, anlamlı bir ibadet biçimi olarak da müslümanların hayatına girmiştir. Nasıl ki ibadetlerin farz, vacip, sünnet, adab ve yasakları varsa, alış veriş ve ticaretin de belli kuralları vardır. Dolayısıyla ticarî ahlakla ilgili Kur'an ve hadislerde ifade edilen belli ahlakî ve hukukî kurallarını öğrenmeden böyle bir işe kalkışmakta manevî ve sosyal sorumluluklar yerine getirilmeyebilir. Bunun için Hz. Ömer (RA) bazı kimseleri azarlayarak. “Alış veriş usulünü bilmeyen kimse, çarşı ve pazarda alış veriş yapmasın, çünkü farkında olmadan faize girebilir”³ demiştir.

Genellikle ibadetler iki gruba ayrılır. Birinci grup dar manada ibadetler ki bunlar: Namaz, oruç, hac ve zekat dediğimiz İslam'ın esaslarıdır. İkinci grupta ise Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün fiil ve davranışlardır. Meselâ kişinin yoldan bir taşı kaldırması, yetimin başını okşaması, müslüman kardeşine tebessüm etmesi, aile efradının nafakasını kazanması için çalışması ibadet olduğu gibi, kazancını helal yoldan, İslamî ahlak ve fazilet ölçüleri içinde elde etmesi de bir ibadettir. Nitekim

¹ 2/Bakara. 275.

² 62/Cuma, 9-10.

³ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî* (Tah.Muhammed Fuad Abdulbakî), Vitr. 21, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Peygamber efendimiz; “Kim bir gıda maddesini satın alır ve günün rayiç bedeli üzerinden satarsa, sanki onu yoksullara tasadduk etmiş gibi ecir alır”⁴ buyurmaktadır.

Ayrıca ticaretin sosyal, siyasal ve psikolojik yansımaları da vardır. Sözelimi İslam’ı yüzyıllardır İslam beldelerinin dışında tebliğ görevini ifa edenler genellikle müslüman tüccarlar olmuştur. Bunun için ticaret tebliğde de önemli bir rol oynamıştır. Meselâ İslamın Güneydoğu Asya’ya yayılması tamamen ticarî ilişkiler sayesinde olmuştur.

Bilindiği gibi İslamî hükümler dört guruba ayrılır: İnanç, ibadet, muamelat ve cezadır. Ticaretle ilgili hükümler muamelat bölümünde yer alır. İslamiyet aile hukukuna ilişkin hükümler koyduğu gibi, alış veriş, muhayyerlik, şart, rehin, ipotek, kefalet, icra, şufa, ortaklıklar, emek-sermaye ortaklığı, ziraat ortaklığı, havale, ciro, gasb ve âriyet gibi ekonomik ve ticaret hayatı ile ilgili akit ve muameleler düzenlemiştir. Müslümanların alış veriş usullerinin genel hakları ve ahlakî kuralları kitap ve sünnetle belirlenmiştir. Nitekim Cenab-ı Allah : “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaret yoluyla yemeniz bunun dışındadır.”⁵ buyurmuştur.

Hadis-i şerifte ise Peygamber Efendimiz: “Mü’minler kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak haramı helal, helalı haram kılan şart bunun dışındadır”⁶ buyurmuştur.

Netice itibariyle insanların bir takım davranışları ahlak olarak değerlendirilir. Sosyal hayatta insanın refah ve saadet içinde yaşaması davranışlarının ahlakî olmasına bağlıdır. Ahlakla ilgili en doğru hüküm ve kriterler Kur’an ve sünnette belirtilen kural ve kaidelerdir. İnsanoğlu dünya ve ahiret saadeti ve mutluluğu için tüm yaşantısında ahlakî davranmak durumundadır. Ayrıca insanların ekonomik yönden iyi durumda olması da önemlidir. Ekonomik durumun iyi olmasını sağlayan faktörlerden birisi de ticarettir. Ticaretin de sağlıklı olması için ahlakî kurallara uygun olmasına bağlıdır.

⁴ İbn Mâce, Muhammed b. Yezid (273/886), *Sünen*, Ruhun, 16, (II, 826), Beyrut, ts.

⁵ 4/En-Nisa, 29.

KONUyla İLGİLİ KAVRAM VE TERİMLER

Bey البيع sözlükte; “Bir şeyin bir şeye karşılık verilmesidir” veya malı verip parayı almaktır.⁷ İstihada ise; Şer’an faydalanılması mubah olan bir malın temlik veya temellük şeklinde değiştirilmesidir.⁸

Şirâ ise sözlükte: Satın almaktan ibarettir.⁹ Bey’ manasınadır.¹⁰ İstihada ise; Parayı verip mal almaktır. Bey’ ve şirâ Arap dilinde zıt anlamda kullanılan kelimelerdendir.¹¹ Aynı zamanda bir şey ve onun zıddı için de kullanılmaktadır. Meselâ “El- Kur’ el-ferâ ay başı ve temizlik hali için, “el-Cevm de siyah ve beyaz için kullanıldığı¹² gibi” bey’ ve şira” da hem alış hem de satış için kullanılabilir. Yusuf suresinde Yüce Allah’ın “Onu değersiz bir pahaya sayılı birkaç dirheme sattılar”¹³ ayetinde şira kökünden gelen fiil “sattılar” manasındadır. Aynı fiilden gelen ve dilimizde de kullanılan;

Bayi البائع: Bir malı başkasına satan,

Müşteri المشتري Başkasından mal alan,

Semen السمن: Satılan bir şeyin pahası, bedeli¹⁴ demektir.

Nevevî (676/1277), şöyle demektedir: “Bey, temlik olmak üzere mal karşılığında mal vermektir.”¹⁵

⁷ Ragıb el-İsfehânî (502/1108), *el-Müfredat, fi Garibi'l-Kur'an*, 158, Kahraman Yayınları, 1986.

⁸ Mavsılî, Abdullah b. Mahmut (683/1284), *el-İhtiyar li ta'lil el-Muhtar*, II.3, (Tashih, Muhsin Ebu Dakika), Daru'l-Marife, Beyrut, ts.

⁹ Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukuku İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiye Kamusu*, VI. 5, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.

¹⁰ Zebidî, *Tacu'l-Arus*, IX.567.

¹¹ Zebidî, a.g.e, XI.33.

¹² Şevkanî, (1250) Muhammd b. Ali b. Muhammed, *Neylül-Evtar Şerhu Muntekû'l-Ahbar min Ehadisi Şeyyidi'l-Ehyar*, V, 142, Mısır, ts; İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrim (711/1311), *Lisanü'l-Arab*, VIII, 23, Beyrut, 1990.

¹³ 12/Yusuf, 20.

¹⁴ Bilmen, *Kamus*, VI.9.

¹⁵ İbn Kudame, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed (620/1223), *Muğni'l-Muhtac*, II. 2, Daru'l-Menar, Kahire, 1970.

İbn Kudame (620/1223) de bey kelimesini, “Temlik mülk (olarak vermek) ve temellük (mülk olarak almak) üzere malın mal ile değiştirilmesidir.¹⁶ diye tarif etmiştir.

Diğer bir anlayışa göre bey‘; lûgat olarak mutlak değiştirme yani malı malla değiştirmektir ki; şîrânın zıddıdır. Satmak satın almak manasında kullanılır. Mülk edinme veya mülkten çıkarma olarak kullanılır. Bu yönüyle bey‘ zıt manada kullanılan kelimelerdendir. Şira lafzı da böyle satmak ve satın almak manalarına kullanılan kelimelerdendir. Istılahta bey‘; ” bir malı öbür mal ile ve iki tarafın rızasıyla değiştirmektir.”¹⁷

Buyû; Bey’ kelimesinin cemidir. Alış verişin çeşitleri olduğu için Buharî (256/869) alış veriş bölümünün başlığını cemi sığasıyla kullanmıştır.

Bu kelime kol manasına gelen “el-bâ” kelimesinden türetilmiştir. Çünkü satış akdi esnasında her iki taraf da almak ve vermek maksadıyla sağ kollarını birbirine uzatırlar. Alış verişte bulunanların her birisi karşı taraf ile bey’atlaştığı yani satış esnasında el ele verip tokalaştığı için bu ismin verilmiş olma ihtimali de vardır. İşte bundan dolayı bey’e aynı zamanda (elleri birbirine vermek olan) “safka” adı verilmiştir.¹⁸

Hanefilerin tarifi şöyledir: Bir terim olarak bey‘ malın mal ile özel bir şekilde değiştirilmesi veya elde edilmesi arzu edilen bir şeyin faydalı ve özel bir şekilde karşılıklı verip alma şeklinde mübadele edilmesidir. Burada yer alan “faydalı” kaydı ile bir dirhem bir dirhem ile satışı gibi, fayda vermeyen işlemler “rağbet edilmeyen” kaydı ile de meyte (leş) kan gibi şeyler kapsam dışında bırakılmıştır.¹⁹

¹⁶ İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni'l-Muhtac*, III, 550, Mısır, 1327.

¹⁷ Miras, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, VI, 337, Ankara, 1974.

¹⁸ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, (Heyet Tercümesi), V, 220, Feza Yayıncılık, 1994.

¹⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, V, 220.

A- TİCARET

Ticaret, tecera kökünden gelir, aldı veya sattı demektir.²⁰ **Tüccar** تجار: Alan ve satan demektir.²¹

Ticaret, t.c.r. kökünden mastar olup, bu da tacir isminden bir isim fiildir. Arapçadaki bir çok tabirler gibi, tacir kelimesi de eski Aramî asıldan iktibas edilmiş bir kelimedir. T.c.r. kökünün Arapça da sadece dikkati çekecek derecede az müştakları bulunması değil, fakat tacir kelimesinin aslında “şarap taciri” manasına inhisar etmesi de bu kelimenin yabancı asıldan geldiğini akla getirmektedir. Arapların ilk temas ettiği Aramî tacirlerinin de, şarap taciri olması gerekmektedir. Bu kelime Arapçaya girdikten sonra, tedricen, her türlü ticaret yapan tacire de teşmil edildi.²²

Ticaret iki kısımdır:1-Helal ticaret, ıstılahta buna “Bey”denir. 2-Haram ticaret, buna da “riba”denir. Bunların her ikisi de ticarettir. Nitekim Allah bunların farkına işaret ederek şöyle buyurmaktadır. “Alış veriş de faiz gibidir dediler. Allah haram ve helal ile ikisinin arasındaki farkı beyan etti.”²³

Netice itibariyle bey’ ve ticaret, alış veriş faaliyetini ifade eden ve dilimizde de kullanılan iktisadî iki terimdir.

B-AHLAK

1-Ahlakın Tanımı

Kelime olarak ahlak:Hulk(Huy)’un çoğuludur.²⁴ Hulk (kelime olarak) tabiat ve seciye (karakter) demektir.²⁵ İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya

²⁰ İbn Manzur, *Lisünü'l-Arap*, IV.89.

²¹ Zebidî, *Tacü'l-Arus*, VI.127.

²² İslam Ansiklopedisi, “ Ticaret ” Maddesi, XII.257, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

²³ Şemseddin Serahsî, *Mebcut*, VII.108, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1989.

²⁴ W. Heffening, İslam Ansiklopedisi, M.E.B. .I.158; Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlak İlimi ve İslam Ahlakı*.28.

²⁵ Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, 24, Kalem Yayınları, İstanbul, 1979.

koyduğu iradeli davranışlar bütününe denir. Aynı zamanda bu konularla ilgili ilim dahı için de aynı kelime kullanılır.²⁶

Hulk(huy **خلق**):Bir melekedir ki, onun sebebiyle nefisten fiiller (işler) kolaylıkla meydana gelir.²⁷ Fikir ve düşünmeye muhtaç olmaz. Bu tarifi açıklamasını yapacak olursak; meleke sabit nefsanî hayata denir. Zira nefsin iki konumu vardır. Birisi hal, diğeri meleke. Utanmak ve gülmek gibi hemen geçen durumlara “hal” denir. Eğer yavaş kaybolan ve yerleşmiş bir durum olursa buna “meleke” denir. Cömertlik ve cesurluk gibi.

Meselâ bir kişi nadiren iyilik yapsa veya bol bol başkalarına ihsanda bulunsa bu kişiye “cömert” denmez. Çünkü bu şartlarda söz konusu kişide meleke yoktur. Böyle bir davranışın meleke olması için kişi davranışını düşünmeden ve zorlama olmadan yapması lazımdır.²⁸

Ahlak kelimesi, başta hadisler olmak üzere İslamî kaynaklarda iyi veya kötü huyları, fazilet ve rezîletleri ifade etmek için kullanılmış; özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü’l-huluk, mehasinü’l-ahlak, mekarimü’l-ahlak, el-ahlaku’l-hasene, el-ahlaku’l-hamide, kötü huylar ve fena karakterler ise sü’ul-huluk, el-ahlaku’z-Zemime, el-ahlaku’s-Seyyie gibi terimlerle karşılanmıştır.

Ayrıca ahlak yanında yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, terbiyeli, kibar ve takdire değer davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici kısa ve hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere edeb veya adab da denilmiştir

İslamî literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış alanları hakkında kullanılırken ahlak, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve manevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.²⁹

²⁶ Çağrı, Mustafa, Ahlak Maddesi, T.D.V.İslam Ansiklopedisi, II.1, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

²⁷ Kınalızade, Ali Efendi, *Ahlak-ı Alâ-i.91*, (Baskıya haz:Hüseyin Algül) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.

²⁸ Akseki .ag.e.28.

²⁹ Çağrı, Mustafa, Ahlak Maddesi ,T.D.V. İslam Ansiklopedisi, II.1, İstanbul, 1989

2-Ahlakın Çeşitleri

Ahlakı üç gurupta inceleyebiliriz.

1-Fitrî ve Tabiî Ahlak:İnsan fitratında aslen mevcut olan, yerleşmiş ve gizlenmiş hasletlere “fitrî ve tabiî ahlak”adı verilir. Bu fitrî hasletler hiç bir sorumluluğun uygulama sahası değildir, bunlara şer’î hükümler terettüp etmez. Hiçbir fert fitraten mevcut olan “gazap” yani “hiddet ve öfke” kuvvetinden var olan şehvet kuvvetinden mes’ul değildir. Çünkü mesuliyet bu kuvvetlere uyararak yapılan fiillerden dolaydır.

2-Ahlak-ı Muktesibe (kazanılmış) ahlak:Tabiata alışarak husule gelen, çevrenin tesiriyle kazanılan huylarada “Ahlak-ı muktesibe”adı verilir. Bu esas ahlak olan nefsanî melekelerin çevre ve dış tesirler ile alınmış olduğu şekil demektir. Bunda irade ve ihtiyarın rolü vardır.

3-Ahlak-ı Hasene (Güzel Ahlak) ve Ahlak-ı seyyie (Kötü Ahlak):Eğer insanın huyları, İslamın emir ve tavsiye ettiği güzel ve makbul temayüllerden ise ona”ahlak-ı hasene, ahlak-ı hamide, ahlak-ı fazıla ve ahlak-ı memduha”adı verilir. İslamın yasaklayıp kötülediği kötü tabiatlara, çirkin huylara, makbul olmayan temayüllere de”ahlak-ı seyyie, ahlak-ı redîe ve ahlak-ı maktûha”isimleri verilirki, hepsi aynı manayı ifade eden kelimelerdir.³⁰

Netice itibarıyla ahlak, insanların bir takım davranışları olmakla beraber, nerede nasıl davranılması veya davranılmaması gerektiğini bildiren kurallar manzumesidir. Bu kurallara uygun hareket etmekle insanlar şahsî ve sosyal hayatta huzur ve mutluluğa ererler.

3-Ahlakın Gayesi:

Kötü ahlak, insanın ebedî hayatını mahv-ü perişan eden ruh hastalığıdır. Bu sebeple sadece insan vücudunu tükedip yok eden bedenî hastalıklarla bunların arasında pek çok fark vardır. Öyleyse fanî hayata zarar veren bu hastalıkların

³⁰ Akseki, a.g.e.31.

iyileştirilmesi gerektiği gibi, insanın ebedî hayatına zarar veren kötü ahlakın da tedavi edilmesi gerekir.³¹

Ahlakın gayesi insanların mutluluğunu temin etmektir. Faziletlerle vasıflı olmak gerçek saadeti elde etmenin aslıdır. Çünkü ahlakî konularla kendi amel ve fiilleri arasında uyum sağlayan ve bunları birbirine uygulayan kimse için en büyük saadet, hatta iş ve fiillerin hepsinde ileri gitmek melekesi hasıl olmuş demektir. Zira hayatla ilgili işleri ahlakî esaslara tatbik etmeyenler için görülen saadet, geçicidir. O halde ahlakî saadet, işlerimizi ahlakî kurallara tatbik etmektir. Şu halde ahlakın gayesi insanların saadetini temin etmektir.³²

4-Ticarî Ahlakın Önemi:

Ekonominin başarıya ulaşması, özellikle İslamın diğer kısımlarının iyi kavranması, işletilmesine ve İslam ahlakına uygun davranan yetişmiş insanların çokluğu ile mümkün olabilir. Kişinin ahlakî prensiplere bağlı kalması ve davranışlarını bu çerçevede düzenlemesi halinde; kısacası ticarî ahlakın var olmasıyla birlikte toplum plânındaki ekonomik huzursuzluklar ve dengesizlikler ortadan kalkabilir. Sosyal barışın garantisi haline gelebilir.

Ülkelerin kalkınma ve ilerlemesinde ticarî ahlakın önemi büyüktür. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlının da kuvvet ve kudretine ihtişam kazandıran yalnız ordusu değil, tüccarlar arasındaki itimat, karşılıklı sevgi saygı, aralarındaki bağlılık ahlak ve fazilet, karşılıklı hizmet duygusudur. İmparatorluğun iç huzurunu temin eden ve tarihe mal olan “ahilik” teşkilatlanması da aynı ihtişamın tezahürlerindedir.

İnsanlar yalnız yasalarla ve maddî yatırımlarla hedeflenen sosyal adaletin tahakkukuna yeterli katkıda bulunmayacaklarından, ahlakî müeyyidelerle; cimrilikten, müsriflikten, zengin fakir ayırımından, dünya metaini aşırı bağlılıktan sakındırılmıştır. Kişiye hayatının ekonomik, sosyal, siyasal, ilmî ve diğer bütün boyutlarında ahlakî davranması tavsiye edilmiştir. Zira satıcı ve alıcı rolüyle piyasa

³¹ Şeref, Abdurrahman, *İlm-i Ahlak*. 6, İstanbul, 1318.

³² Akseki, a.g.e.35.

elemanlarından her birinin bu ahlakîlik prensibine sıkı sıkıya sarılmalarıyla sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmak mümkündür.³³

II –CAHİLİYE DÖNEMİNDE AHLAK

İslam öncesinde Arapların ahlak anlayışı hakkındaki kaynaklar, cahiliye şiiri ve atasözleriyle Kur'an ve Sünnet gibi İslamî belgelerdir. Bu kelimenin tekili olan hulk ise nadiren kullanılmıştır. Bir ölçüde iyi ahlak manasını ifade etmek üzere "mürü" (mürüvvet) tabirine daha çok rastlanır. Ayrıca hayır, mâruf ve hak gibi ahlakî muhteva taşıyan kavramalar yanında cahiliye erdemlerini ifade etmek üzere şecaat, kerem, seha, cud ve vefa gibi çeşitli kavramlarla bunların zıtlarının kullanımı da oldukça yaygındı. Bütün bu kavramalar yüksek ve cihanşümül bir ahlak anlayışını ifade etmekten tamamen uzak olup dünyevi ve kabileci bir karakter taşımaktaydı.³⁴ Cahiliye Arabı dünyanın zevk ve safasından alabildiğince istifade etmeyi hayatın gayesi saymıştı. Cahiliye döneminin ünlü şairi Tarafe, Mu'allakısında ebedilikten söz edilemeyeceğine göre insan için yapılabilecek en iyi şeyin bütün varlığıyla hayattan zevk almak olduğunu belirtirken dönemin ahlakını dile getiriyordu.³⁵

İslam öncesi ahlakın anahtar kavramlarından biri de asabiyettir. Kabile üyeleri arasında kayıtsız şartsız dayanışma yasasını ifade eden asabiyet, esas itibariyle soy (nesep) birliğinden kaynaklandığı için, aynı soydan olanlar arasında organik yakınlık arttıkça asabiyette güçlenirdi.³⁶

III- TİCARETİN GEREKLİLİĞİ

Alış veriş yani ticaret insanoğlunun yaşamında çok önemlidir. İnsanlar hayatını rahat ve huzur içinde devam ettirebilmesi için, ihtiyaçlarını meşru yoldan karşılayabilmeleri ve haysiyet ve şereflerini koruyabilmeleri için ticaret gereklidir.

³³ Arslan, Hüseyin, *İslamda Tüketici Hakları*, 127, T.D.Vakfi Yayınları, Ankara, 1994.

³⁴ Çağrı, Mustafa, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Ahlak Maddesi, II.1.

³⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakat*, 82, Mektebetü Darü'l-Beyan, Beyrut, ts.

³⁶ Çağrı, Prof.Dr.Mustafa, *Kur'an ve Ahlak, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, S.173, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001.

Kulların maslahatlarını yerine getirmeleri için Allah Teâlâ, dünyada malî bir sebep olarak yaratmıştır. Bu maslahatları elde etmek için de ticarî faaliyeti meşru kılmıştır. Çünkü herkesin muhtaç olduğu şeyler her yerde kolayca bulunmamaktadır. İnsanların ihtiyaç duydukları nesnelere zor ve kuvvet kullanmak yolu ile elde etmeye çalışmaları ise bozgunculuktur. O halde bozgunculuk ve zorbalık yapmadan herkesin ihtiyaç duyduğu nesnelere elde edebilmesi imkanını sağlayacak bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. İşte bu düzenlemenin adı ticarettir ve alış veriş hükümleri içerisinde incelenir.³⁷

Ticaret Allah'a rızık adına müracaatta bulunmaktır. Bu müracaatta mutlaka bulunmak gerekir; fakat isteklerin yerine getirilmesinin Allah'a ait olduğunun bilinmesi gerekir. Teknik ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, gelecek adına ticaret ve onun vaat ettiği şeylerin rolü, tahminlerin üstünde büyük olacaktır. Hatta hükümetler ve iktidarlar, ticaretin vesayası altında gün yüzüne çıkacak ve onun desteğiyle varlıklarını devam ettireceklerdir.³⁸

İnsanlar kazanç yönünden üç kısımdır.

1-Dünya geçimi kendini meşgul etmiş ve ahiretini unutturmuştur. Böyle olanlar helakettir.

2-Ahiret telaşı, dünyalığını unutturmuştur. Bunlar kurtulanlardandır.

³⁷ Takiyyuddin en-Nehbani, *İslamda Ekonomik Sistem*. 190, (Ter. M. Hanifi Yağmur), Taha Yayıncılık Ankara, 1999.

³⁸ Canan, Prof. Dr. İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercümesi*, I.423, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ts.

3-Ahretini kazanmak için dünya ile meşgul olanlardır. Bunlara muktesit denir. Geçimini temin etmek için doğru yoldan ayrılan ve itidale riayet etmeyen muktesit olamaz.³⁹

Alış veriş geçimi ve yaşamı kolaylaştırır; kavga, yağma, hırsızlık, dolandırıcılık, hıyanet ve hile gibi kötülüklerin önüne geçer. Çünkü muhtaç olan insan, başkasının elindeki mala gözünü diker, onu elde etmek için meşru bir muamele olmazsa kavga, gürültü ve hatta ölüme varan olaylar meydana gelir, hayat felce uğrar, nizam bozulur.

Ticaretin mülkiyet sebepleri içinde en önemli ve en fazla vuku bulan bir esas ve şeref sahipleri için en uygun bir kazanç yolu olduğu Kur'an'da çeşitli yerlerde zikredilmesinden anlaşılmaktadır.⁴⁰

Ticaret, Kur'an-ı Kerim'de karşılıklı yapılan alış veriş için kullanılmış ve onun doğru, haram ve helaline dikkat edilmesi tavsiye edilmiştir.⁴¹

Allah Teâlâ rızkı vermeyi üstlenmiş⁴² ancak hayırla şerri, helal ile haramı açıklamış ve insana helal kazanması emredilmiştir.⁴³

Ticaretin en üstün ve hayırlı bir kazanç olduğu bir hadiste şöyle ifade edilir: "Kişinin elinin emeği ve dürüst yapılan alış veriş üstün bir kazançtır."⁴⁴

Toplum halinde yaşayan insanlar ilk çağlardan günümüze kadar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sayısız faaliyetlerde bulunmaktadırlar. İhtiyaçlarının karşılanması ve daha mutlu bir hayata kavuşmak gayesiyle insanların mal ve hizmetleri elde etmeleri gerekmiş ve bunun için ekonomik mücadele içinde olmuşlardır. Fert olarak, aile olarak hatta toplum olarak hayatın kesiksiz devam ettirilebilmesi devamlı olarak mal ve hizmetin üretilmesine bağlıdır. Asırlar önce

³⁹ Gazalî, *İhya*, II.159.

⁴⁰ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 552, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997.

⁴¹ 4/Nisa, 29.

⁴² 22/Hac, 58.

⁴³ 5/Maide, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

⁴⁴ Heysemî, Nurettin Ali b. Ebu Bekir, *Mecmaü'z-Zevaid*, (Tah. Abdullah Muhammed Derviş) IV. 101, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1994

insanın hayatını sürdürebilmesi amacıyla faaliyette bulunması ile bugünün insanının hayat kavgasındaki gayesi arasında farklılık yoktur. Yani insan gerek fert olarak yaşayabilmesi ve gerekse içinde bulunduğu toplumla münasebette bulunabilmesi için bir takım mal ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır.⁴⁵

İnsanoğlu bu ihtiyaçlarını gidermek için kazanmak mecburiyetindedir. Kazancının da kendisine dünya ve ahirette faydalı olabilmesi için Kur'an ve sünnetin tavsiye ettiği ticarî ahlak kuralları içinde olması gerekir. Kur'an ve sünnete uygun kazanç meşru kılınmış, bu ölçülere uymayan kazanç ise yasaklanmıştır.

İnsanların öncüleri ve hidayet rehberleri olan Peygamberlerden de ticaretle ve sanatla uğraşanlar olmuştur. Geçiminin meşru yoldan temini hususunda insanlara önder olmuşlardır. İlk insan ve Peygamber olan Adem'in (AS) dokumacılık, İdris Peygamber'in terzilik, İbrahim (AS) kumaş ticareti, Nuh ve Zekeriya Peygamber'in marangozluk, Hz. İsa'nın ise kunduracılık mesleğinin öncüleri olduğu nakledilmiştir.⁴⁶

Peygamber Efendimiz bizzat kendi alış verişini kendi yapmıştır. Nitekim Hz. Aişe (R.anha): "Rasulullah bir Yahudiden veresiye olarak yiyecek aldı ve zırhını rehin bıraktı" buyurmuştur.⁴⁷

Sahabe-i Kiram'ın büyükleri olan Hulefâ'i Raşidin de ticaretle uğraşmışlardır. Hz. Aişe (R.anha) demiştir ki: "Babam Ebu Bekir halife seçildiğinde; kavmim çok iyi bilir ki benim ticarî kazancım ailemi geçindirmekten beni aciz bırakmaz. Şimdi ise müslümanların işiyle meşgul oluyorum. Bundan sonra Ebu Bekir ve ailesi beytü'l malden yiyebilir. Ebu Bekir de müslümanların beytü'l mali hesabına kazanır" dedi⁴⁸.

Her ne kadar ticaret gerekli, cari ve iyi olsa da dinî hayatın, Allah ve Rasulü'nün terkine sebep olmamalı. Hz. Cabir (R.A): "Rasulullah'la beraber namaz kılıyorduk. Şam'dan yiyecek yüklü bir kabile geldi, o sırada insanlar (Rasulullah'ı

⁴⁵ Demirci, Prof. Dr. Rasih, *Ekonominin Temelleri 1*, T. D. V. Yayınları, Ankara, 1996.

⁴⁶ Döndüren, Prof. Dr. Hamdi, *Ticaret Rehberi*. 21, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998.

⁴⁷ Buharî, Buyû. 53 (III.14)

⁴⁸ Buharî, Buyû. 15 (III.8)

bırakıp) kabileyi karşılamaya gitti, Rasulullah'ın yanında oniki kişi kaldı ve hemen "Bir ticaret veya eğlence görünce..."⁴⁹ diye başlayan ayet nazil oldu.

Kazancın gerekliliği hususunda büyüklerin sözleri:

Lokman hekim oğluna nasihatında: "Oğlum, helal kazanç ile yoksulluktan korun. Yoksul düşen kimse üç musibetle karşılaşır:

1-Din zayıflığı; çünkü fakirlik, insanı kötülüğe sürükler.

2-Akıl zayıflığı; çünkü ihtiyaç düşüncesi, insanı şaşırır.

3-Mürüvveti ve insanlığı kaybolur. Bunlardan daha büyüğü de, insanların maskarası olur" diye nasihatta bulunmuştur.

Hz.Ömer (RA): "Sakin oturduğunuz yerde Allahım rızkımı ver." deyip durmayın. Biliyorsunuz ki, gök ne altın yağdırır ne de gümüş. "Çoluk-çocuğum için alış veriş ettiğim yerde ölmeyi başka bir yerde ölmeye tercih ederim" demiştir.⁵⁰

Demek ki insanların dinî ve ahlakî yönden zayıflamaması, mürüvvet ve insanlığını kaybetmemesi için kazanması gerekmektedir. Kazanç yollarından biri ve en önemlisi de ticarettir, onun için ticaret gereklidir. Ticaret de birtakım alış veriş çeşitleriyle yapılır.

IV-ALIŞ VERİŞ ÇEŞİTLERİ

Alış veriş birtakım usul ve şekillerde yapılmıştır. Bunların bilinerek ahlaka uygun ve meşru olanın yapılması gerekir. Bunlar:

1-Bey'-i mutlak: Mutad vechile daima yapılan satış muamelesidir ki; bir malı belli bir fiyat karşılığında derhal satmakla gerçekleşir.

2-Bey'-i mukayede: Nakit kabilinden olmayan bir malı diğer bir mal ile yani:Altın ve gümüşten başka bir malı diğer bir mal ile değiştirmektir ki; bugün dilimizde bu tür alış verişe "tırampa"da denir. Bir kitabı diğer bir kitap ile değiştirmek gibi.

⁴⁹ 62/Cuma 11.

⁵⁰ Gazalî, *İhya*, II.166.

3-Bey'-i selem: Peşin para veya peşin verilen bir mal ile veresiye bir mal satın almaktır.

4-Bey'-i sarf: Nakdi nakde satmak yani:Parayı başka bir para ile değiştirmek suretiyle yapılan alış verıştır.

5-Bey'-i musaveme: Bir kimsenin almış olduğu malı kendisine kaç mal

olduğunu söylemeksizin bir bedel ile başkasına pazarlık usulü satmasıdır.⁵¹ Alış veristen söz edilince genellikle bu tür alış veriş akla gelir. Bu tür alış verişe yalan ve hile hata karışma ihtimali az olduğundan islam hukukcularının tercih ettiği alış veriş çeşididir. Malda bir ayıp ve kusurun bulunması halinde satıcının kusurunu söylemesi gerekir. Söylememesi durumunda müşteri malı geri getirdiğinde dilerse iade eder, dilerse ayıp için bir bedel alır.⁵²

6-Bey'î murabah (Karlı satış):Bir kimsenin almış olduğu bir malı kendisine kaç mal olduğunu söyleyerek alışından fazla bir fiyat ile başkasına rıza ile satmasıdır.⁵³ Bu tür alış verişte malı şu kadara aldım derken yaptığı masrafları da ilave ederek şu kadara mal oldu demesi daha uygun olur. Bu tür alış verişde güvene dayanır, doğruluk esastır. Herhangi bir sahtekarlık ortaya çıkarsa müşteri dilerse aldığı malı iade eder. Böyle bir durum ortaya çıkmaması için satıcı malın durum ve ayıbını söylemesi lazımdır.⁵⁴ Ticarete dürüst davranışı Kur'an da "Ey iman denler, Allaha ve Rasülüne ihanet etmeyin, emanetlerinize de ihanet etmeyin"diyerek emreder.⁵⁵

7-Bey'î tevliye (Maliyetine satış): Bir kimsenin almış olduğu bir malı kendisine kaç mal olmuş ise onu söyleyerek aynı fiyattan satmasıdır.⁵⁶ Günümüzde bu tür satış için "başa baş" satış da denir. Malı elinden çıkarmak, nakit para temin

⁵¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, VI.8, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.

⁵² el-Mavsilî, Abdullah b. Mahmut(683/1284), *el-İhtiyar li ta'lil el-muhtar*, II. 18, (Tashih, Muhsin Ebu Dakika), Dar'ül-Marife, Beyrut, ts.

⁵³ Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, VI.8.

⁵⁴ Mavsilî, a.g.e, II.29.

⁵⁵ 8/Enfal.27

⁵⁶ Bilmen, *Kamus*, VI.8.

etmek, modası geçmiş malların satılması veya müşteri tutmak için bu tür satış yapılıır. Hz Peygamber hicreti esnasında Hz.Ebu Bekirden tevliye usulde deve satın aldı.⁵⁷

8-Bey'î vezia (Zararına satış): Bir kimsenin bir malı kendisine kaç mal olduğunu söyleyerek maliyetinden noksan satmasıdır.⁵⁸ Bu tür satış, alıcıya yardımda bulunma, malı paraya çevirme, stokları eritme, malın elde kalıp daha çok zarar açmasını önleme vs maksatlarla yapılır.

Tevliye ve vazia suretiyle alış veriş meşrudur. Fakat bir fakirin sıkışık durumundan istifade ederek değerinden aşağıya almaktan sakınılmalıdır. Bu mürüvvete aykırıdır.⁵⁹

9-Bey'î lazım: Hıyar-ı şart ve hıyar-ı rü'yet gibi muhayyerliklerin olmadığı alış veriştir. Bu alış verişi taraftarlardan yalnız biri bozamaz.

10-Bey'î gayrı lazım: İçinde muhayyerlik olan alış veriştir ki; muhayyer olan taraf bu alış verişi bozabilir.

11-Bey'î fasit: Aslında geçerli olup vasıf itibarıyla sahih olmayan alış veriştir. Elde olmayan malın satılması gibi.

12-Bey'î sahih: Zatî ve vasfî itibarıyla meşru olan alış veriştir

V- TİCARETİN MEŞRU OLUŞUNUN DELİLLERİ

Ticaretin meşru oluşunun Kur'an, sünnet, icma ve aklî delillerle sabittir. Kur'an'da insanların mallarını aralarında batıl yollarla değil, ancak razı olacakları bir ticaretle yemeleriyle helal olacağı buyurulmaktadır.⁶⁰ Allah alış verişi helal, faizi haram kılmıştır.⁶¹ Alış veriş yapılırken şahitlendirilmesi istenmektedir.⁶² Hac mevsiminde rabbın fazlından ticaret istenebileceği⁶³ ticaretin meşruluğunun delillerindedir.

⁵⁷ Mavsılî, a.g.e, II.28.

⁵⁸ Bilmen, *Kamus*, VI.8

⁵⁹ Bilmen, *Kamus*, VI.119.

⁶⁰ 4/Nisa, 29.

⁶¹ 2/Bakara, 275.

⁶² 2/Bakara, 282.

⁶³ 2/Bakara, 198

Sünnetteki kişinin el emeğiyle ve alış verişle kazandığı kazancın en temiz kazanç olduğu,⁶⁴ doğru tüccarın ahirette arşın gölgesinde olduğu,⁶⁵ gıda maddelerini toplayıp normal rayiş üzerinden satan kimsenin sanki onu tasadduk etmiş gibi olacağı⁶⁶ tavsiyesi, sözünde ve işinde doğru olan tüccarın ahirette nebilerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraber olacağı⁶⁷ tavsiyeleri ticaretin meşru oluşunun sünnetten delilleridir.

Hz. Peygamber (S.A.V.) bizzat ticaret yapmış, borçlanmış rehin vermiş, ortaklık yapmıştır. Peygamberimiz insanlar ticaret yaparken peygamber olmuş ve onları ticaretlerinde serbest bırakmıştır. Eğer ticaret meşru olmamış olsaydı Peygamber efendimiz bizzat kendisi yapmaz ve insanları da bundan men ederdi.

Müslümanlar bey'in caiz olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Ayrıca hikmet ve akıl da bey'in caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü insanın, başkasının elinde bulunana ihtiyacı olabilir ve o şeyi elinde bulunduran kişi de bedelsiz olarak bunu vermek istemez. İşte bey'in meşru kılınması sayesinde her birisinin maksadının gerçekleşmesi ve ihtiyacını karşılaması imkanı doğmuştur.

İnsan tabiatı itibariyle medenî ilişkiler içinde bulunmak durumundadır. Başkalarıyla dayanışmaya girmeksizin yaşama imkanına sahip değildir.

Alış verişte asıl olan mübahlıktır. Kitap ve sünnette açıkça yasak bulunmayan konularda alış veriş serbesttir. Yeter ki karşılıklı rıza olsun ve akit şartlarına uygun olarak yapılsın.

Buhari'nin buyû bahsinin başlığında zikrettiği dört ayeti kerime kazanç yolları arasında ticaretin en mubah ve en meşru, en çok rağbet gören kazanç yolu olduğuna açıkça delalet eder. Bunun için sahabe-i kiramın en faziletlieleri bile hayatlarını ticaretle ve sanatla kazanırlardı.⁶⁸

⁶⁴ Ahmed, III 466.

⁶⁵ İbn Mâce, Ticâret. 1 (II. 725).

⁶⁶ İbn Mâce, Ruhun. 26 (II. 827).

⁶⁷ Tirmizî, Buyû. 4 (III. 515), Tirmizî hadis için hasen demiştir.

⁶⁸ Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih*, VI. 340.

Ticarî ilişkilerde başlıca iki maslahat vardır. Biri sermayenin selameti, diğeri kârdır. Ticarete önemli olan şart; dinî hidayetin şahsında mühim olan dünyaya ait ticaretten daha önce ve onun selameti içinde zorunlu bir şart olduğu anlaşılmaktadır. Ticaretin büyük bir övgüsü vardır.⁶⁹

Ticaretle meşgul olan kişinin şahsî kazancı hibe ve sair yollarla başkalarının kazancından istifade etmelerinden daha hayırlıdır. Abdurrahman bin Avf, Sa'd İbn-i Rebi' gibi Medine'nin en zengininin kardeş ilan edildikten sonra servetinin yarısını hibe etmesine rağmen kabul etmedi, yağ ve yoğurtla başladığı ticareti sayesinde binlerle dirhem tasadduk edebilecek servet sahibi oldu.⁷⁰

Ticaret dinî yönden meşru ve aklî yönden gereklidir. Fakat Allah ve Rasulünün rızasına uygun, insanların arasında her hangi bir problem çıkarmadan ticaret yapmak için bir takım ahlakî kurallara uymak gerekiyor. Şimdi bu ahlakî kurallardan bazılarını görelim.

⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I. 217.

⁷⁰ Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih*, VI. 345.

I.BÖLÜM

HADİSLERDE YER ALAN GENEL TİCARİ AHLAK KURALLARI

Ticarî faaliyette bulunacak kimselerin meşru ve usulüne uygun ticaret yapabilmesi için, genel ticarî ahlak kurallarını bilmesi gerekir. Herkes müşteri olarak veya satıcı olarak muhakkak ticaretle ilgilendiğine göre herkesin bu kuralları bilmesi gerekmektedir.

İnsanoğlu tarihi süreç içinde devamlı ticaretle uğraşmış ve çeşitli ticarî kurallar ortaya koymuştur. Bu kurallarda genellikle insanlar şahsî menfaatini düşünüp karşı tarafa haksızlık etmişlerdir. Dolayısıyla yaptıkları ticareti karşılıklı rıza ile neticelendirmemişlerdir. Yüce Allah Kur'an'da ve Hz. Peygamber hadislerinde her iki tarafın memnun olacağı, haksızlığa uğramayacağı, ticaret kurallarını beyan etmişlerdir. Bu kurallar:

I. Doğruluk

Bir kimsenin sahip olması gereken en önemli vasıflardan birisinin doğruluk olması gerekmektedir. İnsanların mesleklerinde, işlerinde tahsillerinde velhasıl her zaman her yerde, hangi makam ve mevkide olursa olsunlar doğru olmaları gerekir

Allah Teâlâ peygamberine öncelikle doğruluğu emretmiştir.⁷¹ Kur'an'da çeşitli peygamberlerden söz edilirken, onların özellikle "çok doğru sözlü oluşlarına" dikkat çekilmiştir.⁷² Rasulullah'ın daima hakka davet etme ve emr edildiği gibi dosdoğru olması⁷³ ve anlaşma yapılanlara karşı da doğru davranması Peygamberimizden istenmiştir.⁷⁴

Doğruluk sadece söze has değildir. Bazı alimler; sözde, niyette, iradede, azimde, vefada, din ve amelde olmak üzere doğruluğu altı guruba ayırmışlardır.

⁷¹ 11/Hud, 112.

⁷² 19/Meryem, 56.

⁷³ 42/Şuara, 56.

⁷⁴ 9/Tevbe, 7.

Doğruluk terbiyenin direği, asaletin esasıdır, makbul bir seciye ve hayırlı bir süstür. Bunun için Cenab-ı Hak doğruları: “İman edenlere Rableri indinde kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk (Hz. Peygamberin şefaati) olduğunu müjdele”⁷⁵ ayetiyle müjdelemiştir.⁷⁶

İşlerinde “doğruluk”ve güveni esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salihler zümresinde yer alabilir. Hadiste bu durumun tüccarlar hakkında zikr edilmesi doğruluk vasfının bilhassa ticaret hayatındaki ehemmiyetini ifade eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, her halde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hasıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. Ticarî ahlakta aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısında İslamın şiddetle durması doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.⁷⁷

Ticarette doğruluk esastır. Doğruluk ise; satıcının tartı ve ölçüde hile yapmaması, malın kalitesi ve fiyatı konusunda doğruyu söylemesi, malı müşteriye zamanında teslim etmesi, alıcının ise borcunu zamanında ödemesidir.⁷⁸ Doğru tüccarın Allah katında mükafatı büyük olduğu gibi Rasulullah (SAV) yanında da değerlidir. Nitekim Hz. Peygamber” Doğruluğa sarılınız çünkü doğruluk iyiliğe götürür. İyilik ise cennete ulaştırır. Kişi doğru kaldıkça ve doğruluğu istedikçe Allah katında (doğru adam)diye yazılır”.⁷⁹ “Sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır.”⁸⁰ “Dürüst, sözüne ve işine güvenilen tüccar,

⁷⁵ 10/Yunus.2

⁷⁶ Ahmet Rifat, *Tasvir-i Ahlak*. 289, (Baskıya haz: Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.

⁷⁷ Canan, a.g.e, I.424; İki yüzlülük de doğruluğu zedeleyen kötü huylardandır. Bkz. Fazlullah el-Ceylanî, *Fadlullahi's-Samed fi Tavdihî'l-Edebi'l-Müfred*, II, 668, El-Matbaatü's-Selefiyyetü, Kahire, 1378.

⁷⁸ Karagöz, Doç .Dr. İsmail, *Kur'anda Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan*, Diyanet İlmî Dergi C.37.S.1s.114.

⁷⁹ Müslim, el-Birr ve's-Sıla ve'l-Adab. 105; Fazlullah el-Ceylanî, a.g.e., I, 476.

⁸⁰ İbn Mâce, Ticaret. 1; Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV. 336.

nebler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.⁸¹ Doğru tüccara cennet kapısında engel olunmaz.⁸² buyurur.

Hz. Peygamber yine bir vesile ile:” Tüccarlar kıyamet gününde fütccâr(günahkar) olarak diriltilecekler, ancak Allah’tan korkan, yeminine sadık olan ve doğru olanlar müstesna”buyurmuştur.⁸³ Allah’tan korkan tüccar ise büyük veya küçük günah işlemeyen, insanları aldatmayan, hıyanetlik etmeyen, ticaretinde insanlara iyilik eden, Allah’a ibadetini ve taatini tam yapandır. Doğru tüccar ise; yemininde ve diğer sözlerinde doğru olan demektir. Fucur ise ticaretinde hile yapma ve aldatma yalan yere yeminle mala revacı artırma vb. davranışlardır.⁸⁴

Doğruluk insana mücahitler, iyiler ve nebiler yanında onlarla beraber olma imkanı sağlamaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz: “Emaneti koruyan, emanette meşhur olan, adaleti yerine getiren doğru sözde ve doğrulukta meşhur olan böyle bir tüccar mücahitler, iyiler ve nebilerin yanındadır.⁸⁵ Yine elindeki emanet olan paraları yerine sarf eden muhasebeci ve veznedarların doğrulukları sayesinde sadaka vermiş gibi olduklarını Hz.Peygamber: “Elindeki paraları emanet bilerek gönül hoşluğu ile yerine sarf eden veznedar, emanetçi veya muhasebeci, bunları Allah için sadaka vermiş gibi ecir alır.”buyurarak açıklamıştır.⁸⁶ Ayrıca, alış veriş yapanlar ayrılmadıkça muhayyerdirler. Eğer doğru söylerler ve açıklama yaparlarsa alış verişleri bereketlendirilir. Eğer gizler veya yalan söylerlerse alışverişlerinin bereketi giderilir” buyurmuştur.⁸⁷ Alış veriş yapanların doğru söylemelerinden maksat satıcının fiyatını doğru söylemesi ve müşterinin de nasıl ödeyeceğini doğru söylemesidir. Açıklama yapmaktan maksat paranın ve malın ayıbının söylenmesidir. Gizlemekten maksat malın ayıbının gizlenmesidir. Yalan söylemekten maksat malın ayıbının gizlenmesi, malın vasıfları hakkında yalan bilgi vermektir.⁸⁸

⁸¹ Tirmizî, Buyû. 4 (III. 515) Tirmizî hadis için hasen demiştir.

⁸² Mübarekfürî, a.g.e, IV. 336.

⁸³ Tirmizî, Buyû. 4 (III. 515) Tirmizî hadis için hasen demiştir.

⁸⁴ Mübarekfürî, a.g.e, IV. 336.

⁸⁵ Munzirî, Zekiyuddin Abdulazim b. Abdulgavi, *et-Tergib ve't-Terhib*, II, 285, Mısır, ts.

⁸⁶ Buharî, Zekat. 25 (II. 120).

⁸⁷ Buharî, Buyû. 22 (II. 120).

⁸⁸ Kastalanî, Ebu'l-Abbas Şehabüddin Ahmed b. Muhammed (923/1519), *İrşâdu's-Sari li Şerhi'l-Buharî*, IV. 36, Dar'u İhyai'l-Turasi'l-Arab, Beyrut, ts.

Alış veriş yaptıktan sonra herhangi bir sebepten dolayı alış verişi bozma isteğini kabul etmek Allah katında önemlidir. Kim bir müslümanın satışını bozma isteğini kabul ederse Allah da onun kıyamet günü tökezlemesini kaldırır.⁸⁹ Tökezlemesini kaldırmaktan maksat günahlarını kaldırır ve hatalarını bağışlar demektir.⁹⁰

Ticarî ahlakta doğruluk önemlidir. Ticarete doğruluktan sapan kimseler tüccarlıktan çıkar, füccar (günahkâr) olurlar.⁹¹ Bir kimse bir mal aldığında aldığı mal fazla çıkarsa fazlalığı iade etmesi gerekir. Mâmer İkrime'nin: "Eğer bir şey satın aldığında onu fazla bulursan fazlalık satanıdır." dediğini rivayet eder.⁹² Satıcı fazla verdiğini bilmeseyse bile alıcı doğruluk örneği gösterip fazlalığı geri iade etmelidir.

Adda b. Halid İbn-i Hade'den Rasulullah (SAV) bir deve satın aldığında yazdırdığı vesikadan ilim adamları şu sonuçları çıkarmışlardır;

1- Satın alınan bir malın methinden evvel müşterinin sezemeyeceği gizli kusurlar varsa anlatma,

2- Muamelenin ehemmiyetine göre yazılması, Rasulullah (SAV)'in doğruluğu düşmanlarınca dahi tasdik edilmiş olmasına rağmen ümmetine örnek olması için yazdırması,

3-Yazdırma esnasında tarafların karşı taraf tarafından bilinmeyen baba ve dedesinin isminin yazılıp karışıklığa meydan verilmemesi,

4- Yazma şartlarının meşruiyeti ve müstehap oluşu.⁹³

Tüccarlar ticarî davranışlarında doğru oldukları gibi, ölçü ve tartılarında da doğru olmaları gerekir.

⁸⁹ Ebu Davud, Süleyman b. El-Esa's (275/888) *es-Sünen*, Buyû. 18 (III. 274), Suriye, ts.

⁹⁰ Sindî, İmam Ebi Hasen, *Şerh-u Sünen-i İbn Mace*, II. 20. Beyrut, ts.

⁹¹ Sindî, a.g.e, II. 20, Beyrut, ts.

⁹² Abdurrezzak, Ebu Bekir Abdurrezzak İbn Humam, *Musannef*, VIII. 133.

⁹³ Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih*, VI.375- 376.

II-Doğru Ölçüp Tartma

Ticarî ahlakta önemli olan davranışlardan birisi de doğru ölçüp doğru tartmaktır. Doğru ölçü ve tartı Kur'an'da ve Sünnette emredilmiş, ısrarla üzerinde durulmuş, ölçü ve tartıda hile edenin akıbeti beyan edilmiştir. Kur'an ölçme ve tartmanın doğruluğu yanında ölçü aletlerinin de doğru olmasını istemektedir. "Doğru tartın" emrinin yanında "Doğru terazilerle tartın" emri de vardır.⁹⁴ Yüce Allah bu husustaki emr-i ilahisinde; "Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.⁹⁵ Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın.⁹⁶ Ölçü ve tartıyı adaletle yapın."⁹⁷

Yüce Allah kıyamet gününde kendisinin hassas terazi kullandığını kimseye zerre kadar haksızlık etmediğini beyan etmektedir.⁹⁸ Buradaki hassas teraziden maksat:adalettir. Bu hususta iki görüş vardır; Katade ve Dahhak'dan rivayet edildiğine göre, buradaki adil teraziden maksat ameller arasındaki adalettir. Kimin iyiliği kötülüğünden ağır gelirse, yani iyilikleri kötülüklerini götürürse ona göre muamele görecektir. İbn Cerir İbn Abbas'dan böyle bir şey nakletmiştir.

Diğer görüş selef imamlarına aittir, selef imamlarına göre ise: Yüce Allah hakiki terazi koyar ve amelleri onunla tartar.⁹⁹

Ölçüyü dar anlamda ve sadece alış veriş konusunda düşünmemek lazımdır. Ölçü ile ilgili ayetlerin bir kısmı onu sadece bu türlü düşünmeye engel olur. Ölçü bir düzenin ve bir sistemin en mükemmel şekilde devam ve işleyişini sağlayan bir şeydir. Meselâ, Rahman suresinin ilk ayetleriyle Hadid suresinin 25. ayeti incelendiği zaman bunun böyle olduğu anlaşılır.

Ölçü, kalite ve sağlamlıkla da yakından ilgilidir. Bir malın ve kimyevî bir maddenin en iyi şekilde yapımı için onda gerekli ve belli ölçülerde maddelerin

⁹⁴ 17/İsra.35; 26/Şuara.182.

⁹⁵ 17/İsra. 35.

⁹⁶ 55/Rahman. 9.

⁹⁷ 6/Enam. 152.

⁹⁸ 21/Enbiya. 47.

⁹⁹ Fahrettin Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 22.152, Dâru'l-Küttübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

kullanılması lazımdır. Bir binada en uygun mimarî ölçülerde yapılmalı veyahut malzemesi gerekli ölçüde kullanılmalıdır.

Ölçü ve tartının tam yapılması lazımdır. Allahu Teala hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Ölçü ve tartıda doğru davranmak insanların yapması ve riayet etmesi gereken, sosyal, ticarî ve evrensel bir kuraldır.¹⁰⁰ Ölçü ve tartının tam yapılması, insanların haklarının eksiltilmemesinin hayırlı olduğu beyan edilmektedir. Şuayb (AS) halkına bunu tavsiye ederdi. “Ölçü ve tartıya dikkat edilmediği takdirde ülkede fesat çıkacağını” söylemiştir.¹⁰¹ Eksik ölçüp tartanlar hak yiyenler, hatta direk olarak kul hakkı yemiş olurlar.¹⁰² Yanlış tartının haram olması, tartı bakımından değil, başkasının hakkına tecavüz etmesi açısındandır. Bu bütün işlerde caridir. Terazi sahibi adalete riayet etmezse Kur’anî ifade ile ona “veyl” itabı ve tehdidi söz konusudur.

Veyl tehlikesi, diğer ticarî muamele olan gıda maddelerine, toprak ve yabancı maddeler katarak satanlar da, eksik ölçüp yanlış tartanlar muamelesine tabidir. Hatta metre ile mal alanlar, alırken bezi südürmez, hali üzerine terk eder, fakat verirken, birkaç santim fazla gelsin diye metreye asılarak ölçenlerde de aynı hükümdedir.¹⁰³ bunların hepsi ticari ahlaka aykırıdır ve “veyl” ikazının muhatabıdır.

Ölçü ve tartıya dikkat etmeyip eksik tartanlar, satın alırken haklarını tam alıp başkalarına satarken eksik verenler Kur’an’da ayıplanmıştır.¹⁰⁴ Ayette “Mutaffifin” kelimesi geçmektedir. “Mutaffif:” Noksanlaştıran, ölçü ve tartıdan biraz azaltan demektir. Lûgatçilere göre “mutaffi, tafefe” den alınmıştır. Tafefe de az demektir. Mutaffif ise buna göre: Ölçü ve tartıda sahibinin hakkından azaltan demektir.¹⁰⁵

Doğru ölçü ve tartı hadisi şeriflerde de emredilmiş ve doğru ölçü ve tartının bereket sebebi olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁶ Hz Peygamber yiyeceklerin tartılmasını daha

¹⁰⁰ 6/Enam, 152.

¹⁰¹ 7/Araf, 85.

¹⁰² 42/Şuara, 181- 182.

¹⁰³ Gazalî, *İhya*.202.

¹⁰⁴ 83/Mutaffifin, 1, 2, 3.

¹⁰⁵ Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Fethu'l-Kadir*, V.489, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1998.

¹⁰⁶ Buhari, *Buyû*. 52 (III. 21).

çok alım satım ve depodan çıkarılması sırasında diye kayıtlamıştır. Alım satımda tartının önemi apaçık bellidir. "Mücazefe" denilen ve göz kararı yapılan alış verişte taraflardan biri aldanabilir. Halbuki ahlakî kurallarımızda aldanmak ve aldatmak yoktur.

Depodan çıkarken tartma ise; "Hesabın bilinmesi, tüketimin önceden yapılan tahmine uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir." Şeklinde belirlenerek, böylece erzakın bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Yiyeceği tartma işi tek başına ona bereket ilave etmez, hesabı göstererek ölçülü tüketime sevk ederek berekete vesile olur.¹⁰⁷ Aile rızkının ölçülmesinin ve tartılmasının berekete vesile olmasının sırrı, ailenin alınan erzakın miktarını bilmesi ve ona göre harcama yapmalarıdır. Aile erzakının miktarını bilmek ve ne kadar zaman aileye yeteceğini göz önünde tutmak elbette berekete vesile olur.¹⁰⁸

İbn Abbas (RA) (68/687) Rasulullah'dan rivayet ettiğine göre ölçen ve tartanlara şöyle buyurmuşdur: "Siz bu iki önemli işin başına getirildiniz, sizden önce geçen milletler bundan dolayı da helak oldular."¹⁰⁹ Bu hadisi şerifde ahlakın mühim bir esasına parmak basılmaktadır. Alış veriş esnasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arasında güven, sevgi saygı gibi pek çok mesele dürüstlüğe bağlıdır. Cemiyet içindeki huzur ve sağlıklı bir kalkınma bunlara dayanmaktadır. Cemiyette saygı, sevgi ve güven bozulduğu cemiyetin bozulması mukadderdir. Nitekim Hz Şuaybın (AS) kavmi ölçü ve tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battı.¹¹⁰

Ölçü ve tartıda satıcının lehine davranılmalı, müşteriden yana ölçmekte herhangi bir beis yoktur.¹¹¹ Rasulullah (SAV) bir şey satarken fazla tartan satıcıya fazla tartın ağır verdin dediklerinde Rasulullah (SAV) biz zaten böyle tartarız" demiştir.¹¹²

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IV.289

¹⁰⁸ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 443.

¹⁰⁹ Tirmizî, Buyû. 9 (III. 521) Tirmizî hadis için sahih demiştir.

¹¹⁰ 11/Hud. 84.

¹¹¹ Abdurrezzak, VIII. 68; Ebu Davud, Buyû. 7 (III.245).

¹¹² Abdurrezzak, VIII. 68.

Süveyd Bin Kays: Ben ve Mahrefe Hacer'den Mekke'ye bez getirdik. Rasulullah (SAV) bize geldi ve şalvar pazarlık etti ve biz de sattık yanımızda ücretle çalışan bir ölçücü vardı. Rasulullah (SAV) ölçücüye “ölç ve fazla ver” dedi:¹¹³

Hz Peygamber Efendimiz tarttığımız zaman hakkını tam verin, Hz. Osman'a “Bir şey sattığında tart, bir şey aldığında tarttır.” buyurmuştur.¹¹⁴ Bu hadiste ticarî hayata dair iki önemli prensip vaz edilmiştir:1-Alım satımın ölçümle yürütülmesi, 2-Tartma külfetinin satıcıya ait olması. Hadisin sebebi vürudu Hz Osman Benu Kaynuka çarşısında hurma alıp Medine'ye getirip pazara döker ve miktarını beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, ve münasip bir kâr verir. Bu durum Hz Peygambere ulaştınca Hz Osmana” sattığın zaman tart, satın aldığında tarttır”¹¹⁵ diye emreder. Ölçü ve tartıya dikkat etmeme felaket sebebidir. Önceki ümmetlerin helaketine sebep olmuştur.¹¹⁶

Aynı zamanda ölçü ve tartının noksan olması Cenab-ı Allah'ın rızkı azaltmasına vesile olur.¹¹⁷ Peygamber efendimiz Medine'ye geldiği zaman Medineliler ölçü tartı yönünden en kötü durumda idiler. Allah Teâlâ Mutaffifin suresini indirdi ve ondan sonra Medineliler durumlarını düzelttiler. Hatalı ölçüp tartmanın ayet ve hadislerdeki tehdidinden kurtulmak için veya bildirilen akibetten korunmak için ölçüp tartarken hakdan fazlası alınmamalı, insanlara da azı verilmemelidir. Bir tüccar eksik ölçüp tarttığı zaman ticareti hüsrana uğrar, pazarı kedad olur. Bu Allah'ın elim azabına sebep olur ve elim azabı hazırlar.¹¹⁸

Ölçü ve tartıda yerinde davranmak bolluğu ve saadeti getirir. Ayrıca:

1- Ölçü ve tartıyı tam yaptıktan sonra Medine halkının imanı tam oldu ve güzelleşti.

2- Ölçü ve tartı tam yapıldığında Yüce Allah kıtlığı ortadan kaldırır, sıkıntıyı giderir, malda bereketi çoğaltır. Rasulullah (SAV) “yiyeceklerinizi tartın

¹¹³ Abdurrezzak, VIII. 68.

¹¹⁴ Buharî, Buyû. 51 (III. 21).

¹¹⁵ Buharî, Buyû.51(III.21)

¹¹⁶ Tirmizî, Buyû. 9 (III. 521) Tirmizî hadis için sahih demiştir.

¹¹⁷ Münzirî, II. 570.

¹¹⁸ Münzirî, II. 567.

size bereketli olur” buyurmuştur.¹¹⁹ Ölçme külfeti satıcıya aittir. Hububat satışında da ölçek ve ölçmek masrafı satıcıya aittir.¹²⁰

3- Ölçü ve tartıyı eksik yapmak ekinde afatı celb eder, semadan rahmetin gelmesine mani olur, zorluk yayılır, gam umumi olur. Mutaffifin suresinin üçüncü ayetinin tahliline göre ölçü ve tartının satıcıya, yahut borç verirken borçluya ait olduğu zikredilince bu ayeti kerime ile satıcı ve borçlunun üzerindeki kul hakkını noksan bırakmadan eda etmeleri vaciptir.¹²¹

Zehebî (748/1348) eksik ölçüp tartmayı atmış ikinci büyük günah olarak ele almıştır. Taberanî'nin (360/970) Kebir'inde İbn-i Abbas'dan rivayet ettiğine göre, Rasulullah (SAV): “Allah(c.c.) beş şeye karşı beş şey verir”. dedi: “Beş şeye karşı beş şey nedir ya Rasulullah”? dediler. O: “ Bir kavim ahidini yerine getirmezse Allah düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezlerse Allah fakirlik verir, eksik ölçüp tartarlarsa nebatat vermez, Zekatı vermezlerse Allah da yağmur vermez”¹²² diye cevap verdi.

Eksik ölçüp tartma kıyamet gününde dirilmenin istediği gibi olmasına manidir.¹²³ Alış verişte fiyat ile malın miktarı arasında büyük ilişki vardır. Bir malın fiyatı denince fiyat miktarında mal akla gelir. Fiyat üzerinde oynama yapamayanlar miktar üzerinde oynama yapabilirler, böylece ölçü ve tartıda hile yaparak müşterileri aldatabilirler. Müşteri ödediği bedeli, hangi kalitede ve ne miktar mal için ödediğini bilmelidir.

Günümüzde ölçü ve tartıyla ilgili yanlış anlayışlar çöktür. Mesalâ ölçü ve tartıyla uğraşmanın dindarlığa uymadığı veyahut hacca giden kimsenin terazi kullanmaması gerektiği gibi. Hz Peygamberin ölçü ve tartıyla uğraşmaları ikazında böyle bir nasihat mevcut değildir, aksine bu durumlarda daha dikkatli ve hassas

¹¹⁹ Buharî, Buyû. 52 (III. 22).

¹²⁰ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 442.

¹²¹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 442.

¹²² Zehebi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Kitabü'l-Kebair*.255, Daru'l-Kütübi's-Şabi, Beyrut, ts.

¹²³ Zehebî, a.g.e. 225.

davranılması gerektiği yönünde ikaz vardır.¹²⁴ Ticarete eksik ölçüp tartma olmaması gerektiği gibi yeminde edilmemeli, gerekli gereksiz yemin kullanılmamalı.

III- Yemin

Ticarî ahlakta önemli olan davranışlardan birisi de yemin etmemektir. Yemin mala revacı artırsa bile malın bereketini giderir.¹²⁵ Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezahür eder. Bunlardan bir kısmının izahı kolay olmasa bile bir kısmı kolaydır. Mesela: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara bizzat kendisi bir daha uğramayacağı gibi başkalarının da uğramasına mani olur. Bu da kazancın bereketini gideren bir durumdur.

Gayri meşru yoldan kazanılan paranın gayri meşru harcamalara gittiğini sahibini günaha soktuğunu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatını kaybettiğini, hapisane, hastane ve hatta mezara düştüğünü bugün çevremizde sıkca görmekteyiz. Dolayısıyla Hz Peygamberin haber verdiği bereketsizlik şöyle veya böyle ortaya çıktığı bizzat tecrübelerle ortaya çıkmaktadır.¹²⁶

Yemin eğer yalan yere ise haram; yalan yere değilse doğru ise tenzihen mekruhtur.¹²⁷ Cüz'i menfaatine, Allah Teâlânın adını alet etmiş olur ki, bunda hata etmiş sayılır. Zira dünya zaruretsiz, Allah adıyla terviç edilmeye değmez.¹²⁸ Yemin eden kimseye ahirette iyilik ve hayırdan nasıp yoktur. İyilik ve hayırdan nasıp yoktur demek, Allah onlara rahmet nazarıyla bakmaz, günahlarından temizlemez demektir.¹²⁹

¹²⁴ Canan, a.g.e,I.435.

¹²⁵ Buharî, Buyû. 26 (III. 12); Ebu Davud, Buyû. 6 (III. 245).

¹²⁶ Canan, a.g.e, I.426

¹²⁷ İbn Hacer, Ahmed b. Ali (852/1448), *Fethu'l-Bari bi Şerh-i Sahihu'l-Buhari*, V. 40, Beyrut, 1986.

¹²⁸ Gazalî, İhya,II.195.

¹²⁹ Kastalanî, IV. 30.

Rasulullah çok yeminden sakındırmıştır. Çünkü çok yemin önce malın çok satılmasını sağlar daha sonra malın yok olmasına sebep olur.¹³⁰ Malın yok olması bereketin giderilmesi, malın telef olmasıyla olur; yahut maldan elde edilmesi gereken dünyevî ve uhrevî menfaatler sahibine gelmez.¹³¹

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre ticarete yemin eden tüccara Allah buğz eder, yemin Allah'ın buğzuna sebep olur. Buğz eder demek rahmetinden uzaklaştırır, yemin eden tüccar ise yalan yere yemin eden tüccardır.¹³²

Al-i İmran 77 ayet“Allah'ın ahdini ve yeminini...yalan yere yemin eden Eş'as b. Kays hakkında nazil olmuştur: Bir yer hususunda münakaşa etmiş ve yemin etmiş bu ayet nazil olmuştur. Ayetin devamında bu tür insanlara “Elim bir azab vardır” buyurulmaktadır. Demek ki yalan yere yemin eden kimse yemininden dolayı Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi elim bir azaba da duçar olmaktadır. Yalan yere yeminlerinden dolayı “Allah onlarla konuşmaz” yani Allah onlara rahmet nazarıyla bakmaz ve onların günahlarını temizlemez, onları methetmez belki onların cehenneme atılmasını emreder ve cehennemde de elim bir azaba duçar olurlar.¹³³

Eş'as b Kays: Bu ayet benim için nazil olmuştur ve bu fiilen vaki olmuştur. Bir Yahudi ile aramda toprak meselesi vardı. Yahudi benim hakkımı inkar edince, onu Rasulullah (SAV)'in huzuruna çıkardım. Rasulullah (SAV) bana “delilin var mı?” buyurdu. Hayır dedim. Yahudi'ye “yemin et” buyurdu. Bunun üzerine “Ya Rasulullah o halde yemin eder malımı götürür” dedim. Bu hadise üzerine ayet (Al-i İmran 77) nazil oldu.¹³⁴

Hızır Peygamber:“Üç kimse vardır ki Allah kıyamet gününde onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elem verici bir azap vardır.Biri çölde fazla suyu olup, susuz yolcuya vermeyen, ikincisi, ikindiden sonra bir adama şuna, şuna aldığına dair yemin ederek mal satandır. Öbürü de ona inanarak

¹³⁰ Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb (303/915), *es-Sünen*, Buyû. 5, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, (VII 254)

¹³¹ Azimabadî, Ebu Tayyib Muhammed, *Avnül Mâbud*, IV. 136, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

¹³² Münzirî, II. 589, Dipnot 3, 4.

¹³³ Aynî, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451) *Umdetü'l-Karî Şerh-u Sahihu'l-Buhari*, II. 206, Beyrut, ts.

malı alır. Halbuki durum tam tersinedir. Üçüncüsü de devlet başkanına dünyalık için biat edendir. Devlet başkanı onun istediğini verirse vefa gösterir, vermezse ahbine vefa göstermez.¹³⁵

Yine bir hadiste belirtildiğine göre “İkindiden sonra malın satılması Allah’ın gazabına sebep olduğu gibi, Allah öyle kimselerle kıyamet günü konuşmaz.” İkindiden sonra satmaktan maksat, tüccar bakar akşam yaklaşıyor mala revaç bulmak ve müşteriyi kandırmak için yemin eder.¹³⁶ Burada ikindiden sonraki zamanın özelliği, alış veriş zamanını sona doğru yaklaşmasıdır. Aynı şekilde mevsimi biten malların, sebze ve meyvelerin de zamanı geçmek üzere olduğu bir zamanda aynı şekilde malları elden çıkarmak için yalan yere yemin etmektir. Aynı şekilde Allahın gazabına sebep olur. Elinde kalma ve satamama korkusuyla yemin edilmemeli, hele yalan yere yemine hiç baş vurulmamalı.

Hız. Peygamber, alış verişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadislerde “yemin” kelimesi mutlak olarak gelmiştir, el-halif veya el-yemin şeklindedir. Şarihler “yalan” kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meyl ederler. Buharî bu bahse tahsis ettiği baba “Alış verişte mekruh olan yemin babı” adını vererek hadisin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Müttaki tacirin her çeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.¹³⁷ Alış verişte yemin etmek facirlik alametidir.¹³⁸ Alış verişte yemin ve boş söz alış veriş mahzurlu hale getirir, alış veriş bu mahzurundan kurtarmak için sadaka verilmesini Rasulullah (SAV) emretmiştir.¹³⁹ Alış verişte boş sözden maksat din ve dünya yönünden hiçbir faydası olmayan sözdür. Sadaka tavsiye edilmesinin sebebi de sadakanın Rabbin gazabını söndürmesindedir.¹⁴⁰ Yemin aslında pişmanlıktır.¹⁴¹

¹³⁴ Tirmizî, Buyû. 42 (III. 569) Tirmizî hadis için hasen sahih demiştir.

¹³⁵ İbn Mâce, Ticaret. 30(II.744)

¹³⁶ Münziri, II. 588, 3. Dipnot.

¹³⁷ Canan, a.g.e, I.426

¹³⁸ Tirmizî, Buyû. 1 (III. 513).

¹³⁹ Ebu Davud, Buyû. 1 (III. 242).

¹⁴⁰ Azimabadî, *Avnu'l-Mabud*, IV. 136.

¹⁴¹ Münziri, II. 287.

Ebu Zer'den (RA): Rasulullah (SAV): “Üç kişi vardır ki Allah kıyamet günü onların yüzüne bakmaz, onları temizlemez, onlara can yakıcı bir azab vardır. Husrana uğrayanlar kimdir ya Rasulullah dedim: Verdiğini başa kakan, kibirinden izarını uzatan, yalan yeminle malını terviç edendir, dedi.”¹⁴² Hadiste geçen” Yüzüne bakmazdan” maksat, günahını temizlemez demektir.¹⁴³

Tüccarın malının temiz olması için yani malının artması ve helal olması için dört haslete sahip olması gerekir.

- 1- Malı zemmetmekten kaçınmak (alıcı için),
- 2- Malı methetmekten çekinme (satıcı için),
- 3- Hile ve aldatmadan sakınma,
- 4- Alıcıyı aldatan yeminden sakınma.¹⁴⁴

Ticarete yemin caiz görülmemekle beraber, eğer alış veriş yapan iki kişi ihtilaf ettilerse müddeinin her hangi bir delili yoksa yemin etmesi gerekir.¹⁴⁵

Bütün ihtilaflarda satıcıya delil getirmek müşteriye de yemin etmek düşer.¹⁴⁶ Yemin bir şeyin doğruluğunu ispat etmek için Allahın adı kullanılarak yapılan bir iştir. Yeminle müşteriler kandırılmayacağı gibi, neceş ile de kandırılmamaları gerekir.

IV- Müşteri Tavlamama (Neces)

Ticarî ahlaka uygun olmayan davranışlardan birisi de müşteri tavlama (neces)dir. “Neces” lügatte “avcının avını ürküterek saklandığı yerden çıkarması” demektir. Istilahta ise: “Malı methederek revacı artırıp fiyatını yükseltmektir.”¹⁴⁷ Neces ticarî ahlaka uymayan bir davranıştır. Neces yapan müşterinin iradesine etki eder sağlıklı düşünmesine engel olur. Alış verişte sağlıklı düşünemeyen bir kimse

¹⁴² Tirmizî, Buyû. 5 (III. 516) Tirmizî hadis için hasen sahih demiştir.

¹⁴³ Mübarekfurî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV. 337.

¹⁴⁴ Münzirî, II. 286.

¹⁴⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 271.

¹⁴⁶ Mübarekfurî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV. 337.

¹⁴⁷ Kastalanî, a.g.e, IV. 62; İbn Hacer, a.g.e, I. 90; Sindî, *Şerhu Süneni İbn Mace*, II. 13.

muhakkak yanılır. Yanılan kimse alış verişinde muhakkak aldanır ve neceş yapılmakla müşteri aldatılmış olur, aldatma (garar) ise haramdır.

Bir takım insanlar alıcı olmadıkları halde mala fiyat verirler ve müşteri kızıştırırlar. Bu kimseler mal sahipleri ile anlaşmalı da hareket edebilirler. Bu tür kimseler çoğu zaman yemine de başvururlar. İster neceş yapan olsun ister mal sahibi olsun malı değerinden fazla göstermek için yemin etmesini Allah Teâlâ kınamıştır. “Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince işte bunların ahirette bir payı yoktur.”¹⁴⁸ Buharî (256/870) bu ayetin nuzul sebebi olarak; birisi malını pazara getirir ve müslümanlardan birisini avlamak için; vallahi bu mala senin verdiğinden daha fazlası verilmiştir demesi üzerine bu ayetin nazil olduğunu nakleder.¹⁴⁹

Ebu Hureyre’nin “müşteri kızıştırmayın” İbni Ömer’in:”Rasulullah (SAV)’in müşteri kızıştırmayı nehyetti”¹⁵⁰ rivayetleriyle Hz.Peygamberin müşteri kızıştırmayı yasakladığını açık bir şekilde görürüz.¹⁵¹

İbn Hacer’in beyanına göre; İbn Ebi Evfa:” Müşteri kızıştıran faiz yiyendir, haindir, müşteri kızıştırma aldatmadır, batıldır ve helal değildir.” buyururdu.¹⁵² Bu tür alış verişte aldatma olduğu için ticarî ahlaka uygun değildir. Dolayısıyla batıl ve haramdır. Peygamber (SAV) efendimiz “aldatma cehennemdedir” buyurmuştur. Aldatmadan maksat aldatan kişi demektir.¹⁵³

Nevevî’ye göre neceş icma ile haramdır, alış veriş sahihtir; günahı da sadece neceş yapanadır.¹⁵⁴

Neceş sunî talep artışı sağlamak, sağlam veya kaliteli bir malı aşırı fiyatla piyasaya sürmek için, çürük bir mala talep sağlamak için yapılır. Emevî halifesi Ömer b. Abdulaziz, Ubeyd b. Müslimi bir malı satmaya gönderdi. Ubeyd malı satıp

¹⁴⁸ 3/Ali İmran, 77.

¹⁴⁹ Buharî, Buyû. 27, (III 12)..

¹⁵⁰ Buharî, Buyû. 60 (III. 24).Kudurî, Kitab-ı Kudurî. 131.

¹⁵¹ Buharî, Buyû. 60 (III. 24); Ebu Davud, İcare. 10 (III. 269); Neseî, Buyû. 21(VII.258); İbn Mâce, Ticaret. 14 (II. 734).

¹⁵² İbn Hacer, V. 89; Aynî, a.g.e, VI. 263.

¹⁵³ Aynî, a.g.e, VI. 263.

döner ve Ömer'e:Üzerine fiyat (kızıştırıp) fazlalaştırmasaydım zarar etmiştim der.
Ömer: Fiyatı kızıştırarak fazlalaştırıyordun öyle mi?

Ubeyd: Evet

Ömer: Buna neceş (fiyat kızıştırma) denir. Helal olmaz, bu satışın geçersiz olduğunu ilan etmek üzere bir çağırıcı gönder der.¹⁵⁵

Neceş, ticarî malların gerçek yüzünü değil de kendilerinde olmayan birtakım yönleri varmış gibi göstermedir. Bu malda olmayan özellikler var gibi gösterilip müşteri aldatılmaktadır ve ticarî ahlaka uymayan bir takım davranışlar ortaya konmaktadır, bu ise ahlaken doğru olmadığı gibi, dini açıdan da kesinlikle caiz değildir.

V- İhanet Etmeme

Mü'minlerin en önemli sıfatlarından birisi emanete riayet etmek, başkalarını kandırmamak, hıyanet etmemektir. Peygamberimiz peygamberliğinden sonra da önce de bu vasfından dolayı dost ve düşman tarafından hüsnü kabul görmüştür. O emanetin emanet edilene verilmesini ve hıyanet edene hıyanetle karşılık verilmemesini emretmiştir.¹⁵⁶

Ticarette de emin ve güvenilir olmak esastır. Hile ile insanlara ihanet etmek haramdır. Peygamber efendimiz (SAV) pazar yerinden geçerken elini bir buğday yığınının içine sokunca eline ıslaklık gelir. Bunun üzerine satıcıya sebebini sordu: Yağan yağmurun ıslattığını bildirince Allah Rasulu: "Bu ıslaklığı herkesin görmesi için zahirenin üzerine çıkarman gerekmez miydi? Hile yapan bizden değildir" buyurdular.¹⁵⁷

Hiyanet etmeden yapılan ortaklıklara Allahın da üçüncü ortak olarak katıldığını kutsi bir hadisten öğreniyoruz: "Ortaklardan biri diğerine hıyanet etmediği sürece üçüncüleri benim. Eğer onlardan birisi diğerine hıyanet ederse ben

¹⁵⁴ Azimabadî, *Avnu'l-Mabud*, IV. 239.

¹⁵⁵ Arslan, Hüseyin, *İslamda Tüketici Hakları*.98.

¹⁵⁶ Tirmizî, Buyû. 38 (III 564) Tirmizî hadis hakkında hasen garib demiştir.

¹⁵⁷ Ebu Davud, İcare.16(III 272) .

oradan çekilirim” buyuruyor.¹⁵⁸ Yüce Allahın ortaklığı rahmet ve merhametiyle ortaklara yardım etmesidir.

Ensarın Maziniye kabilesinden olan Hibban bin Müngaz Uhut'ta atılan bir taşla başından yaralandığından konuşma zorluğu çekiyor ve alış verişte zorlanıyordu. Bu zat Peygamberimize aldatıldığından şikayet etti. Peygamber efendimiz: “Alış veriş yaptığında “aldatma yok” de” buyurdu.¹⁵⁹ Bu hadise dayanarak aldatma haram sayılmıştır. Bu tür alış veriş mekruh fakat alış veriş fesih edilemez. Alış verişte hile yok derken kullanılan olumsuz edatı (La) cinsini nefyeden (La)dır. Bu da dinde hile yoktur demektir. Din nasihattir. Alış veriş yapmadan önce müşteri “hile ve aldatma yok” derse muhayyerlik hakkını kazanır, alıcı üç gün muhayyerdir, isterse aldığı malı tutar isterse geri iade eder.¹⁶⁰

Bugün telefonla yapılan siparişlerde karşılıklı olarak mal ve para havalesi yapılmaktadır. Bu gibi durumlarda karşılıklı ihanet etmeyip malı ve parayı söz verilen zamanda karşılıklı çıkarmak gerekir.

VI- Malın Methodilmemesi

Ticarî ahlak da dikkat edilmesi gereken davranışlardan birisi de malın methodilmeyip aksine varsa kusurunun söylenmesidir ki malı alan aldanmasın.

Satıcı şayet malını, kendisinde olmayan vasıflarla övüyorsa, yalan söylemiş demektir. Müşteri, onun sözüne aldanarak malı alırsa, yalanla birlikte, müşteriye zulümetmiş olur. Müşteri kabul etmiş ise, satıcı yalancı ve mürüvvetsiz bir adam olmuş olur. Çünkü yalanı açığa çıkar. Yok eğer, malında olan vasıflarla onu övmeye çalışıyorsa, boş laf etmiş ve lüzumsuz sözler söylemiş olur. Halbuki konuştuğu her sözden, kıyamette mesuldür. Ancak müşterinin bilmediği ve malda mevcut olan vasıfları müşteriye anlatabilir. Mesalâ sattığı hayvanın ahlak ve tabiatını kısaca anlatabilir.¹⁶¹ Ticarete malın methodilmesine “muvasafa” denir. Muvasafa, malda olmayan özelliklerle malın methodilmesidir ve mekruhtur. Mamer'den

¹⁵⁸ Ebu Davud, Buyû. 27 (III. 256).

¹⁵⁹ Buharî, Buyû. 48 (III. 19)

¹⁶⁰ İbn Hacer, V. 67.

¹⁶¹ Gazalî, *İhya*, II.195

Abdurrezzak'ın rivayetine göre Hasan ve Katade muvasafayı yiyecek ve diğer alış veriş mallarında mekruh görüyorlardı.¹⁶²

Malın gizli ve aşikar bütün kusurlarını söyleyip hiç birini gizlememesi vaciptir. Malın kusurunu müşteriden gizlemek zulüm ve onu aldatmaktır ki, her ikisi de haramdır. Aynı zamanda muamelesinde yapmakla mükellef olduğu nasihatı de ihmal vardır. Halbuki bu açıklamayı yapmak onun vazifesidir. Elbisenin güzel tarafını gösterip, kusurlu tarafını gizleyen, hıyanet etmiş olur. Kusurunu gizlemek için elbiseyi karanlıkta göstermekte aynıdır. Hatta ayakkabının biri iyi diğeri kötü ise, kötüsünü saklayıp iyisini göstermekte böyledir.¹⁶³

Alış verişte doğru söylenirse mal bereketli kılınır, eğer gizlenirse yani ayıbı söylenmezse alış verişin bereketi giderilir. Bir kimse ticaret malında bir hastalık olduğunu bilirse onu söylemesi gerekir, yoksa o alış veriş helal olmaz.¹⁶⁴

Rasûlullah (SAV): "Satıcı ile müşteri birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Eğer dürüst olup satışla ilgili hususları açıklarlarsa, alış veriş kendilerine mübarek kılınır; şayet yalan söyleyerek malın veya bedelinin ayıbı gizlenirse alış verişin bereketi kaldırılır."¹⁶⁵

İslam alimleri bu hadislerden ticarî ahlakla ilgili bir çok faydalı hükümler çıkarmışlardır:

- 1- Mal satılmadan satılan malın methinden önce ayıplarının müşteriye anlatılması gerekir.
- 2- Yapılan muamelenin önemine göre yazıya dökülmesi.
- 3- Karşılıklı alış veriş eden taraflar kimliklerini açık, anlaşılır şekilde belirtmesi gerekir.
- 4- Yazıya dökmenin meşru olduğunun bir delili olmasıdır.¹⁶⁶

¹⁶² Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 42-43.

¹⁶³ Gazalî, a.g.e, II.196

¹⁶⁴ Buharî, Buyû. 19 (III. 10).

¹⁶⁵ Tirmizî, Buyû. 26 (III. 547) Tirmizî hadis hakkında sahih demiştir.

¹⁶⁶ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 376.

Bir müslümanın müslüman kardeşine ayıbını söylemeden bir şey satması helal olmadığı gibi Allah'ın gazabını celbeder ve meleklerin lanetine vesile olur.¹⁶⁷ Rasulullah (SAV): "Müslüman müslümanın kardeşidir. Hiçbir müslümanın ayıplı bir malı mü'min kardeşine satması helal değildir. Meğer ki ayıbını bildirmiş ola."¹⁶⁸

Abdullah İbn Amr'a Rasulullah'ın Tevrat'taki vasıfları soruldu. Tevrat'taki vasıflarından bahsederek, çarşıda sattığı malı fazla methetmediğini, alacağı malı kötülemek gibi kötü ahlakının olmadığını açıklamıştır.¹⁶⁹

Ayıplı ve kusurlu bir malın satıcı kusurunu söyler, müşteri de kusuruyla beraber almaya razı olursa alış veriş akdi sahih olur.¹⁷⁰

Yapılan alış verişlerde bilinmesi müşteri tarafından mümkün olmayan kusurlar varsa söylenmelidir. Meselâ, araba alım satımında hemen bilinmesi mümkün olmayan motor aksamında herhangi bir kusur varsa söylenmelidir. Elektronik aletlerin alım satımında çalıştırmadan bilinmesi mümkün olmayan herhangi bir kusur varsa söylenmeli, kusurlu mal kusursuz gibi haddinden fazla methedilip müşteri kandırılmamalı. Müşteriyi aydınlatmak için normal bilinmesi gereken bir durum varsa aşırı methetmeden söylenmelidir.

VII-Kolaylık(Suhulet)

Alış verişte ve alış verişin her safasında kolaylık teşvik edilmiştir. Fedakarlık ve müsamaha sadece satıcıdan beklenmemeli aynı zamanda alıcı da aynı fedakarlığı göstermelidir. "Satışında, satın alışında borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın"¹⁷¹ diye Rasulullah dua buyurmuştur. Rahmetin bol olması demek meziyet ve ayıpların örtülmesi demektir. Hadiste, alış verişte ve bütün medeni muamelelerde müsamaha, iyi muameleye, iyilik ve güzel ahlaka teşvik vardır. Niza ve kavgadan sakındırılıyor. Medenî ilişkilerde iyi muamele saadet ve berekete vesiledir.¹⁷²

¹⁶⁷ Munzirî, II. 574-575.

¹⁶⁸ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 377.

¹⁶⁹ Vehbi, Konyalı Mehmet, *Hulasatü'l-Beyan*, II. 413, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ts

¹⁷⁰ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 411.

¹⁷¹ Buharî, Buyû. 16 (III. 9).

¹⁷² Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 373.

Bu hadis de alış veriş ve bütün medenî muamelelerde hüsnü muameleye teşvik vardır. Kavga ve kargaşadan sakındırma vardır. Medeni muamelelerde iyi muamelenin saadet ve berekete vesile olduğuna şüphe yoktur.

Peygamber (SAV) Efendimizin teşvik ettiği her şeyde ümmeti için dünyevî ve uhrevî hayır ve bereket vardır.¹⁷³ Hadis-i şeriflerde sadece alış verişte değil bütün medenî muamelelerde kolaylık teşvik ve tavsiye edilmiştir.

Musamaha yüce Allah'ın şan-ı uluhiyetindedir. Geçmiş ümmetlerden semahaatli bir kişi öldüğünde ruhunu melekler karşıyarak: Dünyada bir hayır işledin mi? Diye sormuştur. Hiçbir hayrı bulunmayan kişi: Ben alacaklarımı tahsil eden hizmetçilerime: Fakir borçluyu ihmal, zengine de müsamaha ediniz suretinde emrederdim diye cevap vermişti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu müsamaha bizim şan-ı uluhiyetimize layıktır diye onu afv buyurmuştur.¹⁷⁴

Hadîd suresinde Cenab-ı Hakk: "Allah'a kim güzel bir ödünç takdiminde bulunursa, Allah karşılığını kat be kat verir, ona cömertçe verilecek bir ecir de verilir" buyuruyor.¹⁷⁵ Peygamber Efendimiz, müsahamanı hüsnü muamelenin, güzel ahlakın, ticarete meşakkati terk etmenin bereketin sebebi olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶ Alış verişte kolaylık aynı zamanda Rasulullah (SAV) tarafından cennete girmeye vesile olan bir davranış olarak bildirilmiştir.¹⁷⁷ Alış verişte müşteri için de satıcı için de kolaylık gösteren insanı Allah cennete kor.¹⁷⁸

Müsamaha (kolaylık) ilâhî bir haslettir. Bu müsahamanın gaye-i kemal olabilmesi için Allah rızası için olması şarttır.¹⁷⁹

Hiz. Osman bir adamdan ip satın aldı. Parayı ödeyinceye kadar zaman tanıdı. Sonra elini ver dedi. Sıfatlarını söylüyorlardı. Sonra bayi görünce şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki on dirhem artırmayınca onu almam. Hiz. Osman Abdurrahman bin

¹⁷³ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 373.

¹⁷⁴ Buharî, Buyû. 17 (III. 9).

¹⁷⁵ 57/Hadid, 11.

¹⁷⁶ Aynî, a.g.e, VI. 189.

¹⁷⁷ İbn Mâce, Buyû. 28 (II. 747).

¹⁷⁸ Münziri, a.g.e, II. 562.

¹⁷⁹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 374.

Avf'a yöneldi ve şöyle dedi: Rasulullah (SAV)'ın satarken, alırken, borç verirken ve alırken musamahalı olan adamı Allah cennete koyar dediğini duydum.¹⁸⁰

Hiz. Osman haccını yaptıktan sonra Taif'e geldi: Taifteki arazisinin yanında bir yer vardı, o yeri almak istedi, satıcıyla aralarında 10 bin dinar fark vardı. Hiz. Osman bineğine ayağını koydu ve şöyle dedi: "Rasulullah (SAV)'ın satarken musamahalı, alırken musamahalı, borç verirken musamahalı ve borcunu öderken musamahalı kula Allah rahmet etsin dediğini duymadın mı?" dedi. Adam "evet" dedi. Hiz. Osman 10 bin dinarı verdi ve yeri aldı.¹⁸¹

Ticarî muamelelerde ahlakî ve faziletli davranışlardan birisi de ihsandır. İhsan; alış veriş esnasında iyilikle ve toleranslı davranmadır. Yüce Allah "Allahın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et"¹⁸² buyurarak ihsanı teşvik etmiştir. Ayrıca yüce Allah rahmetinin ihsan edenlere yakın olduğunu¹⁸³ bildirmektedir.

Ticarette insanı ihsan mertebesine yükselten hasletler:

1-Aşırı kâra kaçmamak. Mal kâr ile satılır fakat bu kâr fazla olmayıp az veya normal olabilir. Eğer müşteri bir mala fazla fiyat veriyorsa ya piyasayı bilmiyor ya da mala şiddetle ihtiyacı vardır, böyle durumlarda malı normal fiyatlarda satmak ihsandır.

2-Bir miktar aldanmakta ihsandır. Meselâ, fakir veya zayıf birisinden bir şey alırken bilerek onu biraz pahalıya almak bu suretle onun kazanmasını sağlamak ihsandır.

3-Parayı alırken borçluyu sıkıştırmamak bu hususta titizlik göstermemek ihsandır.

4-Borcunu öderken hakkıyla ve tamamen ödemek. Alacaklının ayağına gidip memnuniyetini belirtmek.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Metelib'ul-Aliye*, I. 376-377.

¹⁸¹ İbn Hacer, *Metelib'ul-Aliye*, I. 376-377.

¹⁸² 28/Kasas.77

¹⁸³ 7/Araf.56

5-Yapılan ticarî muameleyi bozmak için müracaat edeni reddetmemektir. Çünkü aldanmış veya pişman olmuş olabilir. Başkasının bizim yüzümüzden zarara girmesine sebep olma doğru değildir.

6-Para bulamazlarsa hiç almamayı niyet ederek yoksullara veresiye vermektir. Bir adamın ticaretteki davranışları onun iyi ahlaklı olduğuna delalet eder. Eğer muhitinde komşuları, yolculukta arkadaşları, çarşıda tüccarları memnun ise bu adamın iyi ahlaklı olduğuna delalettir.¹⁸⁴

İnsanların medenice yaşayabilmeleri için, sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri için, yaşantılarında toplum fertlerine kolaylık göstermeleri gerekir. Hele herkesin ilgilendiği ticarî muamelelerde herhangi bir niza ve olumsuz durum ortaya çıkmaması için, karşılıklı girilen sıkıntılarda, yapılan muamelelerde kolaylık gösterilmesi gerekir ki, toplumda birlik, beraberlik, sevgi ve saygı olsun.

VIII-Satış Üzerine Satış, Pazarlık Üzerine Pazarlık

Ticarî ahlaka uymayan davranışlardan birisi de satış üzerine satış yapmaktır. Satış üzerine satış pazarlık üzerine pazarlık ticarî ahlaka uymadığı için nehyedilmiştir.¹⁸⁵ Ebu Hureyre; Rasulullah (SAV) sizden biriniz başkasının satışı üzerine satış yapmasını buyurduğunu rivayet eder.¹⁸⁶

Başkasının satış üzerine satış: Müşteriye muhayyerlik müddeti içinde bu satışı boz, ben sana bu malın benzerini daha ucuza satacağım, yahut aynı fiyatta daha iyisini vereceğim diyerek yapılır. Bu şekilde bir davranış haramdır.¹⁸⁷

Pazarlık üzerine pazarlık ise alıcı ile satıcı anlaştıktan sonra henüz satış yapmadan başkasının araya girerek: “Ben bu malı daha fazlaya satın alırım. Yahut müşteriye: Ben bu maldan daha iyisini bundan ucuza veririm” diyerek yapılır.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Gazalî, *İhya*. II. 207-215.

¹⁸⁵ Buharî, *Buyû*. 58 (III. 58); Müslim, *Buyû*. 7 (II.1154); Nesefî, *Buyû*.19(VII.258) İbn Mâce, *Buyû*. 13 (II. 733).

¹⁸⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 199; Tirmizî, *Buyû*. 57 (III. 587).

¹⁸⁷ Kastalânî, a.g.e, IV. 60; Nevevî, a.g.e, V. 158; Sindî, a.g.e, II. 12.

¹⁸⁸ Kastalânî, a.g.e, IV. 60; Nevevî, a.g.e, V. 158; Kazvini, a.g.e, II. 12.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadiste nehyetti kelimesi kullanılmıştır. Buradaki nehyiden kasıt, haram oluşudur.¹⁸⁹

Bir diğer hususta alış veriş bittikten sonra muhayyerlik süresi de geçince fiyatta indirme veya yükseltme olmamalıdır. Hz. Ömer alış veriş bittikten sonra artırmayı veya eksiltmeyi mekruh sayardı. İbn Ömer de hizmetcisine: Bir dirheme bir et sattığın zaman satışın üzerine bir şey artırma dedi.¹⁹⁰

Satış üzerine satış, pazarlık üzerine pazarlık, yapılan bir ticarî muameleyi bozmaktır ve ahlakî bir davranış olmadığı gibi, ticarî ahlaka da kesinlikle uygun değildir. Böyle davranışlar insanlar arasında fesada sebep olmaktadır ve toplum düzenin bozmakta, insanlar arasında itimadın azalmasına sebep olmaktadır. Ticarî muamele yapan kimseler, yapılan pazarlığı bozmaması gerektiği gibi, herhangi bir şekilde karşısındaki alış veriş yaptığı kimseyi aldatmamalıdır.

IX- Aldatmama (Garar)

Ticarî ahlaka uymayan davranışlardan birisi de “garardır,” yani aldatmadır. Rasulullah (SAV) aldatma olan alış verişi yasaklamıştır.¹⁹¹

Garar; içinde risk unsuru taşıyan satışı ifade eder. Bu, bilinmezlikten ve belirsizlikten daha genel bir anlam taşır. Meselâ; nitelikleri tam olarak bilinen kayıp bir hayvanı, tanınmış bir otomobili satın alma konusunda bilinmezlik yoktur, fakat teslim bakımından risk vardır. Kısaca aldatma bilinmezliği de kapsar, fakat bilinmezlik olmadan da risk hali bulunabilir.¹⁹²

Garar; sözlükte tehlike, tehlikeye açık bırakma ve meçhul alış veriş demektir. Aynı kökten “tağrir” sözcüğü ise tehlikeye atmak anlamına gelir. Garar genel anlamda dış görünüş bakımından sevimli olan fakat iç yüzü bakımından hoş

¹⁸⁹ Kastalanî, a.g.e, IV. 61.

¹⁹⁰ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 61.

¹⁹¹ Müslim, Buyû.4 (II. 1153); Ebu Davud, Buyû. 23 (III. 254); Tirmizî, Buyû. 17 (III. 532) Tirmizî hadis için hasen sahih demiştir.

¹⁹² Dördüren, Doç. Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*. 65, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993.

gitmeyen şeyi ifade eder. Bir fıkıh terimi olarak garar: Akidlerde; aldatma, hile, bilinmezlik veya teslim gücünün yetirilmemesi hallerini kapsar.¹⁹³

Garar; tahakkuk edip etmeyeceği bilinmeyen akıbeti meçhul şey manasına da gelir. Bazı ulemaya göre garar; zahiri parlak batını meçhul olan şey demektir. Bunun için şeytana “garur” denilmektedir. “Bey’-i garur; ” alıcı ve satıcının künhünü idrak edemediği alış verıştır.¹⁹⁴

Gararın aslı “hatardır”. Garra yeğurradan”(غمر بغير) müştakdır. “Hatar” ise bir şeyin olup olmadığının anlaşılmasındır. Garar fiyatta veya malda cehil olunan alış verıştır. Denizdeki balık, havadaki kuş, kayıp olan köle ve devenin satışı garar alış verıştır. Hz.Peygamber bey’u’l-gararı yasaklayarak “Sudaki balığı satın almayın çünkü o garardır” buyurmuştur.¹⁹⁵ Genellikle şarihler bey’ul-gararı, meçhul olanın satışı diye izah etmişlerdir. Sudaki balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış köle, boşanmış deve, bohça halinde sarılı elbise, kapalı evdeki yiyecek, doğmamış hayvan yavrusu, meyve vermeyen ağacın meyvesi, fiilen olup olmayacağı kesinlik kazanmayan eşya satışı bey’ul-garara girer.¹⁹⁶

Hattabî: Meçhul olan, bilinmekten aciz olunan veyahut bilinmeye gücünün yetmediği bütün alış verişler garardır ve Rasulullah bu tür alış verişleri yasaklamıştır.¹⁹⁷

Abdullah b Ömerden rivayet edilmiştir: Rasulullah (SAV) alış verişte aldandığını söyleyen bir adam geldi, Rasulullah ona “alış veriş yaparken aldatma yok” de buyurdu.¹⁹⁸

Yiyeceklerin alış verişinde aldatma olmaması için ölçü ile alınıp satılması gerekir.¹⁹⁹ Rasulullah (SAV) kuru hurma ile yaş hurmanın satılması soruldu, Rasulullah’a (SAV): “Yaş hurma kuruyunca noksanlaşır mı?” dedi, “evet” dediler ve

¹⁹³ Döndüren, Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*. 163.

¹⁹⁴ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 463.

¹⁹⁵ Aynî, a.g.e, VI. 264.

¹⁹⁶ Nevevî, a.g.e, X.156

¹⁹⁷ İbn’ül-Cevzi, a.g.e, IV. 180.

¹⁹⁸ Buharî, Buyû. 48 (III. 19).

¹⁹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 31.

Rasulullah bu alış verişi men etti.²⁰⁰ Burada yaş hurma kuruyunca azalacağı için aldanma vardır.”

İçinde az aldanma bulunan bazı alışverişler hadisinin nehyinin dışında tutulması az aldanmaya alimler cevaz vermişlerdir. Aldanma olmadan kazanç sağlamak mümkün olmaz. Alışveriş kazanç için olduğundan karşılıklı bir aldanma da söz konusu olacaktır ve buna izin vardır. Ancak bazı şeyleri göz önünde bulundurmamak çok iyi olacaktır. Müşterinin çok fazla rağbetinden ve o andaki aşırı ihtiyacından dolayı normal olanın üstünde bir kar vermişse ona böylesine aşırı karla satmamak ihsandır. Hile ve aldatma olmayacağına göre haksız yere fazla kar almak yoktur. Bir miktar aldanmakta ihsan olur. Meselâ; zayıf ve yoksul kimseden yiyecek veya her hangi bir şey alırken bilerek onu bir miktar pahasına almak ve bu suretle onun kazanmasına ve kalkınmasına yardımcı olmak, bu da ticarî bir ihsandır. Bununla beraber fazla kar ile satış yapmak isteyen bir zengine aldanmak makul değildir.²⁰¹ İhtiyaç hasıl olduğu zaman biraz aldanmaya tahammül olunur. Meselâ bir aylığına bir yerin kiraya verilmesi gibi. Çünkü ay yirmi dokuz da olur otuz da olur. Hamama giren insanların ne kadar su dökceği ve ne kadar kalacağı belli olmaz. Bu tür alışverişe cevaz verilmiştir.²⁰² Binanın temelini bilmemek, hamile ya da memesinde süt bulunan hayvanı satmak gibi. Çünkü bunda ihtiyaç vardır, hayvanın sütünün ve evin temelini bilinmesi mümkün değildir.²⁰³

Günümüzde yapılan otomobil alışverişleri de genellikle modeline göre yapılmaktadır. Aynı model olan iki arabadan biri daha temiz kullanılmış, diğerine göre daha iyi durumda olabilir. Bu tür alışverişlerde de model hesabından dolayı az aldanma olabilir, bütün aynı model arabaların bilinmeyeceğine göre az aldanmaya razı olmak gerekir.

İslam'da, ticarî alışverişte kâra bir sınırlama getirilmeyip arz ve talebin kendiliğinden oluşması benimsenmiştir. Kârın tabii bir şekilde ve ahlakî şartlara

²⁰⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 38.

²⁰¹ Gazalî, *İhya*, II.310

²⁰² Neseî, *Buyû*, 72, (Dipnot 2).

²⁰³ Nevevî, Ebu Zekerîya Yahya b. Şeref (676/1277) *Sahih-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*, X, 156, Kahire, ts.

bağlı olarak meydana çıkması ön görülmüştür. Bu serbestlikle beraber insanlara adalette, iyilikle, çirkin işleri, fenalığı ve azgınlığı terk etmesi emredilir.²⁰⁴ Allahın sana ihsan ettiği gibi sende (insanlara) iyilik et²⁰⁵ diye insanlar disiplin altına alınır. Buna rağmen bir kimse malını günün fiyatının fazlasına satarsa bu kimse”gabin”(hile, aldatma)yapmış olur.

Gabin bir şeyde eksiltmeye gitmek anlamına gelir. Bu anlamada tağyir kelimesi de kullanılır. Hukuk da gabin az ve aşırı olmak üzere ikiye ayrılır. Tağyir ile beraber gabn’i fahiş bulunursa müşteriye muhayyerlik hakkı doğar.²⁰⁶

Aldatmama, ticarî ahlakın en önemli kurallarından birisidir. Para kazanma amacıyla veyahut müşterinin herhangi bir zaafından istifade ederek onun aldatılmaması gerekir. Meşhur ata sözümüz, “aldatan kendini aldatır.” Aldanan aldandığını er geç öğrenecektir ve bir daha aldandığı yere kendisi gelmeyeceği gibi, başkalarının da gelmesine mani olacaktır. Dolayısıyla aldatan, müşteri kaybetmekle kendisini aldatmış olacaktır.

Ticarî hayatta insanlar ihtiyaçlarını temin ederken herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamaları için, alıcı durumunda olan müşteriler veyahut satıcı durumunda olan tüccarlar hadislerde belirtilen genel ahlak kurallarına uygun hareket etmeleri gerekir ki, gönül rahatlığı ve huzurla ticarî hayat devam etsin. Aksi takdirde olumsuz bir takım hadiseler ortaya çıkıp toplum hayatını olumsuz etkileyebilir.

²⁰⁴ 16/Nahl. 90

²⁰⁵ 28/Kasas. 77

²⁰⁶ Berkî, Ali Hikmet, *Açıklamalı Mecelle*, Hüküm.357, Hikmet Yayınları, 1979.

II.BÖLÜM

İÇİNDE ALDATMA BULUNAN ALICININ VEYA SATICININ ALDANABİLECEĞİ ALIŞ VERİŞ ÇEŞİTLERİ

İslam'dan önce arapların yaptığı birtakım alış veriş şekilleri vardı. Bu alış verişlerde herkes kendi menfaatini düşünüyor, hak, hukuk ve ahlakî değerler pek düşünülmezdi. İnsanlar ya zulmediyor ya da zulme uğruyordu. Daha sonra Rasûlullah ahlaka uymadığı için bu alış veriş çeşitlerini yasaklamıştır.

I- Taş Atımı Satış (Bey'ül Hasat)

“Hasat” çakıl taşı demektir. Bu tür alış veriş; satıcı şu” elimdeki taşı hangi elbiseye atarsam onu alman gerekir” diyerek yapılan satıştır.²⁰⁷

Nevevî (676/1277) taş atımı satışı şöyle açıklamaktadır: Taş atımı satışın üç te'vili vardır;

Birincisi: Satıcının şu attığım taş hangisine isabet ederse o elbiseyi sana sattım veya; şu araziden attığım taşın bulunduğu yere kadarını sana sattım demek suretiyle yapılan satıştır.

İkincisi: Şu malı elimdeki taşı atıncaya kadar muhayyer kalman şartıyla sana sattım diyerek yapılan satıştır.

Üçüncüsü: Taş atmayı satış saymakla olur. Satıcının şu elbiseye taş attımmı şu kadara satılmış sayılacak demesiyle yapılan satıştır.²⁰⁸

Taş atımı satışı Peygamber Efendimiz yasaklamıştır. Çünkü bunda aldatma vardır.²⁰⁹ Şer'i alış verişte icab ve kabul vardır, halbuki taş atımı satış ticaretin şartlarından biri olan icab ve kabulü ortadan kaldırmaktadır.²¹⁰

Günümüzde olmayan bir alış veriş şekli olmakla beraber, buna benzer icap ve kabul olmadan bir tarafın sunduğu şartlarla karşı tarafı alış verişe zorlayan bir alış

²⁰⁷ Neseî, Buyû, 27 Dipnot. (VII.262)

²⁰⁸ Nevevî, a.g.e, V, 156.

²⁰⁹ Ebu Davud, Buyû, 23 (III, 254); İbn Mâce, Ticaret, 23 (II, 739).

²¹⁰ Neseî, Buyû, 27 (Dipnot), (VII. 262)

veriş şekli olup, aldatmaya ve aldanmaya müsait bir alış veriş şeklidir. İçinde aldanma ve aldatma olduğu için ticarî ahlaka uygun değildir.

II- MülameŖe (Bey'ü'l-MülameŖe)

MülameŖe ve lems *لمس*: Satıcının senin benim elbiseme benim de senin elbisene dokunmam alış verişi vacip kılacak demesiyle olan bir alış veriş çeşididir. Zuhri mülameŖe: Birinin başkasının elbisesine gece veya gündüz elbiseyi yerinden değiştirmeden dokunmasıyla olan alış veriştir. Elbiseye dokunmak muhayyerliği ortadan kaldırır. Alimler mülamesenin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir.²¹¹

Şafiiye göre mülameŖe üç şekilde açıklanmıştır.

Birincisi: Müşterinin bir elbiseye dürülü iken yahut karanlıkta dokunması, satıcının da: Bu malı sana dokunman görmek yerini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerliğin kalmamak şartıyla sattım demek suretiyle yapılan satıştır.

İkincisi: Dokunmayı satış saymak suretiyle satıcı mala dokunduğu zaman onu sana satılmış saymaktır.

Üçüncüsü: Müşteri mala ne zaman dokunursa muhayyerlik hakkı kalmamak şartıyla yapılan satıştır.²¹²

Nesei'nin (303/915) beyanına göre mülameŖe: Müşterinin bir elbiseyi dürülü iken yahut karanlıkta dokunması; satıcının da bu malı sana dokunman görmek yerini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerliğin kalmamak şartıyla sattım demesiyle yapılan satıştır.²¹³ MülameŖe satışı da aldatma olduğundan nehyedilmiştir.²¹⁴

Bu tür alış verişe bazı yörelerde az dahi olsa rastlanmaktadır. Bilhassa sebze ve meyve satıcıları müşterilerin tezgahı karıştırmamalarını, şayet karıştırırlarsa almak mecburiyetinde kalacaklarını söylemektedirler. Müşterilerde iyi-kötüsünü seçmek için dokunduklarında almak mecburiyetinde kalırlar. Bu tür alış verişte de icap ve kabul değil mecburi alma olduğu için ticarî ahlaka uygun değildir.

²¹¹ Aynî, a.g.e, VI, 266.

²¹² Nevevî, a.g.e, V, 154-155.

²¹³ Neseî, Buyû, 26 (VII.260-2).

²¹⁴ Buharî, Buyû, 62 (III, 25); Ebu Davud, Buyû. 23.

III- Münabeze (Bey'ü'l- Münabeze)

Münabezenin de üç te'vili vardır.

Birincisi: İmam-ı Şafî'nin te'vili; malı atmayı satış saymak şartıyla yapılan satıştır.

İkincisi: Satıcının "Bu malı sana attığım zaman satmış olacağım muhayyerliğin kalkacak, alış veriş tamam olacak" şeklindeki satıştır.

Üçüncüsü: Taş atmak şekliyle yapılan satıştır. Bu tür satışta batıldır. Çünkü aldatma vardır.²¹⁵ Tirmizî'nin Buyû 67'deki açıklamasına göre münabeze: "Bir malı sana attığım zaman aramızda satış tahakkuk etmiştir" demesidir.²¹⁶ Neseî de: Malı atmanın satış sayılması şartıyla yapılan alış veriştir.²¹⁷

Enes (RA) Rasulullah münabezeyi nehyetti buyurdu.²¹⁸ Münabeze Rasulullah tarafından nehyedilmiş çünkü münabeze cahiliye devri muamelatındandır. Aldatma ve kumar manalarını tazammum ettiği için men edilmiştir, batıldır. Çünkü satışta şart olan iki tarafın rızası malın iyice görülüp malum alması, icap ve kabul bu alış veriş usulünde yoktur.²¹⁹

IV- Muhakale

Başaktaki ekini buğday karşılığı satmaktır.²²⁰ Rasulullah (SAV) muhakale satışını da yasakladı.²²¹ Başaktaki ekinin ne olacağı belli değildir. Herhangi bir afet veya hastalık gelip ekinin olgunlaşmasına mani olabilir, onun için sonucunun ne olacağı belli olmayan veya her hangi bir kötülüğe maruz kalma ihtimali buluna bir malı almanın aldanmaya sebep olacağı için bu tür alış veriş de Rasulullah tarafından yasaklanmıştır.

²¹⁵ Nevevî, a.g.e, V. 155.

²¹⁶ Mollamehmedoğlu, Osman Zeki, Tirmizî Tercümesi, II.429, İstanbul, ts.

²¹⁷ Neseî, Buyû, 26.(VII.260-2)

²¹⁸ Buharî, Buyû. 63 (III. 527).

²¹⁹ Nevevî, a.g.e. V. 154.

²²⁰ Tirmizî, Buyû. 14 (III. 527); Nevevî, a.g.e, V. 154.

²²¹ Buharî, Buyû. 93 (III. 35).

V- Müzabene

Hurmalıktaki taze hurmayı kuru hurma mukabilinde ölçekle satmaktır.²²²

Müzabene, ağacı üzerindeki taze hurmayı tahmin ve takdir ederek kuru hurma ile satmaktır. Müzabene satışını Rasulullah (SAV) nehyetti. İbni Ömer (RA) müzabene taze hurmayı kuru hurma karşılığı tartı ile satmaktır dedi. Zeyd b. Sabit: Rasulullah (SAV) araya olarak yaş hurma karşılığı kuru hurma satışına ruhsat verdi dedi.²²³ Bu şekilde kuru hurma karşılığı yaş hurmada ve tahmini satışta aldatma vardır. Çünkü yaş hurma daha ağır basacak ve kuruduğu zaman kilo kaybı olacaktır. Tahmini şekilde yapılan alış verişi de hatalıdır. Çünkü biri diğerini daima aldattığını düşünür alışverişi feshetmek ister. Diğer de alış verişin geçerli olmasını ister aralarında münakaşa çıkar. Alış verişte eşitlik şart olup ağaç üzerindeki mahsulün miktarını tahmin hatalı olabileceğinden bir taraf aldanmış olacak ve aralarında anlaşmazlık çıkacaktır. Esas olarak yasaklanmasının sebebi de budur.²²⁴

VI- Muhabere

Toprağı, çıkan mahsulün üçte biri, dörtte biri gibi malın bir cüz'ü karşılığı kiraya vermektir.²²⁵ Bu tür alış verişte de aldatma vardır. İki taraftan birisi aldanabilir. Çünkü çıkacak olan mahsulün ne kadar olacağı belli değildir. Mahsul normal de olabilir, normalin altında veya üstünde de olabilir.

Günümüzde sebze tarla ve bahçeleri muhabere usulü kiraya verilmektedir. Genellikle çıkan mahsul tahmin edildiği gibi olmadığı zaman taraflardan biri aldanmakta ve aralarında kavga ve niza çıkmaktadır. İçinde aldanma olduğu için ve kavga ve nizaya sebep olduğu için hadislerde yasaklanmıştır.

VII- Muaveme

Bir meyve ağacını iki, üç veya daha fazla yıllığına satmaktır. Bu alış veriş türlerini Rasulullah (SAV) nehyetmiştir. Çünkü bu alış verişlerde elde olmayan meçhul ve teslim imkanı bulunmayan bir mal vardır. Bu da aldatmadır. (Garardır)²²⁶

²²² Nevevî, a.g.e, V. 193; Tirmizî, Buyû. 14 (III. 527).

²²³ Buharî, Buyû. 75 (III. 30).

²²⁴ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 482.

²²⁵ Nevevî, a.g.e, X. 193

²²⁶ Nevevî, a.g.e, X. 193.

Günümüzde genellikle vişne ve kiraz bahçeleri muaveme usulü kiraya verilmektedir. Bu alış verişte aldanma ihtimali vardır. Çünkü ileriki senelerde ağaçların meyve verip vermeyeceği belli değildir, her hangi bir afet olabilir bu durumda kiralayan aldanabildiği gibi, kiraya veren de aldığı para karşılığında mal teslim etmesi gerekir, fakat daha ortada mal yoktur.

VIII- Bey'ü'l- Musarrat

Sütü memede hapsedip sağmamaktır.²²⁷ Bu alış veriş aldatma olabileceği için alıcı üç gün muhayyer bırakılmıştır. Muhayyerlik süresi üç gün olarak belirlenmiştir. Üç gün sağıldığında musarrat olup olmadığı anlaşılır. Bey'ü'l musarrat haramdır. Çünkü onda aldatma vardır.²²⁸

Günümüzde birtakım insanlar bu tür ahlaka uymayan satış şekline tevessül etmektedir. Bilhassa kırsal kesimde satılacak hayvanları sütlü göstermek için birkaç gün sağmadan pazara getirmektedirler. Bu tür bir davranış karşı tarafı kandırmak olduğundan, yapılan alış verişte aldatma olduğu için ticarî ahlaka uygun değildir ve hadis-i şeriflerde yasaklanmıştır.

IX- Yanında Hazır Olmayan Malın Satılması

Bir malın teslim alınmadan satılması nehyedilmiştir. Hakim İbni'l-Hişam Rasûlullah'a: Bazan müşteri bana gelir yanında olmayan malın satışını benden ister bende satın alır sonra ona satarım. Rasulullah: "Yanında olmayan malı satma" buyurdu.²²⁹

İbn Hacer'in Fethu'l-bârî'de İbn Münzir'den bildirdiğine göre bu tür alış veriş aldatma olduğu için nehyedilmiştir. Bu tür alış verişin nehyedilmesinde iki

²²⁷ İbn Hacer, a.g.e, V. 98.

²²⁸ Abdurrazzak, a.g.e, VII. 198; Buharî, Buyû. 64(III.25); Ebu Davud, İcare. 12 (III. 270); Tirmizî, Buyû. 29 (III. 553) Tirmizî hadis için hasen sahih demiştir.

²²⁹ Buharî, Buyû. 55 (III. 18); Müslim, Buyû. 8 (II. 1154); Tirmizî, Buyû. 19 (III. 534) Tirmizî hadis için hasen demiştir.

sebeup vardır. Birincisi: Alış verişte malı satarken Şu malı sana satıyorum demek gerekir. Halbuki satılacak mal ortada yoktur.

İkincisi: Satılan malın “işte bu” denip teslim edilmesi lazımdır. Halbuki bu tür alış verişte mal mevcut değildir.²³⁰ Alıcı malı görmediği ve vasıflarını bilmediği için alış verişte aldatma vardır, dolayısıyla nehy edilmiştir.

Günümüzde bilhassa şehirler arası telefonla yapılan bütün alış verişlerde bu tür alış verişi görmekteyiz. Telefonla verilen bilgiye göre mal alınıp satılıyor. Halbuki satılık mal gösterilmeli ve satış akdi bitdikden sonra mal işte denilip teslim edilmelidir. Ayrıca telefonla verilen bilginin doğru olmama ihtimali de var. Hem malı teslim edememe, hem de aldanma ihtimali olduğu için bu alış veriş şekli de hadisi şeriflerde yasaklanmıştır.

X- Satılık Malın Teslim Alınmadan Satılması

Satılık malın teslim alınmadan satılmamasını emr eden Peygamber Efendimiz: “Her kim bir yiyecek satın alırsa, onu tamamıyla teslim almadıkça satmasın”²³¹ demiştir. İbn Abbas: “Zannederim her şey bunun gibidir. (Yani yiyecekler gibidir) demiştir.²³² Rasulullah (SAV) Hakim İbn Hişam’a: Yanından olmayan malı satma buyurdu.²³³

Bu tür alış verişte malın miktarı tartılmadan bilinmeyeceği için bilinmemektedir, bu belirsizlik aldanmaya sebep olacağı için nehy edilmiştir. Alış verişte asıl olan şartlardan birisi malın miktarının bilinmesidir. Elde teslim alınmayan malın miktarı belli olmadığı için bu tür alış veriş batıldır.

Nafinin rivetine göre: Hakim b Hişam, Hz. Ömer zamanında Cardan (Medineye bir gün bir gece uzaklıkta deniz kenarında bir şehir)²³⁴ erzak alırdı. Hz.

²³⁰ İbn Hacer, a.g.e, V. 82.

²³¹ Müslim, Ebu'l-Huseyn, Müslim b. el-Haccac (261/874), *el- Camiu's-Sahih*, (Tercüme ve Şerhi, Ahmed Davudoğlu, İstanbul, 1978, (VIII. 596).

²³² Nevevî, a.g.e, V. 167.

²³³ Abdurrezzak, *Mussannef*, VIII. 38.

²³⁴ Bağdadî, İmam Şehabüddin Ebu Abdullan (626/1229), *Mu'cemü'l-Buldan*, II.107, Daru'l-Kütübü'l İlmîyye, Beyrut, ts.

Ömer o erzakı teslim almadan satmasını yasakladı.²³⁵ Hakim b Hişam'dan Abdullah b İsmet şöyle dedi: Hakim b Hişam "Ya Rasulullah ben mal satıyorum bundan hangisi bana helal olur? yahut hangisi haram olur?" dedi: Rasulullah (SAV) "ey kardeşimin oğlu maldan bir şey satacağın zaman onu teslim almadan satma" buyurdu.²³⁶

Malın teslim alınmadan satılması Nesie ribası olduğu malumdur. Hatta Riba'dan tefecilikten daha çirkin bir muameledir. Çünkü ribanın zararı kısadır, yalnız faizciyi tutar. Fakat gıda maddelerinin böyle teslim edilmeyerek elden ele intikali fiyatları artırdığı için zararı bütün cemiyete şamildir.²³⁷

İbn Abbas'a: Bir mal teslim olmadan satış yapmaktaki nehyin sebebi nedir? diye sorulunca o da: Müşterinin aldığı herhangi bir gıda maddesini teslim almadan başkasına satması, para ile satmak demektir.²³⁸

Burada yasaklanan alış veriş şekli günümüzde şu şekilde olabiliyor: Bir kimse (genellikle oto alım satımcıları) her hangi bir şahıstan diyelim beş milyara araba alıyor arabayı teslim almadan başka bir kimseye beş milyar yüz milyon liraya satıyor. Bu alış verişten yüz milyon gibi bir fark ortaya çıkıyor buda ticarî ahlaka uymayan bir davranıştır. Çünkü bu tür alış veriş parayla para kazanmaktır ki, bu da faizdir. İşte Rusulullah bu tür haksız kazançları önlemek için satın alınan malın teslim alınmadan satılmasını yasaklamıştır.

XI- Gebe Devenin Yavrusunun Gebeliğine Kadar (Vade İle) Satış

Bugün günümüzde olamamakla beraber Araplar da olan ve içinde belirsizlik bulunan alışveriş şekillerinden birisidir. Cahiliye devri insanları deve etlerini birbirine gebe devenin yavrusu gebe kalıncaya kadar (vade ile) satardı.²³⁹ Gebe

²³⁵ Abdurrezzak, *Mussannef*, VIII, 29.

²³⁶ Abdurrezzak, *Mussannef*, VIII, 39.

²³⁷ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI, 459.

²³⁸ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI, 451.

²³⁹ Buharî, *Buyû*, 61 (III, 25).

develerin yavrusunun gebeliği: devenin doğurması, sonra doğurduğu yavrunun da gebe kalmasıdır. Rasulullah (SAV) müminleri bundan nehyetmiştir.²⁴⁰

Bu alış verişin nehy ediliş sebebi; paranın ödenme zamanı meçhul, ayrıca satıcı mala sahip değildir, teslim muktendir de değildir.²⁴¹ Günümüzde memleketimizde uygulanmayan bir alış veriş şeklidir. Yalnız bunun benzeri sahip olunmayan malın satışı vardır ki, denizdeki henüz yakalanmamış balığın satışı, tarlada yer altı sebzesi dediğimiz patates ve havuç gibi sebzelerin daha çıkarılmadan satışı, bilhassa oto alım satımlarında olan ikamet etmediği bir yerden telefonla aldığı bir malın satışı gibi. Satıcının malı teslim edememe ihtimali olduğu için bu tür alış veriş de hadisi şeriflerde yasaklanmıştır.

XII- Celep Mallarını Karşılama

Ticarî ahlaka uymayan davranışlardan biri de celep mallarını pazara gelmeden yolda karşılamadır.

Rasûlullah celep mallarını karşılamayı yasak etmiştir.²⁴² Celep satmak için pazara celb edilen maldır. Buradaki nehyin hikmeti, mal celb edenlerin aldanmaktan korunmalarıdır.²⁴³

Mal sahiplerini pazar haricinde karşılamak, pazara gelip umuma arz etmeden evvel bunları bağlamak gayesi vardır, bundan satıcı zarar gördüğü gibi umumun hukuku da zarara uğradığından Rasûlullah (SAV) nehyetmiştir.²⁴⁴ Bu nehye binaen zahirilerden İbn Hazm (456/1063) malı yolda karşılamamanın haramlığına hükmetmiştir. İmam Şafi'ye (204/819) göre mal sahibi muhayyerdir, pazara geldikten sonra ister alış verişi kabul eder, isterse reddeder. İmam Azam ve arkadaşlarına göre; malları yolda karşılamamanın halka zarar verip vermemesine

²⁴⁰ Müslim, Buyû. 5 (II. 1153).

²⁴¹ Nevevî, a.g.e, V. 158.

²⁴² Buharî, Buyû. 71 (III. 28); Müslim, Buyû. 14 (II. 1156); Ebu Davud, İcare. 9 (III. 269); Tirmizî, Buyû. 12 (III. 524) Tirmizî hadis hakkında hasen garib demiştir. İbn Mâce, Ticaret. 16 (II. 733).

²⁴³ Buharî, Buyû. 11 (III. 28).

²⁴⁴ İbn Mâce, Ticaret, 16 (II. 733).

bakılır, eğer zarar vermiyorsa beis yoktur, eğer zarar veriyorsa malları karşılamak mekruhtur.²⁴⁵

Mazerî (453-536): Şehirlinin bedevî namına satış yapması şehirlilere merhametidir. Halbuki celep mallarının karşılaması bedevinin aldatılmaması için nehyedilmiştir. Eğer mal karşılanırsa mal sahibi pazara geldiklerinde muhayyerdir. Pazarda fiyatları öğrenip aldanmış olduğunu anlayınca satıştan dönebilir.²⁴⁶

Hem alıcıyı hem de satıcıyı korumayı gerektiren, netice itibariyle genel ekonomik dengeyi muhafazayı amaçlayan, pazar dışında üreticinin karşılanıp ticarî mallarının satın alınması ticarî ahlaka uymayan bir davranıştır. Bugün ithalat yapan tüccarları da bu kategoride değerlendirebiliriz.

Üretici ya da ithalatçı piyasa hakkında bilgi edinmeden ürününü yolda satması halinde zarara girebilir. Bazı büyük tüccarlarda piyasada tekel oluşturmak veya henüz piyasa fiyatı hakkında bilgi sahibi olmayan üreticinin ya da ithalatçının elinden malını ucuz almak için bu yola başvururlar.

Malı pazara ulaştırmadan yolda karşılamamanın bazı sakıncaları şunlardır:

1-Büyük sermaye sahipleri bu işi yapacağı için tekelleşme olur.
2-Köylü ve üreticinin sahip olmadığı stok imkanlarına sahip olmakla bunlar karaborsacılığa yönelebilir.

3-Muhtemel tekel ve karaborsa neticesinde sunî darlık ve sunî fiyat yükselmeleri görülebilir.

4-Fiyat artışları karşısında alım gücü düşen halk arasında sosyal huzursuzluklara zemin hazırlayabilir.

5-Ucuza malını kaptıran üreticinin zarar görmesi veya umduğu kârı bulamaması halinde üretimi kısma yahut değişik alana yönelme gibi tercihlerde bulunması söz konusu olur.

²⁴⁵ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 477; Mübarekfürû , Tuhfetü'l-Ahvezî, a.g.e, IV. 346.

²⁴⁶ İbn Hacer, a.g.e, V. 114; Nevevî, a.g.e, V. 163; Kastalani, a.g.e, IV. 73.

6-Üretici ile tüketici arasında haksız kazanç sağlayacak bir aracı rantiyeci sınıfı oluşabilir.

7-Piyasa fiyatlarını öğrenen üreticinin veyahut ithalatçının muhayyerlik hakkını kullanması halinde hukukî problemler doğabilir.

8-Üreticiyi piyasa dışında karşılayan sermayedarlar arasında vuku bulacak bir rekabet, bundan haberi olmayan veya katılmak istemeyenlerin aleyhine bir haksız rekabet ortamı doğabilir.

9-Piyasa dışına çıkan bu işlem arz alışkanlığını bozacağı gibi, fiyat dengesinin oluşmasını da engeller.

10-Üreticinin veya ithalatçının malını piyasa dışında satın alanlar, arzı ellerinde tutmakla piyasaya yeni girmek isteyen ticarî güçleri piyasadan ihraç edebilirler.

11-Stok maliyetleri fiyatlara yansıtılarak tüketiciye yüklenir. Buda fiyat artışına neden olur.

12-Ucuza malını kaptıran ithalatçı veya üretici piyasayı bilmediğinden kâr oranını az bularak bir daha ithalata veya üretime girmeyebilir. Bu durumda arz yetersizliğinden doğan fiyat yükselmeleri görülebilir.²⁴⁷

Yukarıda zikredilen maddelerdeki mahzurlar haksız kazanç ve aldatma gibi ticarî ahlaka uymayan durumları ortaya çıkardığı için Hz. Peygamber celep mallarını karşılamayı yasaklamıştır.

XIII- Şehirlinin Bedevi Namına Satış Yapması

Ticarî ahlaka uymayan, içinde aldatma bulunan davranışlardan birisi de şehirlinin bedevî namına satış yapmasıdır. Rasulullah (SAV) şehirlinin bedevî namına satış yapmasını yasaklamıştır.²⁴⁸

²⁴⁷ Kallek, Cengiz, *Hz Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*.64-65, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992

²⁴⁸ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 199; Buharî, Buyû. 69 (III. 27); Müslim, Buyû. 18 (II. 1157); Ebu Davud, İcare. 11 (III. 269; Tirmizî, Buyû . 13 (III. 525) Tirmizi hadis hakkında hasen sahih demiştir; İbni Mâce, Buyû. 15 (II. 734).

Şehirlinin köylü namına satış yapması ile ilgili olarak İbn Abbas: “Ona simsar olmasın” demiştir.²⁴⁹ Şehirlinin köylü namına ücret karşılığı satış yapması mekruh sayılmıştır. Çünkü böyle bir satış ona yardım değil para kazanmak için yapılmaktadır. Simsarlık için değil de yardım için yapılırsa caizdir denilmiştir.²⁵⁰ Satıcı ve müşteri arasında şehirli girdiği için bu tür alışverişte yasaklanmıştır.²⁵¹

Şehirlinin köylü namına satış yapma yasağı kardeş veya babaları da içine alır. Şehirli köylünün babası yahut kardeşi dahi olsa onun namına satış yapamaz.²⁵²

Benî Temîm Şeyhlerinden Salim Ebu Nasr anlatıyor. Haccâc bin Yusuf zamanında Basra mescidinde beraber oturduk. Elinde taşıdığı asası ve bir sayfa vardı ve olayı anlattı: “Ben genç idim. Babamla beraber satmak için bir deveyi Medine’ye getirdik, Talha bin Ubeydullah babamın arkadaşı idi. Oraya indik ve babam: “Ey Ebu Muhammed bu pazarı biz bilmiyoruz bizimle gel bunu bizim için satıver” dedi. “Sizin için satardım, fakat hayır satmam çünkü Rasulullah (SAV) şehirlinin köylü adına satmasını yasakladı” dedi.²⁵³

Hız. Peygamber üretici ve tüketicuyu doğrudan karşılaştırıp aracı rantiyecileri ortadan kaldırmak için simsarlığı yasaklamıştır. Yalnız üreticinin vekili olarak ve onun bilgisi dahilinde onun yararlanacağı bir fiyatla malını piyasaya sürmesinde bir sakınca yoktur.²⁵⁴

Şehirde piyasayı bilen müşteriyi tanıyan kimseler köylünün malını pazara getirilmeden alıp, rantiyeciler sınıfı oluşturarak haksız kazanç elde etmektedirler. Bu durumda şehirli simsar durumundadır. Üreticinin malını simsara verip simsarında üreticinin fiyatları bilmemesinden yararlanarak, ucuza aldığını fazla fiyata satması doğru değildir. Haksız kazanç olur ve sunî fiyat artışları meydana gelir. Nitekim bugün medyadan takip ettiğimize göre, üreticinin elindeki mal büyük şehir pazarlarında kat kat fazlasına satılmaktadır. Antalya ve Adana gibi sebze yetiştirilen

²⁴⁹ Müslim, Buyû. 19 (II. 1157).

²⁵⁰ Nevevî, a.g.e, V. 164; İbn Hacer, a.g.e, V. 111.

²⁵¹ Kastalânî, a.g.e, IV. 72.

²⁵² İbnü'l-Cevzî, a.g.e, IV. 240; Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 200.

²⁵³ İbn Hacer, *Metelib'ül-Aliyye*, I. 385.

²⁵⁴ Canan, a.g.e, I.505

şehirlerde üreticiden kilosu elli bin liradan alınan sebze ve meyveler büyük şehirlerde kilosu beş yüz bin liradan satılmaktadır. Araya giren simsarlar hem üreticiyi, hem de tüketiciyi zarara uğratmaktadır ve arada kendileri kazançlı çıkmaktadır. Bu şekilde yapılan simsarlıkta iki tarafı da aldatma olduğu için hadis-i şeriflerde yasaklanmıştır.

XIV- Miktarı Belli Olmayan Hurma Yığınının Hurma İle Satılması

Rasulullah (SAV) ölçeği belli olmayan hurma yığını, ölçeği belli olan kuru hurma ile satmaktan nehiy buyurdu.²⁵⁵

Miktarı belli olmayan malların satışına “mucazefe” denir. Rasulullah (SAV) miktarı belli olmayan yiyecek satılmasının helal olmadığını haber vermiştir.²⁵⁶

Bu tür alış verişte nehyin sebebi alış verişte hurma kullanılmaktadır. Hurma, hurma ile alınıp satılırsa yani mübadele edilirse misliyle olması lazımdır. Fazlalık olursa faize girer.²⁵⁷ Hadis-i şerifte hurma zikredilmiş almasına rağmen diğer ribevî eşyanın da cinsi cinsine satışları da hurma gibidir.²⁵⁸

Abdurrezzak’ın Abdullah İbn Mübarek’ten rivayetine göre Nebi (SAV): “Kilesi kendisine malum olan hububatın miktarını müşteriye bildirmediği satış helal olmaz” buyurdu.²⁵⁹

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu faiz muamelesine girer ve haram olur. Hadislerde açık olarak hurmanın bu şekilde alım satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece eşitlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alış veriş muamelesi faize girer.²⁶⁰ Burada yapılan alış veriş de karşılıklı yapılan mal mübadelesinde malın birinin miktarı belli diğerinin miktarı ise belli değildir. Dolayısıyla taraflardan birinin aldanma ihtimali vardır. Ayrıca aynı cins malların alım satımında eşitlik olması gerekir aradaki fazlalık faiz olur. İçinde

²⁵⁵ Müslim, Buyû. 42 (II. 1162).

²⁵⁶ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 131; Ebu Davud, İcare. 31 (III. 281).

²⁵⁷ Neseî, Buyû. 46(VII.273)

²⁵⁸ Nevevî, a.g.e, V. 172.

²⁵⁹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 477.

²⁶⁰ Canan,a.g.e,I.113.

aldanma olduğu için ve faiz ihtimali olduğundan dolayı bu tür alış verişler de hadis-i şeriflerce yasaklanmıştır.

XV- Meyvelerin Olgunlaşmadan Satılması

İnsanların aldanabileceği alış verişlerden birisi de olgunlaşmamış meyvelerin satılmasıdır. Rasulullah (SAV) olgunlaşmamış meyvelerin satılmasını yasakladı.²⁶¹

Rasulullah zamanında insanlar meyveleri olgunlaşmadan satmaya acele ediyorlardı. Fakat meyveler olgunlaşmadan herhangi bir afet meydana gelebiliyordu. Daha sonra alıcı ve satıcı arasında husumet meydana geliyordu bunun üzerine Rasulullah (SAV) ”meyveleri olgunlaşmadan satmayın” buyurdu.²⁶² Eğer sahibi olgunlaşmadan meyveleri satarsa ve bu arada herhangi bir afet olursa zarar satıcıya aittir.²⁶³ Hatta sadece hurma üzüm gibi meyveler değil, buğday gibi hububatında olgunlaşmasını tamamlamadan satılmasını Rasulullah (SAV) yasakladı.²⁶⁴

Meyvelerin ve hububatın olgunluğunun bilinmesine gelince, Rasulullah (SAV) ham hurmayı parlaklığını bulmadan, üzümü siyahlaşmadan, taneli hububatı da iyice olgunlaşmadan satılmasını yasakladığına göre, demek ki olgunlaşmaları kızarmaları, sararmaları veya siyahlaşmaları ile belli olacak, bazen de acılığı hamlığı gidip tatlanınca olgunluğu belli olur.²⁶⁵

Meyvelerin olgunlaşmadan satılamayacağını ifade eden hadisler aslında ağaç üstündeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade etmektedir. Bu şartlar ise:

1-Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi afetlerin atılması gerekir, normal şartlarda meyvenin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmalıdır.

2-Satış muamelesi faize giren şartlarda olmamalıdır.

²⁶¹ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 62; Ebu Davud, Buyû. 21 (III. 252).

²⁶² Buharî, Buyû. 85 (III. 331); Ebu Davud, Buyû. 21 (III. 252).

²⁶³ Buharî; Buyû. 87 (III. 34).

²⁶⁴ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 65.

²⁶⁵ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 64-65.

Bu tür yapılan alış verişte her hangi bir arızî durum olabileceğinden dolayı alıcı veya satıcıdan biri aldanarak madur olabilir, onun için Hz. Peygamber olgunlaşmamış meyvelerin ve hububatın satışını yasaklamıştır.

XVI- Bilinmeyen Şeylerin (Elde Olmayan) Satılması

Alış verişte aldatmaya veya aldanmaya müsait diğer bir şekil de bilinmeyen şeylerin alınıp satılmasıdır. İbn Abbas" koyunun memesindeki sütü ve sırtındaki yünü satmayınız" buyurmuştur.²⁶⁶

Rasulullah (SAV):" Taksim edilmemiş koyunların, kaçak kölenin, ele geçmemiş sadakaların, doğurmadan hayvanların karnındaki yavruların, tartılmadan memedeki sütün satılmasını yasakladı".²⁶⁷ Çünkü satılacak bu malların vasıfları veya miktarları bilinmemektedir. Alıcı veya satıcıdan herhangi birisi aldanabilir.

Hakim bin Hişam Rasulullah (SAV)'a "Bazı anlar bana müşteri gelir, yanımda olmayan bir malın satışını benden ister; ben de kendisi için satın alır ve sonra ona satarım"dediğinde Rasulullah (SAV) "Yanımda (akit zamanı elinde) olmayan bir malı satma" buyurdu.

Süfyanü's-Sevrî, diri olan ineğin etinin ve derisinin satılmasının mekruh olduğunu söylüyor.²⁶⁸ Çünkü deri elde edilmemiş ne olduğu bilinmemektedir.

Rasulullah (SAV) Abdullah bin Amr'a "Müsalefe" ve tazmin edilmeyen maldan kazanç, yanında olmayan malı satman da, caiz değildir" dedi.²⁶⁹ İshak bin Manzur Ahmed bin Hanbel'e "Müsalefe ve satıştan men etti" ne demektir? dedim. Şöyle cevap verdi. "Müşteriye bir miktar borç verip sonra ona değerinden yüksek fiyatla mal satmaktır."²⁷⁰

Nafi'den rivayet edilmiştir; dediki: Ben ve İbn Ömer Ebu Said'e gittik. Ebu Said Peygamber söylerken şu iki kulağım onu dinledi diyerek bize rivayet etti ki, Rasulullah (SAV): "Altını altın karşılığında ancak misli misline ve gümüşü gümüş

²⁶⁶ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 75.

²⁶⁷ Ebu Davud, İcare. 34 (III. 283).

²⁶⁸ Abdurrezzak, VIII. 110.

²⁶⁹ Ebu Davud İcare. 34 (III. 283).

²⁷⁰ Tirmizî, Buyû. 19 (III. 534).

mukabilinde ancak misli misline değiştirin. Birbirinden fazla veya eksik olmasın. Satış meclisinde mevcut olanı, mevcut olmayanla mübadele etmeyin” buyurdu.²⁷¹

Malın elde olmaması mal hakkında malumatın olmayışıdır. Alan kimsenin hangi vasıflarda nasıl bir mal aldığını bilmemesidir. Elde olmadığı halde çeşitli tanıtım yollarıyla (reklam ve buroşür gibi) tanıtılan mallar elde olmadığı halde alınıp satılabilir, çünkü alıcı malı görmese bile tanıtım vasıtaları sayesinde vasıflarını kalitesini bilebilmekte ve aldanmamaktadır. Bu şekilde alıcı alacağı malı teferruatıyla tanıyabilirse, alış verişte mahzur olmayabilir.

Netice itibariyle bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklanan ve döneminde yaygın olan yukarıdaki bahsettiğimiz alış veriş çeşitlerinin ortak yönü, hepsinde de taraflardan birinin kesin olarak aldanma rizkini taşımasıdır. İşlam hukuku'nun üzerinde uzun uzun durduğu bu hükümlerin ahlakı ilgilendirmesi de, ahlakî bir davranış olmayan içinde aldanma olan muameleler olmasındandır. Dolayısıyla bu tür alış verişler dinen yasak olduğu gibi ahlaken de kınanır.

²⁷¹ Tirmizî, Buyû. 24 (III. 542).

III.BÖLÜM

HADİSLERDE YASAKLANAN TİCARET ŞEKİLLERİ VE AHLAKÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan sağlığına zararlı olduğu için, yahut sosyal ahlakı bozduğu için bazı alışverişler haram kılınarak yasaklanmıştır. Haram kılınan şeyler, insanın korumakla mükellef olduğu aklına, dinine, ırzına, sağlığına, malına veyahut insan haysiyet ve şerefine zarar veren şeylerdir. İnsan eşref-i mahlukat olduğu için dinimiz bazı şeyleri haram emriyle veyahut ahlakî kurallarla yasaklayarak insan haysiyetini korur. Bunlar:

I- Şarap Satmak

Hz. Aişe: Bakara suresinin sonundaki faiz ayetini (2/275; 76) Allah inzal edince Rasulullah (SAV) ayeti okudu ve şarap ticaretini haram kıldı²⁷² demiştir.

Hz. Ömer Semure'nin şarap sattığını gördü ve "Allah Semure'yi kahretsin" dedi. Çünkü Rasulullah Yahudiler için "Allah Yahudileri kahretsin" dedi. Çünkü onlara Allah yağı haram kıldığı halde onu sattıklarından ötürü böyle dediğini biliyordu.²⁷³

Şarap satmanın haram olduğunu sahabe-i kiramın başından geçen şu hadiselerden de anlıyoruz:Abdurrahman İbn Valenin anlattığına göre, İbn Abbasdan üzüm şırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır."Adamın biri Rasulullah'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine, "Allahın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?"dediğinde, adam "hayır bilmiyorum" cevabını verdi ve yanındaki birisine bir şeyler fısıldadı. Rasulullah adama "ona ne fısıldadın" diye sorunca adam:"onu satmasını emrettim dedi. Rasulullah: "İçilmesi haram olanın satılması da haramdır."buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak işlerini boşalttı.²⁷⁴

²⁷² Abdurrezzak, a.g.e, VIII.195.

²⁷³ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 196; Ebu Davud, İcare. 30 (III. 279).

²⁷⁴ Neseî, Buyû. 90(VII.308)

Muğire(R.A)nin anlattığına göre Rusulullah: “Kim içki satarsa, hıncır kasaplığı da yapsın”buyurmuştur.²⁷⁵ Hadis, tağliz ve tenfir yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı halde, içkiye karşı alaka gösterenlerin sayısı az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde haramdır. Bu manayı Rasulullah böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuştur.²⁷⁶

Ebu Talha Rusulullah’a “içkiye varis olan yetimler” hakkında Rusulullah:”Dök onu “diye emretti. Ebu Talha:”Sirke yapsam olmaz mı?” deyince de”hayır”diye cevap verdi.²⁷⁷ Bu hadislere göre şarabın satılması ve kullanılması kesinlikle yasaktır. Zira malının ziyan edilmemesi hususunda titiz davranılan yetimler hakkında bile cevaz verilmemiştir.

Müslüman başkasına ait yanında bulunan şarabı dahi satamaz. Ebu Said (RA): Yanımızda bir yetime ait şarap vardı. Maide ayeti (Maide suresinin 90 ve 91. ayetlerindedir ki bu ayetler şarap ve kumarın haram kılınmasına aittir.) nazil olunca Rasulullah’a onun hükmünü sordum ve “o şarap bir yetimindir” dedim. Rasulullah (SAV) onu dökün buyurdu.²⁷⁸ Şarabın dökülmesi emredildiğine göre müslüman olmayan birine sattırmanın yasak olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Cabir (RA)’in anlattığına göre; Mekke’nin fethedildiği sene Hz. Peygamberi Mekke’de dinledim şöyle buyuruyordu: “Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alım satımını yasakladı.”Bunun üzerine “Ey Allahın Rasülü “ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zira onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır”dinildi. Cevaben “O haramdır “buyurdu ve ilave etti:Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler.”²⁷⁹

Alimler bu hadisten farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf daha çok Rasulullahın sorulan soruya verdiği cevaptaki “o haramdır”cümlesidir. Şafiiiler

²⁷⁵ Ebu Davud, Buyû. 30(III.280)

²⁷⁶ Canan,a.g.e, I.447.

²⁷⁷ Tirmizî, Buyû. 58(III.588)

²⁷⁸ Tirmizî, Buyû. 37/58 (III. 563/588) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

²⁷⁹ Buharî, Buyû. 112(III.43); Ebu Davud, Buyû. 30(III.279)

bundan alım satımının kastedildiğini söylerler ve böyle iç yağı ve bir kısım pis şeylerin alım satımının haram olmakla beraber kullanılmasının haram olmadığı hükmünü çıkarırlar. Cumhuru ulema bu cümleden kullanmayı anlamışlardır. Cumhura göre ölmüş hayvandan istifade yasağı umumi olduğu için hiçbir zaman bu maddelerden istifade edilemeyeceği hükmünü çıkarmışlardır.²⁸⁰

II- Hür Olan Bir Kimseyi Satmak

Ebu Hureyre'den Rasulullah (SAV): Allah Teâlâ: Ben kıyamet günü üç kişinin hasmıyım. Söz verip sözünden dönen, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen, bir kimseyi kiralayıp onu tam çalıştırdıktan sonra ücretini vermeyenin kıyamet günü hasmıyım.²⁸¹

III- Kadın Şarkıcıların Satışı ve Fahişe Olan Cariyenin Kazancı

Ebu Ümame (RA) Rasulullah (SAV): Şarkıcı cariyeleri satmayın, onları satın almayın ve onlara şarkı türkü öğretmeyin. Onlar üzerinden yapılan ticarete hayır yoktur ve onların parası haramdır. İşte bunun gibisi hakkında şu ayet nazil oldu. Lokman suresi 6. ayet mealince insanlardan Allah'ın yolundan saptırmak için boş lafa müşteri olanlar var.²⁸² Avn bin Ebu Cuheyn'e: Rasulullah cariyenin kazancını nehyetti dedi.²⁸³ Çünkü cariye helal ya da haram yoldan kazanmış olabilir. En azından kazancının helal ya da haram olması yönünde titizlik göstermez, müslümanın gösterdiği hassasiyeti göstermeyebilir.

Beyaz kadın ticareti adı altında veya diğer bilinen legal ve illegal yollardan kadınlar hala ticarî bir meta olarak kullanılabilir. Buda fuhşiyata ve zinaya sebep olması dolayısıyla haramdır ve ticarî ahlaka uymadığı için Rasulullah yasaklamıştır.

²⁸⁰ İbn Hacer, Fethu'l-Bari, IV.352.

²⁸¹ Buharî, Buyû. (III. 41).

²⁸² Tirmizî, Buyû. 51 (III. 579)(Tirmizî hadisi bu yönüyle bildiğini Şamî gibilerin zayıf kabul ettiğini belirtiyor).

²⁸³ Buharî, Buyû. 113 (III. 43): Ebu Davud, İcare. 4 (III. 266); Darimî, Buyû. 77(II583)

IV- Hacamat ve Dögme Parası

Hacamat yapanın (kan alanın) kazancını da Rasulullah (SAV) habıs olarak nitelendirip ondan da nehyetti.²⁸⁴

Ebu Cuheyf'e babam hacamat yapan bir köle satın aldı ve ben de onu sordum. Rasulullah köpeğın parasını, kan almanın parasını nehy etti, dögme yapmayı ve yaptırmayı, faiz yemeyi ve yedirmeyi nehy etti, yasakladı.²⁸⁵

Muhayısa (RA) hacamat ücreti hususunda Rasulullah'tan izin istedi ve Rasül-i Ekrem bundan menetti. Fakat gidip gelip sorması izin istemesi üzerine, Rasül-i Ekrem neticede şöyle buyurdu: "Onu yulaf olarak devene ver ve kölene yedir."²⁸⁶

Ancak Enes İbn Malik'in rivayetinde ise Rasulullah'ın hacamat yapanın kazancına ruhsat verdiğini görüyoruz. Ebu Tayyibe Rasulullah'a hacamat etti. İki sâ²⁸⁷ yiyecek hacamat ücreti olarak verildi. Bu da hacamat ücretine ruhsat verilmesi demektir. Kan alma fiili sağılıkla ilgili olduğu için insanında sağılığını koruma mecburiyeti olması hasebiyle bu ruhsat verilmiş olabilir.

Hacamat ücretinin nehyi de tenzihidir. Çünkü Rasul-ü Ekrem (SAV) hacamat yaptırmış ve ücretini vermiştir. Bu suretle bir çok ulema hacamat ücretinin de diğeri meslek ve sanat paraları gibi caiz olduğuna kanaat etmişlerdir.²⁸⁸

V-İhtikar(Karaborsa)

Ticarî ahlaka uymayan davranışlardan birisi de karaborsacılıktır. Karaborsacılık; fiyatların artmasını bekleyerek gıda maddelerini depolayıp, saklamaktır. Bu işi yapan kimseye "muhtekir" denir. Karaborsacılıkta ticarî eşyayı

²⁸⁴ Darimî, Buyû. 78(II.583)

²⁸⁵ Buharî. Buyû. 25 (III. 12).

²⁸⁶ Tirmizî, Buyû. 47 (III. 575) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

²⁸⁷ 1040 dirhemlik hububat ölçegi, Kile.

²⁸⁸ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 381.

saklayıp sunî arz darlığı oluşturanlar talep artışıyla fiyatlar yükselince bu stoklarını el altından daha yüksek fiyata yada piyasada oluşan yüksek fiyata satarak tüketicinin elindeki alım gücünü ele geçirmektir. Buda tüketici kesime zarar verme ve zulmetmektir ve ahlakî yönden doğru olmayan bir davranıştır. Karaborsacılık zararı umuma şamil olan zulümdür. Muhtekir de sahibi şeriat nazarında kötü bir insandır.²⁸⁹ Rasulullah (SAV) de karaborsacılığı yasaklamıştır. Karaborsacılık yapan günah işlemiştir. Rasulullah (SAV) “ancak hata edenler günahkarlar karaborsacılık yapar” buyurmaktadır.²⁹⁰

Karaborsanın tarihi eski olması ve alış verişin başlamasıyla başlamış olması gerekir. Zenginliği dillere destan olan ve hazinelerinin anahtarını güçlü ve kuvvetli bir topluluğun zor taşıdığı Karun, servetini zulüm vasıtası yaptı ve bütün uyarılara rağmen servetini halkın menfaati için değil de halkı ezmek için kullanmıştı. Karun Hz. Musa'nın kavmindendi²⁹¹ Karun karaborsacılığın malî ve iktisadî zulmün bir numunesi olmuştu²⁹² Firavun siyasi zulmü, Karun iktisadi zulmü temsil etmektedirler ve Kur'an'da alabildiğine tenkit edilip reddedilmişlerdir.

Tüccarlardan dürüst ve meşru yoldan yürütenler olduğu gibi zararlı yoldan gidip halka zarar verenler de vardır. Halka zarar veren şeylerden birisi de karaborsacılıktır. Uzak yerlerden tüketicinin ihtiyacını getirip normal rayiç üzerinden satan kimse sanki onu tasadduk etmiş gibidir.²⁹³ Karaborsacı ise lanetlenmiştir.²⁹⁴ Bir tüccarın yaptığı işin karaborsacılık olması için fiyatları yükseltmek gayesiyle kırk gün gıda maddelerini piyasaya sürmemesi gerekir.²⁹⁵

Halkın felaketiyle saadet temin etmek isteyen karaborsacılar insanlığın en sefil insanı oldukları gibi ruhi yönden de düşük olduklarını Hz Peygamber

²⁸⁹ Gazalî, Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhya-u ulumi'd-Din*, II. 189, Bedir Yayınları, 1985.

²⁹⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, VIII. 203-204; Ebu Davud, *İcare*. 13 (III. 271); Tirmizi, *Buyû*. 40 (III. 567) Tirmizi hadis hakkında hasen sahih demiştir.

²⁹¹ 28 /Kasas.78-83.

²⁹² Yazır, a.g.e, V.3755

²⁹³ İbn Mâce, *Ruhun*. 26 (II.827)

²⁹⁴ İbn Mâce, *Ticaret*. 6 (II.728)

²⁹⁵ Ahmed. II. 33

“ Karaborsacı ne fena bir kuldur! Allah Teâlâ fiyatları ucuzlatırsa herifin keyfi kaçar, yükseltirse o zaman ferahlar”diyerek açıklamaktadır.²⁹⁶

Karaborsa dinen haram, ahlaken kötü olduğu için Hz Peygamber karaborsacı için şu tabirleri kullanmıştır:

1-Günahkar, isyancı,

2-Allahın rahmetinden uzak,

3-İnsanların görmek istemediği hastalıklara dûçar,

4-Kötülenmeye ve Allah ile kullarının gazabına hak kazanan,

5-Malina haram ve hile karıştırmış olup sadakası kabul edilmeyen,

6-İnsan öldüren gibi günahkâr ve şirret,

7-Çetin bir azap ile cezalandırılacak,

8-Dinine önem vermeyen ve inancında eğrilik olan ²⁹⁷ Rasulullah'ın karaborsacı için böyle ağır sözler sarf etmesi karaborsacılığın ne kadar kötü olduğunun bildirilmesi, halkı bu hususta uyarıp tepki göstermelerini ve devlet yönetimine iş bırakmadan meseleyi halletmesini temin etmek olabilir.

Aslında karaborsacılık yapan kazançlı çıkmak ve kâr etmek için bu işi yapar fakat karaborsacılık yapan kimseyi Allah cüzzam ve iflas ile cezalandırır.²⁹⁸ Dolayısıyla karaborsacılık yapan malı saklayıp karaborsaya sebep olduğu için günah işlemiş olur.²⁹⁹ Allah'ın lanetine müstehak olur. Çünkü “Rızkı getirip halka sunan Allah tarafından rızıklandırılır, karaborsacılık yapan lanetlenir.”³⁰⁰

Karaborsacı kötü bir insandır. Fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür yükseldiğini duyarsa sevinir.³⁰¹ İhtikar yapan kimse bu davranışıyla Allah'tan

²⁹⁶ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 549.

²⁹⁷ Mütnezirî. II. 590-591

²⁹⁸ İbn Mâce, Ticaret. 6 (II.728)

²⁹⁹ Ahmed, II. 352.

³⁰⁰ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 204; İbn Mâce, Tircaret. 6 (II. 728).

³⁰¹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 549.

uzaklaşmasına ve Allah'ın da onu kendisinden uzaklaştırmasına sebep olur. Burada Allah'tan uzaklaşma Allah'ın rızasından ve rahmetinden uzaklaşmadır.³⁰²

Karaborsacılık yapan kimse bir gıda maddesini kırk gün bekletip sonra bunu tasadduk etse bile, yaptığı tasadduk işlediği günaha keffaret olmaz.³⁰³

Karaborsacılığa konu olan mallar ise: Gıda maddeleri ve hayvan yemleri olarak sınırlandırılmaktadır. Bu düşünce sahiplerinin başında Ebu Hanife (150/762) gelir. Ebu Hanifeye göre gıda maddelerinin ve hayvan yemlerinin dışındaki diğer mallarda ihtikar hükmü cereyan etmez. Ebu Hanife'nin talebelerinden İmam Muhammed de (189/805) aynen Ebu Hanife'nin görüşündedir. Merğınanînin (593/1197) ifadesine göre Ebu Hanife halkın zarar gördüğü ve örfen bilinen zararı göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Bu şekilde halka zarar vermek dine ve ahlaka uygun değildir. İmam Şafî ve Ahmed İbn Hanbel de Ebu Hanife'nin görüşündedirler.³⁰⁵

Bu arada Kur'anda karaborsacılığa benzeyen, fakat ondan tamamen farklı olan başka bir durumdan bahsedilir; Hz. Yusuf'un Mısırda mahsulleri biriktirmesi meselesidir. Hz Yusuf görülen bir rüyadan hareket ederek çok iyi ve bol mahsulün alındığı yedi yıl ihtiyaç fazlası olan malları, arkadan gelecek yedi kurak ve kıtlık yılları için ambarlarda depo eder. Böylece Mısır halkını açlıktan helak olmaktan kurtarır.³⁰⁶ Hz Yusuf'un bu yaptığı piyasayı sıkıntıya düşürmek değil, aksine bol zamanlarda ilerideki ihtiyaç için saklamak ve halka hizmettir. Karaborsacılıkta halka zulüm vardır ve ticarî ahlaka uymayan bir davranıştır, fakat Hz Yusuf'un yaptığında halka hizmet vardır. Dolayısıyla zaman zaman benzer bir durum söz konusu olduğunda Hz Yusuf gibi davranmaya izin verilir.

İmam Gazalî (505/1111) de aynı konuda şunları söyler: "Satıcı yiyecekleri biriktirir ve fiyatların yükselmesini bekler. İhtikar umumi bir zulümdür ve muhtekir dinde zemmedilmiştir. Buradaki nehiy mutlaktır, vakit ve cinsiyle alakalıdır. Bazı

³⁰² Munzirî, a.g.e, II. 583.

³⁰³ Munzirî, a.g.e, II. 584.

³⁰⁴ Merğınanî, Burhanü'd-Din el-Hasan (593/1197), *el-Hidaye*, II. 373, İstanbul, 1290.H.

³⁰⁵ Şevkanî, a.g.e,V.221.

³⁰⁶ 12/Yusuf. 47-49.

cinslerin vaktinde nehy tereddütlüdür. Bazı ilaçlar için vakit yoktur, yiyecek olmadığı müddetçe nehyin bunlarla alakası yoktur.

İhtikardan sakınan kimse faziletli bir kimse olarak anlatılmaktadır. Hariçten yiyecek maddesini getirip onu günün rayici üzerinden satışa arz eden, tamamını tasadduk etmiş gibidir.³⁰⁷

Fiyatlar artsın diye malı bekletmenin kötü neticeleri şöyle tesbit edilmiştir;

- 1- Hatalı bir yoldur.
- 2- Muhkekir, Allah'ın rahmetinden, ihsanından ve iyiliğinden uzak olur.
- 3- Kötü bir ölüm hastalığına tutulur ki insanlar onu görmekten nefret eder.
- 4- Allah'ın ve kullarının kızgınlığına ve zemmine müstehak olur.
- 5- Malına aldatma, hile ve haram karışır sadakasının bile faydası olmaz, böyle bir kişinin ameli kabul olmaz.
- 6- Azabın bütün kısımlarıyla azab görür.
- 7- İhtikar yapan günah işlerken ölen gibi şerli bir günahkardır.
- 8- Karaborsacıya elinde, dilinde zorluk olur, inancında meyletme olur, İslam'ın da kararma olur.³⁰⁸

VI-Faiz

Faiz fikhın konusu olmakla beraber, bazı alış veriş çeşitleri yapılış bakımından faiz olduğundan biz de burada bu konuya temas etmeyi uygun bulduk.

Faiz lügatte: Bir şey nemalanıp artmak manasınadır. İstılahta ise: İki akitten meşru olandan fazlasına denir. Aynı miktarda olan iki şeyin değişiminde kabul edilen fazlalıktır.³⁰⁹

³⁰⁷ Gazalî, *İhya*, II. 190.

³⁰⁸ Münziri, II. 519.

³⁰⁹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 386.

1 -Faizin Çeşitleri

Faiz iki çeşittir:

1.1-Hakiki faiz: Para vererek alındığında fazlalıkla beraber alınan faizdir.

1.2-Mülhak faiz: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz gibi maddelerin veresiye alış verişinde tahakkuk ettirilen fazlalık hakiki faize mülhak olan faizdir ki buna Ribe'l-Fazl da denir.³¹⁰

Faiz dinimizin şiddetle yasakladığı bir muamele olup büyük günahlardan sayılmıştır. Şüpheli şeylerden kaçınmak mendub olduğu halde³¹¹ faiz şüphesi olan şeylerden kaçınmak vacip kılınmıştır. Faizin yenilmesi yedirilmesi haram olduğu gibi, bu muameleyle katiplik, şahitlik yapmak ta yasaklanmıştır.³¹²

Faiz hadislerde bu kadar titizlikle sakındırılmasına rağmen, öyle bir zaman gelecek ki, insanlardan faiz yemeyen kalmayacak, doğrudan insanlar yemese bile dolayısıyla (tozu bulaşacak) faiz yiyecekler.³¹³ Dolayısıyla faiz yemek ise, şahitlikle, katiplikle olabileceği gibi, faizle elde edilen kazançtan yemekle de olur.

Hadis-i şeriflerde faizden bu kadar sakındırma vardır. Bizde konularımızın arasına faiz konusunu da aldık, çünkü bazı alış verişler faiz olmakta veya alış verişteki bir takım usullerden dolayı faiz sınıfına girmektedir. Yine aynı şekilde cinsler birbirleri ile peşin olarak alınıp satılmazsa faize girer.³¹⁴ Alimler altı cins malda faizin haram olduğuna dair icma etmişlerdir. Bu mallar:Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzdur. Bunlara riba malı da denir. Bu altı cins mallardan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alış veriş peşin yapılmalı.³¹⁵

Faiz makbul olmayan insanların, iktisadi hayatı için olumlu yönde önemli bir faktör değildir. İnsanlık için faydalı bir şey değildir. Faizin yasaklanması sadece bu

³¹⁰ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 387.

³¹¹ İbn Hacer, a.g.e,IV.349

³¹² Ebu Davud, Buyû. 4 (III.244);Tirmizî, Buyû. 2 (III.512); İbn Mâce, Ticaret. 58 (II.764)

³¹³ Ebu Davud, Buyû. 3 (III.244); Neseî, Buyû. 2 (VII.243); İbn Mâce. Ticaret. 58 (II.765).

³¹⁴ Buharî, Buyû. 54 (III.23); Ebu Duvud, Buyû. 12 (III.248); Muvatta, Buyû. 38 (II.637)

³¹⁵ Canan, a.g.e, I.529.

zararlarından dolayı değil bunların yanında, toplumsal, ekonomik, ruhi ve ahlakî yönden zararları da vardır. Bunun için Kur'an'da ve sünnette şiddetle reddedilmiştir.

1-Faizin ahlakî zararları:Faiz insanda cimrilik, bencillik, dar kalplilik, duygusuzluk ve maddeye tapma gibi bir takım kötü sıfatların meydana gelmesine vesile olur. Faiz ile iştigal eden insan yaptığı işde başarıya ulaştıkça bu kötü sıfatlar insanda yerleşir kökleşir. Bu sıfatların insanda yerleşmesi İslam'ın emrettiği, sadaka, zekat ve cömertlik gibi iyi sıfatların yok olmasına sebep olur.

2-Faizin toplumsal zararları:Toplumların birlik ve beraberlikleri aralarındaki sevgi, saygı, karşılıklı yardım ve menfaatlere dayanır. Toplumdaki zenginler cömertlikle ve musamahakarlıkla davranırlarsa zengin ve fakir arasında sevgi ve saygı meydana gelir. Fakat faiz yoluyla zenginler fakirlerin elindeki az bir sermayeyi de almaya kalkdıkları zaman zengin fakir çatışması meydana gelir, buda toplumların yıkılmasında önemli bir faktördür ve Komünizm gibi idarelerin doğmasına sebep olabilir.

Faiz toplumların yıkılmasına sebep olabildiği gibi devletlerin arasının açılmasına da sebep olabilir. İkinci dünya savaşından sonra İngiltere müttefiki olan Amerika'dan faizsiz borç istemiştir. Amerika faizsiz borç vermeyi kabul etmeyince İngilizler Amerika'ya parlemantolarında veya basın yayın yoluyla tepki göstermişlerdir.

3-Faizin ekonomik yönden zararları: İnsanlar ihtiyaçlarını ya kendi imkanlarıyla yahut da başkalarının yardımıyla giderirler. Bu yardımlaşma fertlerin şahsî ve ailevî ihtiyaçlarını gidermek için aldığı borçlar, iş sahiplerinin ticaret ve sanatlarını devam ettirmek için aldığı borçlar, hükümet ve devletlerin aldığı borçlar olmak üzere üç grupta toplayabiliriz.

İhtiyaç sahibi olan kimseler ve devletler bu ihtiyaçlarını karşılamak için mecburen borç alıyorlar ve alınan bu borçlar faiziyle birlikte borç sahiplerinin elinde bulunan az bir sermayelerini alıp götürmektedir ve iş yerleri iflas etmekte, şahıslar faizci ve tefecilerin elinde icraya düşmekte, devletler diğer devletlerin vesayası altına girmektedir. Faizin bu zararları insanlık tarihi boyunca devam etmektedir. İslamdan

önce de cahiliye devrinde Araplarda faizcilik meşhurdu ve aynı zararları insanlar o günlerde de görüyorlardı.

2- Cahiliye devrinde faiz

İslam'dan önce Arap reislerinin yegane geliri faizcilik idi. Kureyş eşrafının her biri birer banker gibiydi. Herkesin kendine mahsus borç verme usulleri vardı. Verilen paraya az veya çok muhakkak faiz konurdu. Vadesi geldiğinde ödenmeyen borcun ana parasına faiz ilave ederdi, bazısı da faizin faizini ilave ederdi ki buna "ed'âf-ı muzaaf yani "mürekkep faiz" denirdi. Zamanı gelince borçlar ödenmedikçe katlanır bazen verilen ana paranın birkaç misli artardı. Borç ödenmeyecek hale gelince husumet ve kavgalar başlardı.³¹⁶ İşte bu açıdan faiz ticarî ahlak konusuna da dahil edildi.

Faiz kitap, sünnet ve icma ile haram kılınmıştır. Cenab-ı Allah "Ey iman edenler; eğer siz hakiki mü'min iseniz, Allah'tan korkunuz da faiz hesabından kalan miktarı bırakınız"³¹⁷ Emrini buyurmuştur.

Mâverdi (450/1058) "Faizin haramlığında ve büyük günahlardan olduğuna müslümanların icması vardır" demiştir. Bazı ulema faizin her şeriatte haram olduğunu bildirmişlerdir.³¹⁸

3-Hadislerde İçine Faiz (Riba) Karışan Alış Verişler

Bazı alışverişler görüntü itibariyle alış veriş gibidir, fakat asıl itibariyle faizdir. Faizli alış veriş ile normal alış veriş birbirine benzer onun için "Alış verişte faiz gibidir" dediler.³¹⁹ Faizle alış veriş aynı olsa da haksız ve temel kazanç olduğu için "Allah faizi haram kılmıştır."³²⁰ "Allah faizi yıkar, sadakayı artırır."³²¹

Bir alış verişin faiz olması için aynı cinsten alınıp satılan şeylerin misliyle alınıp satılması esastır. Bu tür alış verişte verilen fazlalık faiz olur.

³¹⁶ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 397.

³¹⁷ 2/Bakara 278.

³¹⁸ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 387.

³¹⁹ 2/Bakara, 275.

³²⁰ 2/Bakara, 276.

³²¹ 2/Bakara, 276

Hz. Ömer (RA): “Altını altınla, parayı para ile misli misline satın, birini diğerinin üstünde satmayın, gaib olanı tamamlanmış olana karşı satmayın, evine girinceye kadar dahi beklemesini istese beklemeyin, çünkü ben sizin üzerinize faiz alacağından korkuyorum” demiştir.³²² Hz. Ali’ye bir dirheme karşı iki dirhem sorulduğunda “bu acele faizdir” demiştir.³²³

Ubade bin Samit (RA)’in rivayetini göre yine: Rasulullah (SAV): “Altın altınla misli misline, gümüş gümüşle misli misline, hurma ile hurma misli misline ve arpa ile arpa misli misline mübadele edilir. Her kim fazla verir veya fazla alırsa faizcilik etmiş olur.”³²⁴ buyurmuştur.

Rasulullah (SAV) Altını altınla aynı seviyede satın, gümüşü gümüşle aynı seviyede satın, altını gümüşle, gümüşü altınla istediğiniz gibi satın buyurmuştur.³²⁵ Aynı cins mallar farklı miktarda satılırsa faiz olur. Farklı cins mallar farklı miktarda satılırsa faiz olmayıp normal alış verişi olur ve aradaki fark kâr olur.

Aynı cinslerin birbiriyle alış verişi yapılırken faiz olmaması için peşin olması gerekir, veresiye olursa faiz olur. Malik bin Evs’in Rasulullah’tan anlattığına göre: Buğdayın buğdayla alış verişi faizdir ancak peşin olursa, arpanın arpayla alış verişi faizdir ancak peşin olursa, hurmanın hurmayla alış verişi faizdir ancak peşin olursa³²⁶

Altın paranın altın para ile alış verişi faizdir. Rasulullah (SAV) “Faiz ancak veresiyede olur” buyurdu.³²⁷ Rasulullah borç olarak paraya karşı altın, ya da altına karşı parayı da nehy etti.³²⁸ Çünkü fiyat değişikliklerinden dolayı faiz olabilir endişesiyle. Onun için para karşılığı altın alış verişinin peşin olmasını emretti.³²⁹

Malik bin Evs’in anlattığına göre Talha bin Ubeydullah ile para karşılığı altın bozdurdum. Talha bekle para gelsin dedi. Bu ikisini Hz. Ömer işitti ve hayır Allah’a yemin olsun ki olmaz parayı tam almadan ayrılma olmaz, çünkü

³²² Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 121- 124.

³²³ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 121- 124.

³²⁴ Tirmizî, Buyû. 23 (III. 541) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

³²⁵ Buharî, Buyû.77 (III. 30).

³²⁶ Buharî, Buyû. 77 (III. 29); Ebu Davud, Buyû. 12 (III. 248).

³²⁷ Buharî, Buyû. 79 (III. 31).

³²⁸ Buharî, Buyû. 80 (III. 31).

Rasulullah'tan (SAV) altın para ile peşin olmadığı müddetçe faizdir, buğday buğdayla peşin olmadığı müddetçe faizdir, arpa arpayla peşin olmadığı müddetçe faizdir, hurma hurmayla peşin olmadığı müddetçe faizdir dediğini duydum³³⁰ demiştir.

İbn Ömer Hz. Ömer'in biriniz para bozdurursa onu tam almadan ayrılmasın, evine girinceye kadar beklemesini isterse bile beklemesin çünkü (bu tür alış verişten) sizin üzerinize faiz olacağından korkuyorum dediğini rivayet ediyor.³³¹

Hişam bin Amir Rasulullah (SAV) altına karşılık para peşin olmazsa faizdir³³² çünkü veresiye olduğunda her an paranın değeri veya altının değeri değişmekte ve belli bir zaman geçtikten sonra miktarı belli olmamaktadır. Burada altına karşı para veya paraya karşı altın alınıp verilmesi ticarî bir faaliyettir, karz-ı hasenden farkı ise, karz-ı hasende borç veriliyor verilen borç ne ise onun aynısı ödenecektir, onun için karz-ı hasende faiz olma ihtimali yoktur.

Ebu Said'il-Hudrî İbn Abbas'la karşılaştı ve: Sarf (para bozma) hakkında Allah'ın kitabında veya Rasulullah'ın sünnetinde bir şey buldun mu yahut bir fetva gördün mü?" dedi. İbn Abbas "hayır ikisinde de yok" dedi. Siz Rasulullah'ın ashabısınız onu bizden daha iyi bilirsiniz. İbn Abbas Usame bin Zeyd'in Rasulullah'ın bana: Faiz veresiyede olur diye bir haber verdi. Ebu Said onu ben de duydum dedi ve altın altınla misli misline, gümüş gümüşle misli mislinedir dedi.³³³

Ebu Minhal'den Amr bin Dınar'ın anlattığına göre: Adamın biri ileriki bir mevsime para ile altın sattı. Adama bu satış sana helal olmaz denildi. Adam ben onu "Müslümanların çarşısında sattım" dedi. Bu mesele Zeyd bin Erkam ve Berae bin Azib'e soruldu. Onlarda biz ticaret yaparken Rasulullah'a sarfi sormadık o bize veresiye olmayıp peşin olursa beis yoktur dedi.³³⁴

³²⁹ Buharî, Buyû. 81 (III. 31).

³³⁰ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 116.

³³¹ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 117.

³³² Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 117.

³³³ Abdurrezzak, a.g.e, VIII.177.

³³⁴ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 178.

Altı cins eşyanın alınıp satılmasında fazlalık haram mıdır? Sorusuna alimler farklı cevap vermişlerdir. Aradaki ihtilaf, bu altı çeşit mala konan”haram”hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illetle müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Azama göre, illet cins ile beraber ölçü veya cins ile beraber tartıdır. Öyle ise hangi çeşit mal olursu olsun ölçü tartı ile satılan mallarda fazlalık haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık haram değildir. Meselâ, bugün kireç ve alçı gibi yenmeyen mallar ölçüyle satılmaktadır, fazlalık haramdır. Kireç verip vasfı değişik kireç alınmak istendiğinde peşin alınıp verilmeli ve miktarı eşit olmalıdır, fazlalık veya vade araya girerse faiz olur haramdır. Hadislerde belirtilen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya giren fazlalık haram değildir.³³⁵

İmam Şafi’ye göre haram kılınmada illet malın yiyecek olmasıdır, ölçü ve tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte faiz vardır İmam Malike göre illet yemek için biriktirmemektir.

Netice olarak riba malları denilen mallar ayrı cinsten olursa veresiye ve fazlalık olarak alınıp satılabilir. Meselâ:Altın gümüşle, arpa buğdayla bu şekilde alınıp satılabilir. Fakat cinsi cinsine olursa biri peşin diğeri veresi, biri noksan diğeri fazla olarak satılmadığı gibi, teslim ve tesellüm yapılmadan da satış meclisinden ayrılmaz.³³⁶

³³⁵ Mavsîlî, a.g.e, II.30-31; Kudurî, Ebu’l-Hasen Ahmed, *Kitab-ı Kudurî*, (Ter. Süleyman Fahir) .137, İstanbul, 1979.

³³⁶ El-Cezerî, Abdurrahman, *Mezahibü'l-Erbaa*, II. 252, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.

IV.BÖLÜM

HADİSLERDE ŞÜPHELİ OLAN ALIŞ VERİŞ ŞEKİLLERİ VE ALIŞ VERİŞTE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN DAVRANIŞLAR

I. Mushaf'ın Satışı

Mushaf'ın parayla satılması mekruhtur. Mushaf satan bir adam geldiğinde Mesruk, Şureyh ve Abdullah bin Yezidi'l-Hatemi mushafın satılmasını mekruh gördüler ve Allah'ın kitabını parayla almayı uygun görmedik dediler.³³⁷

Rasulullah'ın ashabı mushafın satılmasına karşı şiddet gösteriyorlardı ve çocukların ve kölelerin eğitiminden ücret alınmasını da mekruh sayarlardı.³³⁸

II. Çocuk ve Köle Eğitim Ücreti

Kasım bin Abdurrahman'ın rivayetine göre Ömer bin Hattab da çocukların ve kölelerin eğitiminden ücret alınmasını mekruh sayardı.³³⁹ İnsanlık için asıl olanın eğitim olduğu gibi, din için asıl olan da nasihatır. Bu ümmetin en önemli görevi iyiliği emr etmek ve kötülükten sakındırmak olduğuna göre bu önemli görevin para karşılığı yapılması, para olmadığı zaman aksamasına yol açabileceği için para menfaati ortadan kaldırılmış ve herkesin severek, isteyerek ve benimseyerek bu kutsal görevi yapması tavsiye edilmiştir.

III. Resim Bulunan Eşyaların Alış Verişi

Üzerinde resim bulunan ev eşyalarının alış verişi mekruhtur. Hz. Aişe validemiz üzerinde resim bulunan bir yastık satın aldı. Hz. Peygamber Hz. Aişe'nin evine gelince içeri girmedi. Hz. Aişe Rasulullah (SAV)'in yüzünde hoşnutsuzluk gördü. Ya Rasulullah "Allah'a ve Rasulüne tevbe ederim ben ne günah işledim" dedi. Rasulullah (SAV) "bu yastık nedir" dedi. Hz. Aişe "yaslanman için sana aldım" dedi. Rasulullah "bu resim sahipleri kıyamet gününde azab olacak, onlara yaptığınız şeyi canlandırın denilecek, içinde resim bulunan eve melekler girmez

³³⁷ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 112.

³³⁸ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 115.

³³⁹ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 115.

“dedi.³⁴⁰ Üzerinde resim bulunan eşyanın satılmasının yasaklanmasına gelince, araplarda İslamdan önce puta tapma inancı olması dolayısıyla bu inancı yeni terk etmiş olmalarından tekrar eski durumlarına ufak bir kapı açılmış olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmak için bu yasak konulmuş ve üzerinde titizlikle durulmuştur.

IV- Yazı ve Kur'an Öğretme Ücreti

Ubade bin Sabit: “Ehli Suffe'den olan insanlara yazı ve Kur'an öğrettim. Birisi bana yay hediye etti. Rasulullah (SAV) adamın biri yazı ve Kur'an öğrettiğim için bir yay hediye etti” dedim. Rasulullah (SAV): “Eğer cehennemın etrafını kuşatmasını istiyorsan kabul et” dedi.³⁴¹ Bu meseleye ahlakî açıdan baktığımız zaman, Kur'an ve sünnette daima okuma ve öğrenme tavsiye edildiğinden bu meselenin önemli olduğunu anlamaktayız. Bu önemli görevin de bütün müslümanlar tarafından seve seve ve her hangi bir menfaat gözetmeksizin yapılması esastır. Bunun için ücret alınmaması tavsiye edilmiştir.

V- Alış Verişte Şart Koşma, Yararlanma Şartı

Yapılan veya yapılacak olan alış veriş bir takım şart koşmalar geçersiz hale getirir ve helal olmaz.³⁴² Alış verişte herhangi bir şart helal olmaz.³⁴³

Hiz. Aişe (RA) Berire bana geldi, “ehlime her sene dokuz evag ödemek şartıyla mukatebe yaptım bana yardımcı ol” dedi: Ben de, “Senin ehlin seni seviyorsa da senin sahipliğın bana geçer.” dedim, ehline söyledi onlar da kabul etmediler, onların yanından geldiğinde Rasulullah (SAV) oturuyordu. (Berire) “durumu onlara arzettim, kabul etmediler ancak velayetini (sahipliğının) onların olmasını istiyorlar” dedi. Rasulullah (SAV) bunu işitti. Hiz. Aişe olayı Rasulullah'a (SAV) arzetti. Rasulullah (SAV) “onu satın al sahipliğ şart koş çünkü kim hürriyete kavuşturursa sahiplik ona aittir” dedi. Hiz. Aişe de böyle yaptı. Rasulullah (SAV) insanların

³⁴⁰ Buharî, Buyû. 40 (III. 17).

³⁴¹ Ebu Davud, İcare. 1 (III. 264).

³⁴² Buharî, Buyû. 73 (III. 29).

³⁴³ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 56.

arasına çıktı Allah'a hamd ve sena ettikten sonra: "İnsanlara ne oluyor ki Allah'ın kitabında olmayan şartları koşuyorlar, Allah'ın kitabında olmayan şart batıldır. Yüz tane şart olsa Allah'ın hükmü daha güvenilir ve sağlamdır. Muhakkak ki velayet hürriyete kavuşturanındır" buyurdu.³⁴⁴

Cabir b. Abdullah Rasulullah'a (SAV) bir deve sattı ve evine dönünceye kadar devenin sırtından yararlanmasını şart koştu.³⁴⁵

İmam Malik'e göre; hayvanın muayyen bir yere kadar binmek şartı ile sattığı takdirde, şayet yolculuk yakın ise bu satış caizdir. İmam Malik yolculuk mesafesini üç gün olarak tahdit etmiştir. İmam Ebu Hanife, Şafiî ve diğer imamlar mesafe kısa veya uzun olsun bu satışın caiz olmadığı görüşündedirler. Bu imamlar alış verişte herhangi bir şart koşulsa helal olmaz³⁴⁶ hadisini delil gösteriyorlardı. .

VI- Bir Satışta İki Satış

Bazı ilim adamları bir satışta iki satışı tefsir ederek şöyle dediler: "Bir satışta iki satış şudur ki; satıcı bu kumaş sana peşin olarak on, vadeli olarak yirmiye sattım der ve iki satıştan biri üzerinde anlaşmadan müşteri satıcıdan ayrılır. Rasulullah bu tür bir satışta iki satışı men etti.³⁴⁷ Burada bir satışta iki satış ile tavsif edilen yasak muamele, bazı alimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder.

1-Satıcı müşteriye: "Bu elbiseyi sana peşin on milyon liraya, vadeli on beş milyona sattım, hangisiyle istersen al" demesi. Bu şekil alış caiz değildir, zira hem fiyatta müphemlik vardır, akitte hangisi esas alınacak belli değil, hem de peşin ile vade arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2-Satıcının müşteriye: "Sana evimi satıyorum, mukabilinde sen de bana arabayı satacaksın" demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hasıl

³⁴⁴ Buharî, Buyû. 43 (III. 29).

³⁴⁵ Ebu Davud, İcare. 35 (III. 283); Tirmizî, Buyû. 30 (III. 554) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

³⁴⁶ Buharî, Buyû. 79 (II. 29).

³⁴⁷ Tirmizî, Buyû. 18 (III. 533).

olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir. Eğer iki satıştan biri üzerine mutabık kalarak satıcıdan ayrılrsa, ikisinden biri üzerinde anlaşmaya varıldığı takdirde beis yoktur.

Hadiste geçen “iki satış” tabiri ile kast edilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi yasak sebebinin açıklamasında da farklı yorumlar vardır. Bazı alimler yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için “iki fiyattan birinin, tasrih edilmeden satışı kabul ettiği farz edilme” esasına dayanır. Aksi takdirde yani “peşin on milyona kabul ettim” veya “vadeli on beş milyona kabul ettim” demesi halinde bu satışın caiz olduğu kabul edilmiştir.³⁴⁸

Bu hususta “bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı helaldir. Aksi halde riba³⁴⁹ olduğu rivayeti vardır.

Bu hadis zahiri yönüyle önceki hadisten farklıdır. Önceki hadis” iki satışı ihtiva eden satışın” her ikisini de, haram kıldığı halde, bu hadis en ucuz olanı kabul eder.

Bu tür satış tarzı ise; Bir kimse belli bir vade ile bir ölçek buğday mukabilinde bir milyon borçlanır. Vade dolunca, alacaklı parayı ister. Borç sahibi; İkinci bir vadeye tehirle “sana iki ölçek buğday vereyim” der. Burada, birinci satışa dahil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadis, bunu reddetmektedir ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.³⁵⁰

Bir satışta iki satış örneklerinden biriside: İmam Malikden anlatıldığına göre ona şu durum anlatılmıştır: “Adamın biri diğere:”Bana şu deveyi peşin para ile sat, ben de sana vade ile satayım” der. Adam bu tarz alış veriş hakkında İbn Ömere sorar. İbn Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehy eder.³⁵¹ Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Peşin alımı, aynı malın daha pahalı olarak vadeli satışını tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vadeli iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta henüz malik olunmayan şeyin satışı da

³⁴⁸ Canan, a.g.e, I.508.

³⁴⁹ Ebu Davud, İcare.19(III.274); Tirmizî, Buyû. 18 (III.533); Neseî, Buyû. 73(VII.295); Muvatta, Buyû. 72 (II.663)

³⁵⁰ Canan, a.g.e, I.509.

söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmakta ve sanki peşin parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vade sebebiyle ilave ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevazına mani durumlardır.³⁵²

VII- Veresiye Alış Verişte Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Alış veriş peşin olduğu gibi bazı durumlarda veresiye de olabilir.”Ey iman edenler muayyen bir zamana bağlı olarak birbirinize borçlandığımızda bu borçlanmayı yazınız”³⁵³ buyuran ayet veresiye alış veriş olacağına işaret etmiştir.

Veresiye alış veriş belli bir zaman sonra ödenmek üzere bir şey almaktır. Rasulullah (SAV) bir Yahudi’den zırhını rehin bırakarak yiyecek almıştır.³⁵⁴ Hatta Rasulullah vefat ettiğinde onun zırhı ailesi için aldığı yirmi sa’ buğday mukabilinde rehin edilmiştir.³⁵⁵

Veresiye alış verişte önemli olan miktarın, paranın ve zamanın belli olmasıdır. Peygamberimiz (SAV) Medine’ye geldiği zaman ahali peşin para ile veresiye meyve satın alıyorlardı, bunun üzerine Rasulullah (SAV): “Her kim peşin para ile veresiye mal alacaksa, malum tartıda, malum vadeye kadar olsun” buyurdu.³⁵⁶ Yalnız Rasulullah (SAV), veresiye olarak hayvanı hayvanla satmayı men etti.³⁵⁷

“Hem veresiye hem satış helal olmaz”. Hem veresiye hem satış şöyle olur:Kişi bir malı ,veresiye olduğu için normal fiyattan yüksek almak istiyor. Ancak nazarında caiz olmadığı için şöyle bir hileye baş vuruyor:Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.³⁵⁸ Bu tür alış veriş helal olmadığı gibi, ticarî ahlaka da uymaz, çünkü yüksek fiyattan almak için satıcıdan borç alma gibi bir hileye baş vuruluyor.

³⁵¹ Muvatta, Buyû. 73 (II.663).

³⁵² Canan, a.g.e, I.509.

³⁵³ 2/Bakara, 282.

³⁵⁴ Buharî, Buyû. 88 (III. 34); Tirmizî, Buyû. 7 (III. 518).

³⁵⁵ Tirmizî, Buyû 7 (III. 518) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

³⁵⁶ Tirmizî, Buyû. 68 (III. 600).

³⁵⁷ Ebu Davud, Buyû. 15 (III. 250); Tirmizi, Buyû. 21 (III. 538) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

³⁵⁸ Canan, a.g.e,I.512.

VIII- Götürü Alış Veriş (Cizaf)

“Cüzaf ve mücazefer” مجازفة mücanefe مجانفة götürü pazarlık demektir.³⁵⁹ Cizaf ölçmek ve tartmaksızın götürü pazar alış verişidir.”Subre”tabir edilen ölçüsüz, tartısız bir halde (cizafeten) götürü olarak satıştan mubah olduğu hususunda imamlar arasında ihtilaf yoktur. Meselâ harman yerinde bir yığın hububatın, anbar dolusu hububatın toptan satışı caizdir, akit tamamdır.³⁶⁰

Bir defasında Osman (RA) Rasulullaha (SAV): Ya Rasulallah! Şu kabda şu görünen miktar oranlama mal vardır. Ben bunun muhteviyatını yalnız mücazefer suretiyle satıyorum demiş, Rasul-i Ekrem: Madem ki bu miktarı ölçek kabul ettin, bununla ölçerek sat, buyurmuştur.³⁶¹

Eğer satıcı malın miktarını biliyorsa müşteriye de bildirmek zorundadır, yoksa satış helal olmaz.³⁶²

Götürü satışta asıl olan malın teslim alınmadan satılmamasıdır. Mal alındıktan sonra teslim alınmadan nakledilmeden satılırsa, fiyatların artmasına yol açabilir, yahut ihtikar olabilir. Ambarda depo edilmiş bir mal yerinden oynamadan elden ele dilden dile dolaşarak fiyatların artmasına ve ihtikara sebep olabilir.³⁶³

İbn Ömer (RA): Rasulallah zamanında ben, götürü erzak satın alan öyle kimseler gördüm ki, bunlar bu malları yükleyip nakledilinceye kadar dövülürler, teslim olmadan satmaktan men olunurlardı.³⁶⁴

Götürü alış veriş caiz olmakla beraber içinde aldanma olabilir. Bu aldanmayı kaldırmak için malı satan miktarı biliyorsa söylemelidir. Ayrıca satın alınan mal muhakkak teslim alınmalı, yerinden nakledilmeli ki, bu esnada da malın miktarı aşağı yukarı belli olur.

³⁵⁹ Berki, Ali Hikmet, *Açıklamalı Mecelle*, 33, Hikmet Yayınları, 1979.

³⁶⁰ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 446.

³⁶¹ Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 447.

³⁶² Miras, Kamil, *Tecrid*, VI. 447.

³⁶³ Miras, Kamil, *Tecrid*, VII. 447.

³⁶⁴ Miras, Kamil, *Tecrid*, VII. 446.

IX- Alış Verişte Muhayyerlik

Alış veriş yapanlar alış verişlerinde hemen acil alış veriş yapıp aldanmamaları için muhayyerlik zamanı vardır. Bu muhayyerlik zamanında bilmediği duymadığı veya aklına gelmemiş olan bir şeyler olabilir. İnsanlık hali olarak o an heyecana kapılabilir veya malın cazibesine aldanmış olabilir. Daha sonra heyecanı yatıştırdığında veya sükunetle düşündüğünde aldandığı kanaatine varırsa alış verişten dönebilir. Bunun için muhayyerlik zamanı vardır. Bu zaman; alış veriş yapanlar birbirinden ayrılmadığı müddetçe muhayyerdirler.³⁶⁵ Yahut muhayyerlik için belli bir gün koymuşlarsa bu zaman zarfında muhayyerdirler.³⁶⁶

Alış verişte muhayyerlik, icap ve kabulden sonra başlar. Rasulullah (SAV) bir bedeviyi satıştan (Yani icap ve kabul tahakkuk ettikten) sonra muhayyer bıraktı.³⁶⁷ İbn Ömer (RA) Rasulullah (SAV): Alış veriş yapan iki taraf birbirinden ayrılmadıkça veya satışı kabullenmedikçe muhayyerdirler.³⁶⁸

Amr bin Şuayb'ın dedesi Rasulullah'dan (SAV) "Satıcı ve müşteri, ayrılmadıkça muhayyerdirler; ancak muhayyerlik satışı müstesnadır ve arkadaşının ikale (vazgeçme) talebinden korkarak ondan ayrılması caiz değildir."³⁶⁹

Alış verişte tüccar sözü sağlam ve güvenilir olmalı ve konuştuğu sözler güven vermeli, şüpheli sözler yahut karşı tarafı acaba sorusuna muhatap bırakmamalıdır. Rasulullah (SAV) alış veriş yapanlardan her birinin memnun olarak ayrılmalarını istemiştir.³⁷⁰

Alış verişte muhayyerlik üç gündür. Üç günden fazla olursa alış veriş fasit olur.³⁷¹

³⁶⁵ Buharî, Buyû. 44 (III. 18); Ebu Davud, İcare. 17 (III. 272).

³⁶⁶ Buharî, Buyû. 44 (III. 18); Ebu Davud, İcare. 17 (III. 272).

³⁶⁷ Tirmizî, Buyû. 26 (III. 547).

³⁶⁸ Tirmizî, Buyû. 26 (III. 547) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

³⁶⁹ Tirmizî, Buyû. 26 (III. 550) Tirmizî hadis hakkında hasen demiştir.

³⁷⁰ Tirmizî, Buyû. 27 (III. 551) Tirmizî hadis hakkında garib demiştir.

X- Müzayede

Müzayede açık artırma usulü yapılan bir satıştır. Ata: “İnsanların açık artırma ile koyunlarını sattıklarında bir beis görmediklerine şahit oldum.”³⁷² demektedir.

Enes İbni Malik: Rasulullah (SAV) bir kilim ve bir kadehi satışa arz ederek “Bu kilim ve kadehi kim satın alır?” buyurdu. Bunun üzerine bir adam ikisini bir dirheme aldım dedi. Rasulullah (SAV) “bir dirhemin üzerine artıran var mı” dedi: Başka bir adam iki dirhem verince artıran kişiye onları sattı.³⁷³

Burada fiyatın üzerinde artırmanın, satıcı verilen fiyata razı olmadığı müddetçe fiyatın üzerine artırmanın caiz olduğunu görüyoruz.³⁷⁴ Buradaki satış, pazarlık değildir. Pazarlık olmuş olsa pazarlık üzerine pazarlık caiz değildir.³⁷⁵

Müzayedeli satış bizzat Rasulullahın yaptığı bir satış çeşididir. Rasulullah kendi malını değil başkasının malını yardım olsun diye satış yapmıştı. Müzayedeli satışlarda fiyat üzerine fiyat artırma meşru bir harekettir.

Günümüzde müzayedeli satışlar iki türlü yapılmaktadır.1-Açık artırma 2-Kapalı zarf usulü olmak üzere. Müzayedeli satışlarda sadece şahıs mallarını satış değil aynı zamanda devlet mallarının satış da yapılır. Ayrıca sadece mal satımında değil bir işin yapılmasında da aynı usule baş vurulabilir. Burada işin ucuza yaptırılması, mal satışında da malın gerçek değerini veya alabileceği en yüksek değer ortaya çıkarılması amaçlanır. Bunun için bu gayelerin gerçekleşmesini engelleyici tutum içine girenlere mani olmak gerekir. Malların ve işlerin gerçek piyasa değerinde gitmelerini engelleyerek sonucun sadece kendi menfaatine bağlanması için gayri ahlakî tutum içine giren kimseler olabilir. Bu türlü davranışlar müzayede ve ihalelerin ruhuna aykırıdır.³⁷⁶

³⁷¹ Miras ,Kamil, *Tecrid* VI. 425.

³⁷² Buharî, *Buyû*. 59 (III. 24).

³⁷³ Tirmizî, *Buyû*. 10 (III 522) Tirmizî hadis hakkında hasen demiştir.

³⁷⁴ Ahvezi, a.g.e, IV. 343.

³⁷⁵ Buharî, *Buyû*. 58 (III. 24).

³⁷⁶ Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*. 406, Şamil yayın evi, İstanbul, 1980.

Müzayedeli satışlarda fiyat artırmaya girerken gerçekten alıcı olanların girmesi gereklidir. Mal almak maksadı olmayanların sırf fiyat artırmak için girmesi doğru olmadığı gibi sunî fiyat artırılması da haksızlık ve zulümdür.

XI- Alış Verişin Yapılması Uygun Olmayan Zamanlar

Bazı zamanlarda alış verişin yapılması bir takım olumsuz neticelere vesile olacağı için uygun değildir. Meselâ, fitne zamanında silah satımı uygun değildir.³⁷⁷ Fitneden murat Müslümanlar arasında harbin çıkmasıdır. Bu esnada bir tarafa silah satmak alan tarafa yardım etmektir ve fitneyi körüklemektir.³⁷⁸ Cuma günü alış verişin yapılmaması gereken zaman hususunda selef ihtilaf etti. Mesruk, Dahhak, Müslim b. Yesar: Güneş zevale geldiğinde alış veriş haram olur dediler. Mücahit ve Zührî ise, ezan ile haram olur dediler. Burada vaktin girmesi ezandan evladır. Vakit girdiği halde ezan okunmayabilir.

Namaza nida edildiğinde alış verişin cevazı hususunda ihtilaf edildi. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Şafî: "Nehiyle beraber alış veriş vaki olur" dediler. İmam Malik: "Alış veriş batıldır" dedi.³⁷⁹

XII- Alış Verişin Yapıldığı Bereketli Zamanlar

Bazı zamanlarda alış veriş yapılması daha uygundur. Sahr bin El-Gamidî (RA): Rasulullah (SAV) şöyle buyurdu: "Allah'ım! Ümmetime sabahın erken saatlerini mübarek kıl" Sahr diyor ki: "Rasulullah (SAV) bir askeri müfreze veya bir ordu göndereceği zaman onları gündüzün evvelinde (Sabahın erken saatinde) gönderirdi, Sahr tacirdi. Kendisi de bir ticaret malı göndereceği vakit gündüzün erken saatinde gönderirdi. Bu yüzden zengin olup malı çoğaldı."³⁸⁰

³⁷⁷ Buharî, Buyû. 37 (III. 16).

³⁷⁸ İbn Hacer, a.g.e, IV.271.

³⁷⁹ Cessas, Ebu Bekir Ahmed Razî, *Ahkamü'l-Kar'an*, III.670, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

³⁸⁰ Tirmizî, Buyû. 6 (III. 517) Tirmizî hadis için hasen demiştir.

XIII- Müşriklerle Alış Veriş

Harp ehli ya da müşriklerle alış veriş yapılabilir. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman: Rasulullah ile beraber iken saçı uzun bir müşrik bir koyun getirdi. Rasulullah (SAV) ona "Satmak için mi, hediye etmek için mi, yoksa hibe etmek için mi getirdin?" dedi. Adam "satmak için" deyince ondan bir koyun satın aldı.³⁸¹ diye rivayet etmiştir.

XIV- Yahudilerle Alış Veriş

Enes (RA)'den: Bir defa elimde bir arpa ekmeği ve bir miktar bayat yağla Nebi (SAV)'e vardım. O sırada Nebi (SAV) bir zırhını Medine'de bir Yahudîye rehin vererek ondan ailesi için vade ile arpa almak üzere idi. Bu halde iken Rasulullah (SAV): Muhammed'in ehli beyti yanında ne bir sa' buğday, ne bir sa' tane akşamlamadı buyurdu. Enes (RA): Rasulullah'ın hanesinde dokuz kadın vardı.³⁸²

Müşrik ve Yahudî gibi dinimizden olmayan kimselerle alış veriş yapılabılır. Bu tür alış verişlerde gösterilen ahlakî davranışlar hem dinimizin tebliğine, hemde dinimizi bilmeyenlerin dinimizi tanıyarak dine girmesine vesile olmaktadır. Nitekim daha önce de beyan ettiğimize göre güneydogu asyada dinin yayılması ticarî ilişkilerle olmuştur.

XV-Alış Verişin Sahih Olması

Sahih bir alış veriş olabilmesi için malın fiyatının akit esnasında söylenip tespit edilmesi gerekir. Fiyat belli olduktan sonra vadeli olarak alınıp satılabilir.

Bir de bey'i muâtât vardır. Bu da akdin sıhhatini ifade eden aldım-sattım gibi alış veriş sigalarının teleffuz edilmeden yapılan alış verıştır. Buda caizdir. Meselâ müşterinin parayı verip bakkaldan ekmek alması gibi. Bir kimse bir malın fiyatını sorsa satıcı şu paraya diye fiyat söylese müşteri yarın veririm diye malı alsın alış veriş caiz olur. Fiyat artsa da eksilse de aynı parayı ödemek zorundadır.

³⁸¹ Buharî, Buyû. 99 (III. 38).

³⁸² Tirmizî, Buyû. 7 (III. 518) Tirmizî hadis hakkında hasen sahih demiştir.

Bir kimse kasaba, etin şurasından şu kadar tart dese, kasapta kesip tartsa alış veriş tamam olur müşteri almak zorundadır. Çarşı pazarda çoğunlukla halkın yaptığı alış veriş bey'i muâtât dediğimiz usuldendir.³⁸³

XVI-Peşin Alış Verişte Hediye Verme

Peşin alış verişte hediye istenilmesi ve ödünç alınması caiz değildir. İbn Abbas bir adam peşin bir şey sattığında bir hediye istenilmemesini ve ödünç alınmamasını söylemektedir. Bir adam İbn Abbas'a gelir ve benim komşum balıkçı ben ona elli dirhem ödünç verdim, o da bana balıklarından gönderiyor dedi. İbn Abbas eğer verdiğinden fazla ise hesap et geri ver dedi.³⁸⁴

Peşin alış verişte alan veya satanı etkileyecek, malı değerinden az veya fazla satılmasına sebep olabilecek bir hediye verilmesi ahlakî açıdan doğru değildir. İnsan iyiliğin kölesi olduğuna göre verilen bir hediye alanı etkileyip pahalı almasına vesile olabilir.

XVII- Çarşıda Bağırma

Alış veriş esnasında çarşıda bağırma mekruhtur. Ata bin Yesar Abdullah bin Amr bin As ile karşılaştım ve ona Rasulullah'ın Tevrat'taki vasıflarını sordum o da Rasulullah'ın Kur'an'daki bir takım vasıflarla Tevrat'taki vasıflandığını ve bunlardan Ey Rasul seni şahit, müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik, ümmilerin sığınağısın, sen benim kulum ve Rasulümsün, senin adını mütevekkil koydum, katı kalpli değilsin, af ve mağfiret edersin, çarşılarda bağırılmazsın... diye Rasulullah'ın vasıflarını saydı.³⁸⁵

Çarşıda her satıcının malını arz etmek üzere serip göstermesi gayet doğaldır. Fakat insanların iradesini etkileyecek şekilde bağırıp çağırma, ticarî ahlak açısından doğru olmadığı gibi, bağırma ile başkalarını da rahatsız etmiş olunur. Çarşıda sadece bağırma yok, başkaları da vardır. Herkesin hakkını düşünmek gerekir.

³⁸³ Mirâs, Kamil, *Tecrid*, VI. 466.

³⁸⁴ Abdurrezzak, a.g.e, VIII. 143.

³⁸⁵ Buharî, *Buyû*. 50 (III. 21).

XVIII-Ticarî Ahlak ve Reklam

Fransızca bir kelime olup İngilizcesi (adverti sement) olan reklamın sözlük anlamı: Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için, söz yazı ya da resimle yapılan her türlü çabayı ifade eder.³⁸⁶

İktisadî bir terim olarak: "Satışları artırmak amacını güden pazarlama araçlarının en önemlilerinden biri olan reklam paralı veya ücretli bir haber şeklidir veya tüketicileri bir mal veya markanın varlığı hakkında uyarmak ve mala, markaya hizmete veya kuruma olumlu bir tutum sağlamak amacıyla göze veya kulağa seslenen mesajların hazırlanması ve bu mesajların ücretli araçlarla yayınlanmasıdır."³⁸⁷

1-Reklamın Tarihçesi

Eski Yunanda kasaba tellalları esir ve sığır satarken sokaklarda halka duyurularında bulunurlardı. Kafiyele reklam şiirleri söylerlerdi. Gutenberg'in matbaayı keşfiyle başlayan modern reklamcılık günümüze kadar bir çok merhale kat etmiştir.³⁸⁸

2-Reklamın Tüketicile İlgisi

Doğuştan itibaren insanların fikirleri ve zevkleri başkalarının etkisindedir. Tüketici olarak rolümüz anne-babamızdan ve kendi mahalli yaşantımızdan öğrendiklerimizle başlar. Reklamcılar mamullerini satın alabilmemiz için zevklerimize ve ilgilerimize hizmet ederler, bu nedenle biz tüketicilerin bu konuda titiz davranmayı öğrenmemiz gerekir. Özgür bir fert ve toplum, düşünce özgürlüğüne ihtiyaç duyar. Bu özgürlüğe insanların nakdî ve parasal harcamalarını etkilemek için yapılan faaliyetler de girer. İşte bu noktada eleştiriciler reklamın insan özgürlüğüne sınırlama ve iradesine ipotek koyduğunu söyleyerek reklamcılarının yalancı olduğunu, yalan söylediğini iddia ederler.

³⁸⁶ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1982.

³⁸⁷ Arslan Hüseyin, *İslamda Tüketici Hakları*, 122

³⁸⁸ Kurtuluş, Prof.Dr.Kemal, *Reklam Harcamaları*. 25-26, İ.Ü. İşletme Fak. Yayını, İst, 1982.

Reklamın ihtiyaç duyulmayan veya değerinden düşük malların satışını özendirildiğini, tüketici üzerinde psikolojik baskı yaptığını, insanlarda ruhî bir takım bozukluklara ve ihtiyaç dışı tüketime neden olduğunu söylerler. Gerçekten reklam karşısında rasyonel bir tüketim yapmak oldukça güçtür. Bazı eleştiriciler reklamları gizli kandırıcılar olarak nitelendirmektedirler.

Gurupların bütün ve kısmi fikirlerinin toplamına imaj denmektedir. İmaj yani görüntü. Propaganda çabalarıyla mamullere belirli bir imaj verilir. Reklamla ve hedefe yöneltilen enformasyonla insanların fikirlerine etki edilir, değiştirilmeye çalışılır. Bu etki yalnız belirli bir yerde ise tek taraflı bir enformasyon doğar ve bunun sonucunda kişilerin seçim imkanı azalır. Reklam uygulamalarında menfi nitelikteki her şeyden kaçınılmalıdır. Reklam metinlerinde de menfi sözcükler olmamalıdır.

Tarih boyunca bazı satıcılar kendi çıkarları uğruna düşük kalitedeki mallarını satmak için ahlaksızlığa başvurmuşlardır. Böyle bir aldatma üzerine Hz. Peygamber”Bizi aldatan bizden değildir”³⁸⁹ buyurmuştur. Ata sözlerimizden “Pabucu dama atılmak “deyimi de ticarî ahlaksızlık olayından sonra meydana gelmiştir. Bursa’da Ahilik teşkilatı kurallarına uymayarak standartlara aykırı hileli mal üreten birinin mesleğinden men cezasıyla dükkanı kapatılmıştır. Zira söz konusu sanatkar ayakkabı imalatçısı imiş.

Reklam doğrulukla yapılmadığı takdirde müşteri ve hatta bütün iktisadî sistem zarara uğrayabilir. Gerçeğe aykırı rekabet sadece reklam yapılan malın alıcılarını zarara sokmakla kalmaz, reklamda dürüstlüğe uygun davranan rakiplerde yalan söyleyen reklamcı yüzünden satış hacminde kayıplara uğrar.

Reklamda malın sırf övülmesi vardır zayıf taraflarından hiç bahsedilmemektedir. Oysaki Hz. Peygamber: “Kişinin malında bir kusur varsa, söylemeden satması ona helal olmaz”³⁹⁰ buyurarak önemli bir kötülüğe mani olmuştur. Burada dikkat edilmesi gerekli nokta, mal veya hizmet emsaline göre kusurlu ise bu söylenmeli ve ayrıca emsali gibi olduğu durumda bir kusur veya

³⁸⁹ Tirmizî, Buyû. 74 (III. 606) Tirmizî hadis için hasen sahih demiştir.

³⁹⁰ Buharî, Buyû. 19 (III.10)

eksikliği hakkında bilgi istendiğinde ya da bazı fonksiyonlar sorulduğunda bunları gizlememelidir. Dolayısıyla tüccar ya da üretici sattığı malın reklamını değil de daha çok ilanını yapmalıdır. İlanı yaparken de “etrafını cami, ağyarını mani” bir ilanla kusurlarını gizlememekle ve meziyetlerini açıklamakla mükelleftir, sorumludur.

Müşterinin ticarî bir ahlaksızlığa maruz kalmaması için reklam ve ilan hususunda da bilinçli olması lazımdır. Reklam olan sadece malın methedilmesine değil, ilan niteliğinde olan olumlu ve olumsuz yönlerine itibar etmesi lazımdır.³⁹¹

Ticarî ahlakta satışa arz edilen malın kusurunun söylendiği, malı kendinde olmayan sıfatlarla övme, bazı kusurları gizleme veya sözlerini yeminle teyit etme gibi ticarî ahlaka uygun olmayan davranışlar bulunmadığı sürece reklamın caiz olduğu söylenebilir.

Ticarî ahlaka uygun olan bir reklamın şu nitelikleri taşıması gerekir:

- 1-Reklamda yalan ve hile olmamalı. Zira Hz.Peygamber:”Hile yapan bizden değildir”³⁹² buyurmaktadır.
- 2-Malın ayıbı gizlenmemeli. Çünkü hadiste; ”Kişinin malında bir kusur varsa, söylemeden satması helal olmaz”³⁹³
- 3-Reklamlar tüketiciyi savurganlığa sevk etmemelidir, ayrıca haramı özendirici nitelikte olmaması gerekir.³⁹⁴
- 4-Reklamlar yıkıcı rekabete yönelik olmamalı.
- 5-Reklam yaparken haram unsurların reklam aracı olarak kullanılmaması gerekir. Kadın dişiliğini ve vücudunu teşhir ve görüntüleme gibi.³⁹⁵

³⁹¹ Arslan, Hüseyin, a.g.e, 122

³⁹² Ebu Davud, İcare. 20(III.274);Tirmizî, Buyû. 74 (III.606)

³⁹³ Buharî, Buyû. 19 (III.10)

³⁹⁴ 7/Araf.31;17/İsra. 26.

³⁹⁵ Döndüren, Hamdi, *Ticaret Rehberi*. 296

Ticarî ahlaka riayet etmediklerinden dolayı geçmiş ümmetlerin başına gelenler

Kur'an-ı Kerim'de ticarî ahlak kurallarıyla ilgili ikazlar vardır. "Ölçü ve tartıya dikkat etmeyip kendileri için ölçtükleri zaman dolu dolu ölçüp insanlara ölçtükleri zaman eksik ölçenlere yazıklar olsun" şeklinde tehdit edilmektedir.³⁹⁶

Medyen halkına Şuayb aleyhisselam ölçü ve tartılarını tam yapmalarını ikaz etmiştir.³⁹⁷ Medyen halkı Şuayb aleyhisselamın ikazına kulak vermedikleri için ceza olarak oldukları yerde bir sarsıntı tuttu ve diz üstü çökuverdiler.³⁹⁸

İbn Abbas'dan Rasulullah (SAV) ölçü ve tartı yapanlara: Muhakkak siz iki önemli işi üzerinize almışsınız, sizden önceki ümmetler bunun yüzünden helak oldular.³⁹⁹

Buradaki önemli iki işten maksat ölçü ve tartı işidir. Önceki ümmetlere misal olarak da Şuayb (AS)'ın kavmi gibi: İnsanlardan alırken tam ağırlardı verirken eksik verirlerdi.⁴⁰⁰

382 83/Mutaffifin, 1- 2- 3.

397 7/Araf, 85.

398 7/Araf, 90.

399 Tirmizî, Buyû. 9 (III. 521).

400 Mübarekfûrû, a.g.e, IV. 342.

SONUÇ

Ticaret insan oğlunun yaşamında çok önemlidir. İnsanlar yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını meşru yoldan karşılayabilmeleri için ticaret gereklidir.

Ticaret iki ya da daha fazla insan arasında yapılan bir muameledir. İnsanlar karşılıklı anlaşabilmeleri için ticaretin dini, sosyal ve ahlakî bir takım kurallarına uygun davranmaları gerekir. Bu kuralların en doğru ve güzel olanını Kur'an ve Sünnette bulmak mümkündür. Bu kurallara uygun hareket eden toplumlar ticarî yönden en uygun davranışta bulunurlar ve karşılıklı rıza çerçevesinde alışverişlerini yapıp ihtiyaçlarını temin edebilir hale getirilebilir.

Ticarî ahlaka uygun davranış insanların ve devletlerin sosyal hayatta ve devletler bazında itibarının ve saygınlığının kazanılmasına vesiledir. Ticarî ahlaka uygun davranan insanlar güvenilir, devletler uluslararası camiada saygındır. Ticarî ahlaka uymayanlar sosyal hayattan ve uluslararası arenadan dışlanırlar.

İnsanların rahatı ve saygınlığı için ticaretlerin de , ölçü ve tartılarında doğru olmaları, yalan yere veya doğru da olsa yemin etmemeleri, mallarını methodip müşterilerini kışkırtmayıp, alışverişlerinde ihanet etmemelidirler.

İçinde hile bulunan ve insanları aldatan bir takım alışveriş usullerini terketmeleri ve Kur'an'ın ve Sünnetin tavsiye ettiği usullerle ticaret yapmaları gerekmektedir.

Ayrıca Kur'an'da ve Sünnette belirlenen faiz gibi haram olan alışveriş yollarına sapmamaları ve insanları zora sokan aşırı şartlar koşmamalı, sattığı maldan aşırı istifade etmemeli, satışında ve alışında dürüst olup sonucu anlaşılmayan alışveriş yapmamalıdır. Veresiye ve götürü usullerde yapılan alışverişlerde ahlakî kurallara uyarak, müşteriye zora sokmayıp muhayyer bırakmalı ki, alan gönül rahatlığıyla alsın, satan gönül rahatlığıyla satsın.

Alış verişin ahlakî olabilmesi için uygun zamanlarda ve mekanlarda yapılması, alış veriş yaparken müşteriye etkileyici hediye gibi şeyler verilmemesi gerekir.

Kısaca her yönden iyi bir alış veriş yapabilmesi için Kur'an ve Sünnette belirlenen ticarî ahlak kurallarına uygun, aldatmanın olmadığı, hak ve hürriyetler açısından insanî olan alış veriş yapılması ahlakîdir ve sünnete de uygundur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzak**, Ebu Bekir Abdurrezzak b Humam, *Musannef* (Tahkik: Habibu'r-Rahman el-Azamî) Meclisi İlmî Yayınları, Beyrut, 1995
- Ahmed İbn Hanbel**, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ahmet Rifat**, *Tasvir-i Ahlak*, (Baskıya haz: Hüseyin Algül) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.
- Akseki**, Ahmet Hamdi, *Ahlak İlmî ve İslam Ahlakı*, (Sadeleştiren: Ali Arslan Aydın), Nur Yayınları, Ankara, ts.
- Arslan**, Hüseyin, *İslamda Tüketici Hakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- Aynî**, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî, Şerhu Sahihî'l-Buhari*, Beyrut, ts.
- Azimabadî**, Ebu Tayyib Muhammed, *Avnu'l-Mabud*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Bağavî**, Hüseyin bin Mesud, *Şerhu Sünen*, Beyrut 1983.
- Bağdadî**, İmam Şehabüddin Ebu Abdullah (626/1229) *Mu'cemü'l-Büldan*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Berkî**, Ali Hikmet, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İst. 1979.
- Buharî**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Camiu's-Sahih*, Elif Ofset, İstanbul, 1979.
- Bilmen**, Ömer Nasuhî, *Hukuk İslamiye ve İstilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.
- Canan, Prof. Dr. İbrahim**, Kütüb-i Sitte Tercümesi, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ts.
- Cessas**, Ebu Ahmed b Ali er-Razî, (370/980), *Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993.
- Cezerî**, Abdurrahman, *el-Mezahbü'l-Erbea'*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Çağrı**, Prof. Dr. Mustafa, *Kur'an ve Ahlak*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001.

Çağrıci, Mustafa, Ahlak Maddesi, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989

Dârakutnî, Ali b. Ömer (385/995), *es-Sünen*, Beyrut, 1406.

Darimî, es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat İstanbul, 1978.

Demirci, Prof. Dr. Rasih, *Ekonominin Temelleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Döndüren, Prof. Dr. Hamdi, *Ticaret rehberi*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998.

Döndüren, Prof. Dr. Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993.

Ebu Dâvud, Süleyman b. Muhammed (257/888), *es-Sünen*, Suriye, ts.

Fahredden Razi (604/12079), *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Fazlullah el-Ceylanî, Fadlullahi's-Samed fi Tavdihî'l-Edebi'l-Müfred, El-Matbaatü's-Selefiyyetü, Kahire, 1378.

Gazâlî, Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyau Ulûmi'd-Din* (Trc. Ahmed Serdaroglu), Bedir Yayınları, 1985.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebu Bekir, *Mecmau'z-Zevaid*, (Tah. Abdullah Muhamed Derviş), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid (273/886), *es-Sünen*, Dar'u İhyai't-Turasi'l-Arab, Beyrut, ts.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali (852/1448), *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buharî*, Beyrut, 1986.

-Metalibü'l-Aliyye, Mısır, 1370.

İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, el-Muğni'l-Muhtac, Dârû'l-Menar, Kahire, 1970.

İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem (711/1311), *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, 1990.

Kallek, Cengiz, *Hız Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Kalem Yayınları, İstanbul, 1979.

Karagöz, Doç. Dr. İsmail, Kur'an da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan, Diyanet İlmî Dergi, Cilt 37, Sayı 1, Ankara, 2001.

Kastallânî, Ebu'l-Abbas Şehabuddin Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşâdü's-Sari li Şerh-i Sahih-i'l-Buharî*, Dar-u İhyai'l-Arab, Beyrut, ts.

Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak-ı Alaî*, (Baskıya Haz:Hüseyin Algül) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.

Kudurî, Ebul-Hasen Ahmed, *Kitab-ı Kudurî*, (Ter. Süleyman Fahir), İstanbul, 1979.

Kurtuluş, Prof. Dr. Kemal, *Reklam Harcamaları*, İ.Ü.İşletme Fak.yayını, İst, 1982.

Malik b. Enes, Muvatta, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Mavsılî, Abdullah bin Mahmud, (683/1284), *el-İhtiyar li ta'lil el-Muhtar*, (Tashih, Muhsin Ebu Dakika), Dar'ul-Marife, Beyrut, ts.

Merginânî, Burhanü'd-Din el-Hasan (593/1197), *el-Hidaye*, İstanbul, 1290.

Miras, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara, 1974.

Mollamehmedoğlu, Osman Zeki, *Sünen'i-Tirmizi Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, ts.

Mübarekfürî, Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Camiu Tirmizi*, Beyrut, ts.

Munzirî, Zekiyyüddin Abdulazim b. Abdulgavi, *et-Tergib ve 't-Terhib*, Mısır, ts.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin, Müslim b. el-Haccac (261/874), *el-Camiüs-Sahih* (Neşr. M. Fuad Abdülbakî), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- Nesâi**, Ebu Abdurrahman b. Şuayb (303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nevevî**, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref (676/1277), *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*, Kahire, ts.
- Ragîb**, el-İsfehânî (502/1108), *el-Müfredat fi Garîbi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, 1986.
- Sindî**, İmam Ebi Hasan, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, Daru'Ceyl, Beyrut, ts.
- Şemseddin Serahsî**, *Mebcut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1983.
- Şeref**, Abdurrahman, *İlmi Ahlak*, İstanbul, 1318.
- Şevkanî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar min Ehadisi Seyyidi'l-Ehyar*, Mısır, ts.
- Şevkanî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Fethu'l-Kadir Daru'l-Marife*, Beyrut, 1998.
- Takiyyüddin en-Nehbanî**, *İslamda Ekonomik Sistem* (Ter:M.Hanifi Yağmur) Ta-Ha Yayıncılık, Ankara, 1990.
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammed b. İsa (179/892), *Sünenü't-Tirmizî* (Tah. Muhammed Fuad Abdulbakî), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1982.
- Vehbe Zuhaylî**, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Heyet tercümesi) Feza Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Vehbi**, Konyalı Mehmed, *Hulasatü'l-Beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ts.
- W. Heffening**, Ticaret Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974
- Yazır**, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Yeniçeri**, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1980.

Zebidî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1205/1790), *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, (tah:Dr. Abdülaziz Matar) Beyrut, 1994.

Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakat*, Mektebetü Dari'l-Beyan, Beyrut, ts.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Kitabü'l-Kebâir*, Daru'l-Kütübi's-Şabi, Beyrut, ts.

